

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER (TEZLİ)
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**DİNİN MAGAZİNLEŞTİRİLMESİ: TÜRK
TELEVİZYONLARINDA DİNİN TEMSİLİ**

Yüksek Lisans Tezi

Merve YAZICI
1350Y82102

İstanbul, 2015

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER (TEZLİ)
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**DİNİN MAGAZİNLEŞTİRİLMESİ: TÜRK
TELEVİZYONLARINDA DİNİN TEMSİLİ**

Yüksek Lisans Tezi

Merve YAZICI
1350Y82102

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr.Mete ÇAMDRELİ

İstanbul,2015

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek lisans öğrencisi
Merve YAZICI..... "nın Dinin... modernleştirilmesi... T.kt... Televizyonlarında Dinin... Temsili....." konulu tez çalışması
jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

	Adı – Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Metin Çavdarlı	
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Cevat Aksoy	
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Veli Polat	

ÖZET

DİNİN MAGAZİNLEŞTİRİLMESİ: TÜRK TELEVİZYONLARINDA DİNİN TEMSİLİ

Toplumun kurucu unsurlarından biri olan din olgusudur. Dini öğretiler hem aileden, hem çevreden edinilirken kitle iletişim araçlarının toplum yaşamını etkilemesiyle birlikte en fazla başvurulan kaynaklardan birini de medya oluşturmaktadır. Medya ve din bağlantısı farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu tez çalışmanın yanıt aradığı sorulardan biri siyasi iktidarın dine bakışının medya temsilini nasıl etkilediğidir. İkinci soru ise medyanın kendi yapısından kaynaklı olarak dini bilgiyi magazinleştirerek sunup sunmadığıdır. Belirtilen iki temel sorunun yanıtı aranırken dinin popülerleşmesi kavramı ele alınmakta aynı zamanda da medyada dinin nasıl temsil edildiği tartışılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Cumhuriyet dönemindeki iktidarların din politikaları ele alınarak değişen din politikalarının medyatik din temsiline nasıl yansıdığı/yansıtıldığı incelenmektedir. Ayrıca 1990 sonrası Türkiye’de gelişen özel televizyonculuk dönemiyle birlikte izlenme kaygısının artışıyla birlikte izleyiciyi çekebilmek için kullanılan magazinleşmenin dine ilişkin yayınları nasıl etkilemiş oldukları kaynak taraması yöntemiyle serimlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, magazinleşme, popülerleşme, temsil, medyada din temsili

ABSTRACT

TABLOIDIZING RELIGION: REPRESENTATION OF RELIGION ON TURKISH TELEVISIONS

One of the constituent elements of society is the phenomenon of religion. While religious doctrines are obtained from both family and environment, with mass media affection social life, media constitutes one of the most consulted sources. The connection between media and religion emerges in different forms. One of the questions that this dissertation study tries to answer is that how does view of government towards religion affect media representation. And the second question is whether media presents religious information by tabloidizing it as a result of its own structure or not. While seeking for an answer to these two main questions popularization of religion concept is addressed and at the same tie how religion is represented in media is discussed.

Within the scope of this study by addressing religion policy of governments in the Republican era, how does changing religion policies reflect/is reflected to religion representation is examined. In addition, with the private broadcasting that is developed after 1990 how did tabloidizing, which is used to attract audience with the increase of worries of number of views, affected broadcasts related to religion is tried to be exposed through the literature review method.

Key Words: Religion, tabloidizing, popularization, representation, religious representation in media.

ÖNSÖZ

Dinin Magazinleştirilmesi: Türk Televizyonlarında Dinin Temsili adlı bu çalışma, Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana uygulanan din politikaları, bu din politikalarının medyaya nasıl sirayet ettiğini incelemek ve medya-din ilişkisinin popülerleşme ve magazinleşme bağlamındaki dinsel temsillerin ekranlara nasıl yansıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmada bilgisi, anlayışı ve içtenliğiyle bana destek olan ve öğrencisi olmanın mutluluğunu ömrümün sonuna kadar yaşayacağım değerli hocam Prof. Dr. Mete ÇAMDERELİ'ye teşekkür ederim. Çalışmanın her satırını değerli fikirleri, yorumları ve gönlüyle ilmek ilmek işleyen Arş.Gör.Dr. Nihal KOCABAY ŞENER'e emekleri ve varlığından dolayı teşekkür ederim.

Eğitim ve öğrenim hayatım boyunca her daim bana güç veren, önüme çıkan engelleri tek tek bertaraf eden anne ve babama sonsuz teşekkürler...

Merve YAZICI

İstanbul / Temmuz 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
TABLO LİSTESİ	iii
GÖRSEL LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
TÜRKİYE'DE DİN POLİTİKALARI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL SÜREÇ	4
1.1. Dinin Kavramsal Çerçevesi.....	4
1.2. Toplum ve Din İlişkisi	6
1.2.1. Din ve Siyaset İlişkisi	8
1.3. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Uygulanan Din Politikaları.....	11
1.4. Cumhuriyet Dönemi Din Politikaları	13
1.4.1. Tek Parti Dönemi Din Politikaları.....	15
1.4.2. Çok Partili Hayata Geçiş Süreci (1945-1950).....	20
1.4.3. 1950-1960 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları.....	23
1.4.4. 1960-1970 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları.....	27
1.4.5. 1970-1980 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları.....	29
1.4.6. 1980-1990 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları.....	31
1.4.7. 1990-2000 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları.....	344
1.4.8. 2000-2010 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları.....	37
İKİNCİ BÖLÜM	41
MEDYADA POPÜLERLEŞME VE MAGAZİNLEŞME OLGUSU	41

2.1. Popülerleşme ve Popüler Kültür Kavramı	41
2.1.1. Popüler Kültüre İlişkin Yaklaşımlar.....	44
2.2. Popüler Kültür ve Medya İlişkisi	48
2.3. Magazinleşme Kavramı ve Tarihsel Süreci	51
2.4. Medyatik Temsil Kavramı	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	59
DİNİN MAGAZİNLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA MEDYA VE DİN İLİŞKİSİ	59
3.1. Medyada Popülerleştirilen Din	59
3.2. Magazinleştirilen Din.....	64
3.3. Popülerleştirilen ve Magazinleştirilen Dinin Medyatik Temsili.....	68
3.3.1. Gazetelerde Din	72
3.3.2.Radyoda Medyatik Din.....	74
3.3.3. Televizyonda Medyatik Din	75
3.3.4.Sinemada Medyatik Din	77
3.3.5.İnternette Medyatik Din	78
SONUÇ	82
KAYNAKÇA.....	85
EK-1: Cumhuriyet Dönemi Parti Programında Din	98
EK-2: Demokrat Partisi Programında Din	100
EK-3: Anavatan Partisi Programında Din.....	101
EK-4: Adalet ve Kalkınma Partisi Programında Din	102

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: 28 Şubat Rakamları	36
Tablo 2: Dini Bilgi Kaynakları	69

GÖRSEL LİSTESİ

Sayfa No.

Görsel 1. Moda Nisa Ramazan Kampanyası.....	63
Görsel 2. TV'de Dini Uygulamalar	66
Görsel 3. Zile Belediyesi e-mezar web sayfası	80

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı Geçen Eser
b. :	Baskı
C. :	Cilt
çev. :	Çeviren
ed. :	Editör
haz. :	Hazırlayan
pp. :	Pages
s. :	Sayfa
ss. :	Sayfa Sayısı
S. :	Sayı
t.y. :	Tarihi Yok
vb. :	Ve Benzeri
vd. :	Ve Diğerleri
Vol. :	Volume
yay. haz.:	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Toplumsal hayatta bireyleri birbirine ve topluma bağlayıcı unsurlar, siyaset, din ve iletişimdir. Toplum bu üçlü sac ayağı üzerine kurulur, değişir ve devamlılığını sağlar. Her bir ayak, diğerini etkilemekte ona yön vermektedir. Nasıl ki, medya dini kendi ekseninde şekillendirebiliyorsa, din de siyaseti şekillendirmektedir.

Tarih boyunca din, siyasetin en önemli uzuvlarından biri olmuştur. Çünkü din, toplumsal hayatın en önemli kurumlarından bir tanesidir. İnsanlığın oluşumu ile din olgusu da oluşmuştur. İnsanoğlunun bir şeylere inanma ihtiyacı dinle kendini gidermektedir. Bu durumun önemini anlayan siyasiler kendi politikalarını bu ihtiyaç üzerinden şekillendirmekte, seçim vaatlerinden, politikalara kadar her aşamanın içine din olgusunu işlemektedirler. Siyasiler tarafından kimi zaman din toplumsal hayatın dışında çekilmiş, kimi zaman ise toplumsal hayatın gündem konusu haline getirilmiştir. Din ve siyaset ilişkisi dönem dönem farklılıklar gösterse de varlığı hiç yok olmamıştır.

Partiler tarafından uygulanan din politikalarını halka yansıtan en önemli kanal medyadır. Bu din politikaları, medyanın kendi iç döngüsüne ters düşmeyecek şekilde sunulur. Medya, ekrana yansıttığı her olayı, amacına uygun şekilde yeniden üreterek tasarlamaktadır. Böyle bir durumda gerçeklikten söz etmek pek doğru olmayacaktır. Medya için önemli olan olayın gerçekliği değil, ne kadar izlendiği, yayıldığıdır. Medya her ürününün en geniş kitlelere ulaşmasını kısacası popüler olmasını ister ve bunu gerçekleştirmek için elinden geleni yapar. Popüler filmler, popüler müzikler, popüler ünlüler gibi dönemin starlarını ekrana çıkartır, onları bir sonraki gelene kadar tüketirir. Böyle bir ortamda dinin kendini koruması elbette ki zor olacaktır. Dinin toplumsal hayattaki başat rolü medya için çekici bir unsurdur. Medya artık kendi dinini inşa ederek, onu popüler kültür ürünü haline getirmektedir.

Üreticisinin medya, tüketicisinin ise izleyiciler olduğu bu uzamda dinin kutsallığı gönülle değil, gözle görülür hale dönüşmüştür. Bunun nedeni ise, dinin, diğer popüler ürünler gibi gerçeklikten uzak, içi boşaltılarak sunulması ve tüketime hazır hale getirilmesidir. Popüler dinin bu şekli ile ekranlarda yaygınlaşması magazinleşme olgusunu beraberinde getirir.

Özellikle 1980'li yıllarla beraber kendini gösteren magazinleşme, medya tarafından sıkça başvurulan, izleyicisine eğlence ve haz temin eden bir yapıdır. Medya dini de bu boyut içerisinde sunmaktadır. Magazinel boyut yaşamdan ölüme her anı kapsamaktadır. Televizyon programlarında yayınlanan cenaze törenlerinde önemli olan kimin öldüğü değil, hangi ünlülerin katıldığı ve bu ünlülerin hangi kıyafeti giymeyi tercih ettiğidir. Dinin böyle bir yapının içinde yer alması, içeriğini olumsuz etkilemekte, izleyicilerin ise bilgi kalitesini düşürmektedir.

Medyada sunulan her ürün gerçeklerinin birer temsilidir. Peki bu temsiller gerçeklerine ne kadar benzemektedir, sorusu çalışmanın ana sorusudur. Dizi ve filmlerde yer alan imamlar, reklamlarda gösterilen başörtülü kadınlar gerçeklerini ne kadar temsil etmektedir, daha da önemlisi bu temsiller, gerçekleri tarafından bir temsil olarak kabul edilmekte midir?

Çalışma için yerli ve yabancı kaynaklarda yapılan taramalar, siyaset, din, medya, popüler kültür, magazinleşme ve temsil kavramları ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma doğrultusunda, çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümü, "Türkiye'de Din Politikaları: Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Süreç" başlığı altında ele alınacaktır. Bölümde, dinin kavramsal çerçevesi incelendikten sonra din ve toplum ilişkisi irdelenmektedir. Bu ilişki üzerinden din ve siyaset bağlantısı ele alınacak, tarihsel süreçte uygulanan din politikaları dönemlere ayrılarak incelenecektir.

İkinci bölüm, "Medyada Popülerleşme ve Magazinleşme Olgusu" başlığı altında irdelenecektir. Popülerleşme ve popüler kültür kavramları ele alındıktan sonra popüler kültüre ilişkin iki temel yaklaşım incelenecektir. Popüler kültürün medya ile olan ilişkisi ele alındıktan sonra magazinleşme kavramı ve kavramın tarihsel süreci üzerinde durulacaktır. Son olarak popülerleşen ve magazinleşen içerikler doğrultusunda temsil kavramı aktarılmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise, "Dinin Magazinleştirilmesi Bağlamında Medya ve Din İlişkisi" başlığı altında tartışılacaktır. İlk olarak medya ve din ilişkisi üzerinde durulacak ardından medyada popülerleşen ve magazinleşen dinin medyatik

temsillerinden bahsedilecektir. Bu temsiller, kitle iletişim araçlarından gazete, radyo, televizyon, sinema ve internet üzerinden örnekler doğrultusunda irdelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DİN POLİTİKALARI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL SÜREÇ

Tarih boyunca din, siyaset, hukuk, aile gibi sosyal kurumlar birbiriyle etkileşim içinde olmuştur. Bu durumda, her sosyal olgu gibi din olgusun da siyasal yaşama yansıdığı ve yansımaya da devam edeceği bilinmektedir.¹ Dolayısıyla, insanlığın var olduğu günden beri var olan din ve siyaset kavramları birbirinden etkilenmektedir. Din ve siyaset ilişkisinin etkileşimi farklı dönem ve kültürlerle göre çeşitlilik gösterse de birbirinden bağımsız hareket edememektedirler.

Bu bölümde, Türkiye'de din ve siyasetin kavramsal yapısı, toplum ve din bağlantısı ele alındıktan sonra, tarihsel süreçte uygulanmış din politikaları dönemlere ayrılarak incelenecektir.

1.1. Dinin Kavramsal Çerçevesi

İnsanlığın en eski dönemlerinden itibaren var olan din, tarihin her devrinde toplulukları etkisi altına alan kurumların en önemlilerinden biridir. Bu nedenle, insanın var olduğu her ortamda din de var olmuştur. Çünkü din, insanın en büyük ihtiyaçlarından biri olan inanma ihtiyacına cevap vermektedir. Berger ve Luckmann, dini bir anlam sistemi oluşturma olarak görmektedir. Her toplum kendi anlam sistemini oluşturacağından, her toplum zorunlu olarak dinidir.² Bu durum, J.M. Yinger'in de belirttiği gibi çok kısa bir zaman dilimi içerisinde yüzlerce din tanımı yapılabilmesine yol açmaktadır.³ Her toplumun kendine has din yaşantısı ve bilim dallarının birbirlerinden farklı bakış açılarıyla din kavramını tanımlayış biçimleri birden fazla din tanımının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

¹ Niyazi Ökem, **Dünyada Din ve Siyaset İlişkileri**, İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 2002, s.7.

² Ian Thompson, **Odaktaki Sosyoloji, Din Sosyolojisine Giriş**, (çev.Bekir Zakir Kunt), İstanbul: Birey Yayınevi, 2004, s.21.

³ Günter Kahrer, **Din Sosyolojisi**, Çev: Semahat Yüksel, Kubbealtı Nesriyat, İstanbul, 1992, s. 9.

Türkiye Diyanet Vakfı'nın tanımına göre; "din, akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilâhi bir kanundur." ⁴ Batı toplumunda ise din, insanın tanrı ve kutsala yönelik duygu, tutum ve davranışlarını ifade eden bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Hick, dini, "İnsanoğlunun Tanrıya verdiği yanıt" olarak görmektedir;⁵ Feuerbach ise dini, bireylerin ruhun ölümsüzlüğüne inanmaları ve ilahi adaletin tecelli edeceğine dair bir görüşlerinin bulunması, bu çerçevede bireylerin adalet kavramının soyut bir düzlemde yansıması olarak tanımlamaktadır.⁶

Dine karşı eleştirel yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bunlardan belki de en bilineni Marx'ın yaklaşımıdır. Marx'a göre din, kalbi olmayan dünyanın kalbi, ruhu olmayan durumların ruhudur. Din, halkın afyonudur. Bu afyon, iktidar kesimin bireyleri etkisiz hale getirmek için kullandığı bir araç değildir. Aksine, bireylerin kendilerini avutma şekilleri olarak varlığını gösterir. Freud için din, bireylerin kişisel problemlerini çözmek için başvurduğu oyalayıcı bir "oyun" dur.⁷

Din üzerine genel bir tanım yapılamamasına rağmen, din tanımında ortak unsurlardan söz edilebilmektedir. Jastrow'un din tanımı yaparken belirtilmesi gereken üç unsurunu Akseki, şu şekilde aktarmaktadır: 1) Bireyin kendinden öte bir gücün varlığına inanması 2) İnanıldığı bu güç ya da güçlere bağlı olduğunu hissetmesi 3) Güç veya güçler ile temas kurmasıdır. ⁸ Yavuz'a göre ise bir dinde bulunması gereken üç unsur; bir inanılan olması, bir inanan olması ve inanılana karşı inananın yerine getirmekle sorumluluk hissettiği bazı görevlerinin olmasıdır.⁹

⁴ Türkiye Diyanet Vakfı, **İlmihal-I: İman ve İbadetler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s.4.

⁵ Mehmet Aydın, **Dinler Tarihi**, İstanbul: Ensar Yayınları, 2011, s.19-20.

⁶ Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.43.

⁷ Mardin, **a.g.e.**, s.45.

⁸ Ahmet Hamdi Akseki, **İslam**, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Neşriyatı, 1943, s.7.

⁹ Kerim Yavuz, **Din Psikolojisinin Araştırma Alanları**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1982, S.: V, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi. s.88'de aktaran Ayşe Kartopu, **Dinler Tarihinde Dinin Tarifleriyle İlgili Farklı Görüşler**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, 2009, s.17.

1.2.Toplum ve Din İlişkisi

Din sadece bireylerin davranışlarını belirleyen bir kurallar bütünü değildir. Din, aynı zamanda bireyler arasındaki ilişkiyi, dolayısıyla toplumsal ilişkileri belirleyen bir kurumdur. Bu bölümde ekonomi, aile, eğitim gibi toplumsal kurumların din ile ilişkisi incelenecektir. Toplumsal olgulardan biri olan ve çalışmanın temel konularından birini oluşturan siyaset başka başlıkta kapsamlı olarak ele alınacaktır.

Geçmişten günümüze insan ve toplumla iç içe olan dinin toplum ve bireyler üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu etki, kimi zaman gözle görülebilir kimi zaman ise gizli kalabilir.¹⁰ Birey, yaşamıyla ilgili bir karar alma sürecinde dini hassasiyetlerine bakarak kararını vermektedir. Çünkü, din bakışın perdesidir. Dinin toplumların kendilerini tanıtmaya ve tanıma aracı olarak tanımlayan Baykan Sezer'e göre, “Din, kişilerin yalnızca özel yaşantılarında kişisel davranışlarını belirlemekle yetinmemektedir. Aynı zamanda kişiye toplum içindeki ilişkilerinde de yol göstermektedir.”¹¹ Bu doğrultuda, dinin toplumsal yaşamda önemli bir etken olduğu göz ardı edilemez. Bu etkenlerden görece önemli olanlarına aşağıda kısaca değinilmektedir.

Zihniyet Kazandırma: Dinin en temel işlevlerinden biri, bireylere çeşitli toplumsal olaylar karşısında sergileyecekleri tutum ve davranışların belirlenmesinde belirgin bir *zihniyet* kazandırmasıdır. Dini tutumlar, insanların dünya görüşünün oluşması, toplumsal olaylar karşısında vereceği tepki ve davranışları da belirlemektedir.¹²

Bütünleştirme: Toplum içinde yaşayan insanların paylaştıkları ortak bir gelenek, değer ve inançlar sistemi bulunmaktadır. Bu ortak değerler toplumu oluşturan bireyler arasındaki bütünleşmeyi sağlar. Toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunan din, paylaşılan ortak değerlerin başında yer almaktadır.¹³

¹⁰ Ejder Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s. 68.

¹¹ Baykan Sezer, **Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1981, s. 215.

¹² Okumuş, **a.g.e.**, s. 69.

¹³ **a.e.**, s. 70.

Sosyal Kontrol: Din, bireylerin toplumun huzurunu kaçırarak davranışlar sergilemesine engel olmaktadır. Bireyler vicdan, günah, sevap vb. kavramlardan ötürü eylemlerinde dikkatli olmaktadır. Dolayısıyla dinin sosyal kontrol gücünün olduğu ve sosyal yapıyı koruduğu söylenebilir.¹⁴

Kimlik Kazandırma: Bireylerin kimlik kazanma sürecinde din, önemli etkenlerden birisidir. Okumuş'a göre, inanç ve getirdiği dini uygulamalar, belirli kimlik kalıpları oluşturmaktadır. Bu kimlik kalıpları bireyi ve dahil olduğu grubu şekillendirmektedir.¹⁵

Devlet ile Toplum Arasında Aracılık Yapma: Devlet ile toplum arasında bir aracı görevi gören din, yöneten ve yönetilenin birbirleriyle iletişime geçmesini sağlayabilmektedir. Bu süreçte, cemaatler, yardım kuruluşları vb. kuruluşlar muhalefet olma açısından önemli rol oynamaktadır.¹⁶

Dine toplumsal bir olgu olarak bakan Durkheim, toplumu oluşturan norm ve kuralların dinde mevcut olduğunu belirtmektedir. Ona göre din, toplumun minyatürleştirilmiş modeli olan bir kurumdur.¹⁷ Bu kurumun, ekonomi, aile, eğitim ve siyaset toplumsal kurumları ile yakından ilişkisi bulunmaktadır ve bu ilişkileri şöyle açıklamaktadır:¹⁸

Ekonomik Kurumlar ve Din Kurumu Arasındaki İlişkiler: John Bates Clark'a göre, ekonomiyi anlayabilmek için dine ihtiyaç duyulmaktadır. Dinden uzaklaşmak, ekonomik düzendeki kırılmaları da beraberinde getirecektir. Clark'a göre düzen kutsal bir üründür, dolayısıyla ona karşı olmak yaratıcısına da karşı olma demektir. İslam dininde de değer gören bu kavramlar kendini Hz. Muhammed'e atfedilen "İşçinin ücretini alınının teri kurumadan ödeyiniz" hadisinde göstermektedir.¹⁹

¹⁴ Okumuş, **a.g.e.**, s. 74.

¹⁵ **a.e.**, s. 78.

¹⁶ **a.e.**,s.79.

¹⁷ Mardin,**a.g.e.**,s.47.

¹⁸ Sevinç Güçlü, "Din Kurumu ", (Ed. Sevinç Güçlü),**Kurumlara Sosyolojik Bakış**, Kitabevi, İstanbul, 2012, s.63-98.

¹⁹ İzzettin Önder, İktisat ve Din İlişkisi: <http://www.ekodialog.com/Makaleler/iktisatekonomi-din-iliskisi.html> (E.T: 15.02.2015)

Aile Kurumu ve Din Kurumu Arasındaki İlişkiler: Evlilik, doğum, doğan bebeğe isim verme, erkek bebeği sünnet ettirme, boşanma ve ölüm gibi yaşam süreçlerinde bizzat dinin etkisi görülmektedir. Bunlar gibi dini bilgilerin çoğunluğu aile tarafından öğretilerek yeni nesillere aktarılır. Müslümanlar imam nikahı kıyarken; Hıristiyanlar kilisede evlenir. Katolik kilisesi evliliği dinsel bir davranış olarak tanımlar, bu nedenle evlilik ancak kilise tarafından iptal edilebilir. Bazı dinler ise boşanmaya asla izin vermemektedir.²⁰ İslam dini aile birliğine önem vermektedir. Ancak her ne kadar bu birliğin bozulmaması istense de İslam dininde boşanma hukuki bir haktır. Hatta boşanma, Hz.Muhammed tarafından "Allah katında en sevimsiz helal"²¹ olarak adlandırılmaktadır.

Eğitim Kurumu ve Din Kurumu Arasındaki İlişkiler: Din doğası gereği eğitim ile iç içedir. Tarihin her aşamasında eğitim kurumları, din kurumları ile yan yana yapılanmıştır. Örneğin, ortaçağda egemenlik din kurumlarında olmuştur. Bu doğrultuda, eğitim kurumları da din adamı ve yönetici yetiştirmiştir. Endüstri çağında ise, laiklik ile din kurumları eğitim kurumlarından ayrılmıştır.²²

1.2.1.Din ve Siyaset İlişkisi

Din ve ideoloji arasında bir bağlam bulunmaktadır. Ali Yaşar Sarıbay'a göre din de bir ideoloji olarak görülebilir.²³ Dinler de ideolojiler gibi bir fikir kümesine dayanır. Bu düşünsel temel, kişiye hayatta uygulayacağı kurallar sunar. Bunların uygulanışı bir bağlılık, bir mensubiyet ve bir yaptırıma dayanır. İdeolojiler nasıl toplumsal düzen içinde sosyal rollerin aksamamasıyla toplumsal bir dışlama veya ikaz mekanizması geliştiriyorlarsa aynı şekilde dinler de tabileri arasında sosyo-psikolojik bir ağ oluşturur. Şerif Mardin'e göre, dinler kitlelerin çok daha şekilsiz inanç ve bilişsel sistemleri olan yumuşak ideoloji sınıfına girerler. Sistematik bir şekilde işlenmiş, temel teorik eserlere dayanan, seçkinlerin kültürüyle sınırlandırılmış, kuvvetli bir yapı olan sert ideolojilerden daha geniş bir kesime daha esnek ve daha az bilinç düzeyiyle yayılışıyla

²⁰ Steven Nock, *Sociology of The Family*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1987,s.267-281.

²¹ Ebû Dâvûd, *Talâk*, 3

²² Münire Erden, *Eğitim Bilimlerine Giriş*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2007, s.42.

²³ Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikaları "MSP Örnek Olayı "*, İstanbul: Alan Yayınları, 1985, s. 31.

ayrılırlar.²⁴Bu düzlemden bakıldığında, din ve siyaset kavramlarının toplumsal düzeni yaratma ihtiyaç duyduğu ve bu ihtiyaç doğrultusunda sürekli bir karşılıklı etkileşimde buldukları söylenebilmektedir. Turan'a göre din, Türkiye'deki siyasal hayatın önemli bir kaynağıdır.²⁵

Din-siyaset ilişkisi, insanın tarihsel serüveniyle birlikte ortaya çıkan ve uzun bir süreç içinde değişik boyutlar kazanan bir olgudur. Bir kere din, tabiatı gereği toplumun tüm katmanlarında, tüm kurum ve kuruluşlarında kendini şu veya bu şekilde hissettiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle olunca siyaset, yönetim ve devlet işlerini dinden bağımsız bir olgu olarak görmek ve değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Hem din, hem de siyaset sosyal birer olgu olarak, sosyal ilişki ve etkileşimler ağı olan toplumda etkinlik gösterirler. Dolayısıyla birbirlerini dışlamaları veya görmezlikten gelmeleri, birbirlerinden mutlak olarak uzak kalmaları mümkün değildir. İsteseler de kalamazlar.²⁶ Bu durumun önemini anlayan yöneticiler tarihin ilk devletlerinden bu yana, her zaman için dinsel gücü elde bulundurmaya istemişlerdir.²⁷ Marx'a göre din baskı aracı olarak kitleleri sömürmektedir. Toplumsal yaşamda söz sahibi olanlar, bu sömürüyü gizleme araçlarına ihtiyaç duyarlar. Çünkü Marx'a göre din, uygulanan düzenlemeler, kurallar için meşrulaştırıcı bir işlev kazandırmaktadır.²⁸

Din, insan ve toplum eylemlerine yön vermesi, toplumsal yapılanma ve siyasal sistemlerin oluşumu ve işleyişinde etkin olması bakımından önemli işlevleri haiz bir kurumdur. Dinin toplumsal işlevlerinin başında inananlara belli bir zihniyet yapısı, değerler ve eylemler sistemi kazandırması gelir. Diğer bir deyişle din insanlara dünyaya dair bütüncül bir bakış açısı kazandırır. Benzer dünya görüşüne sahip bireyleri birleştiren ve örgütleyen din bu özelliği ile toplumu da düzenleme yönünde bir işlev görür. Siyasal sistem açısından bakıldığında ise dinin özellikle meşrulaştırma işlevinin dünyevi otoritenin din açısından meşrulaştırılması suretiyle yönetilenlerin itaatlerini sağladığı görülür. Dinin toplumsal yaşantıda belli davranışları önlemesi, bazı davranışları da özendirilmesi onun siyasal sistem açısından bir denetim aracı olarak

²⁴ Mardin, **a.g.e.**, s.14.

²⁵ İlder Turan, "Türkiye'de Din ve Siyasal Kültür ", R.Tapper (ed), **Çağdaş Türkiye'de İslam**. İstanbul: 1993,s.59.

²⁶ Okumuş,a.g.e.s.131-132.

²⁷ Niyazi Öktem, "**Devlet ve Din**", Köprü, 50, Bahar 1995,

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=203>

²⁸ Thompson, **a.g.e.**,s.16.

kullanmasına imkân tanır.²⁹ Aynı zamanda, dini değerler siyasal değerlerin biçimlendiricisi olmaktadır. Bu doğrultuda, seçmenin oy verme davranışının arkasında din faktörünün etkisi görülmektedir. Siyasal partiler ve liderleri bu etkinin farkındadırlar. Siyasiler dini iktidar olmayı başarabilmek ve kitleleri yönetebilmek için dini duygulardan yararlanır. Dolayısıyla din, siyasiler için araçtır.³⁰ Bu durumun farkına varan Machiavelli'ye göre yöneten, yeri geldiği zaman dinden iktidarlığı için meşruiyet kaynağı olarak yararlanabilir, yeri geldiğinde ise yönetilenlerde itaat duygusu yaratmak için kullanabilir.³¹ İnsanların dini algılayışları, dine bağlılıkları ve dini görevleri yerine getirme düzeyleri siyasal alandaki tutum ve kararlarını belirlemektedir.³² Bu açıdan bakıldığında dini hassasiyetleri fazla olan bir bireyin kendi görüşüne zıt bir partiyi desteklemesi pek yaşanılabilir bir durum olmamaktadır.

Ali Fuad Başgil din ve devlet ilişkisine yönelik sistemleri üç başlık altında ele almaktadır:

Dine bağlı devlet sistemi: Bu sisteme göre, cemiyet içindeki tüm ilişkiler dini kurallara göre şekillenmektedir. Devlet ise, dini müessese ve nizamın muhafazasına memur bir jandarma rolünde kalır. Böylece din, devlet kuvvetleriyle silahlanmış olur ve bu durum toplumda başka din, fikir ve kanaatlere karşı bir müsaadesizliğe sebep olur.³³ Bu sistem göstermektedir ki, devlet ve dinin iç içe girmiş ve birbirlerinin üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır.

Devlete bağlı din sistemi: Bu sistemde dinî kaide ve kanunlar devlet hayatından çıkarılır ve devletle din birbirinden ayrılır. Ancak bu ayrılma dini müessese ve teşkilatın devlete karşı muhtar bir vaziyet alması şeklinde olmaz; bilakis bunlar, bütünüyle devletin koltuğu altına konular, diyanet siyasete kurban edilir.³⁴

Din ve devletin ayrılması ya da laiklik sistemi: Devletin dine, dininde devlete bağlanması sistemlerine karşı çıkan ve dışlayan daha ılımlı ve dengeleyici üçüncü bir

²⁹ Davut Dursun, **Yönetim Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din**, İstanbul: İşaret Yayınları, 1989, s.67-75.

³⁰ Yasin Ceylan, "Siyaset, İktidar ve Din", **Ankara Barosu Dergisi**, 65(4), Güz 2007, s. 10.

³¹ Okumuş, a.g.e.s.133.

³² M.Emin Köktaş, **Din ve Siyaset, Siyasal Davranış ve Dindarlık**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s.38.

³³ Ali Fuad Başgil, **Din ve Laiklik, İstanbul: Yağmur Yayınevi**, 2. Baskı, 1962, s. 192-193.

³⁴ Başgil, a.g.e. s. 192.

sistem laikliktir. Laiklik sisteminde devlet ve din birbirlerine bağlanamaz. Din ile devletin birbirinden ayrı olması, birbirine karşı ilgisiz ya da düşman olması anlamına gelmez. Devlet din düşmanlığı yapamayacağı gibi din de devlet işlerinde etkin bir rol almamalıdır. Her biri kendi sahasında ihtisas yaparak gelişir, olgunlaşır ve mabet ile hükümet kol kola gider.³⁵

1.3. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Uygulanan Din Politikaları

Cumhuriyet dönemini anlayabilmek için öncesinde yaşanan dönemi detaylandırmak gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde Osmanlı İmparatorluğu döneminde uygulanan din politikaları ele alınacaktır.

Türkiye’de din-devlet ilişkileri tarihine bakıldığında üç farklı dönem ve bunlarla özdeşleşen üç farklı sistemle karşılaşılır: 1) dine bağlı devlet sistemi 2) yarı dinî devlet sistemi 3) devlete bağlı din sistemi. Ali Fuad Başgil’in bu ayrımına göre, birinci dönem; Halife unvanının Yavuz Sultan Selim’in alması ile başlamış, 19. yüzyılın birinci yarısının sonuna kadar devam etmiştir. İkinci dönem; 1839 Tanzimat Fermanı’nın ilanından Diyanet İşleri Bakanlığı’nın 1924 yılında kurulmasına kadar devam etmiştir. Üçüncü dönem ise 1924’ten sonraki dönemdir.³⁶ Bu bölümde, çalışmanın ana vurgusu gereğince ağırlıklı olarak ikinci dönem ve üçüncü dönem ele alınacaktır.

Osmanlı’da devletin hukuki yapısının dini esaslara dayanması ve başta padişah olmak üzere yöneticilerin İslami esasları gözeterek hareket etmesi dolayısıyla Osmanlı bir din devleti olarak görülmüştür.³⁷ Bu nedenle, Osmanlı’nın dini devletten ayırmamış olması onun teokratik olduğunun bir göstergesidir.³⁸ Fakat bu görüşe katılmayan görüşler de bulunmaktadır. Sezer’e göre, bir sistemin teokratik olarak nitelendirilebilmesi için sistemde yönetici konumunda bulunan kimsenin ya da grubun kutsal olanın yeryüzündeki temsilcisi konumunda olması, yöneticilerin Tanrının sözcüleri ya da Tanrı’nın sözlerinin yegâne yorumlayıcıları olarak görülmesi, ruhbanlık benzeri bir ayrıcalığa sahip olmaları gerekmektedir. Bu tanımdan yola çıkarak Osmanlı

³⁵ Başgil, **a.g.e.** s. 193.

³⁶ **a.e.**, s.193.

³⁷ Toktamış Ateş, **Laiklik**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s. 14.

³⁸ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, Ankara :Türk Tarih Kurumu, 1969, s.33.

Devleti için teokratik olduğu pek söylenememektedir.³⁹ Berkes, teokratik düzenin uygulayıcıları hakkında şunları söylemektedir:⁴⁰

"Osmanlı düzenini teokratik bir düzen olarak tanımlamak yanlış ve yetersizdir. Teokratik düzenin en tipik örneği Katolik Roma Papalık devletidir. Bunda en üstün dinsel-siyasi güç, yerinde oturan papadır. (...) Osmanlı düzeni ise bir kilise ya da din hükümdarlığı değildir.(...) En üstün bir ruhani yetke makamı da yoktur. (...) Din adamları kendi aralarında İslam dininin bekçisi, koruyucusu, hatta halifesi oldukları inancını yaşatmış olmakla birlikte, gerçekte bu iste asla kendi başlarına olma yetkileri olmamıştır. "

Mehmet Akgül "Türk Modernleşmesi ve Din" adlı kitabında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki dini yapının toplumsal değişimine yol açacak kadar önemli olduğunu belirtmektedir. Akgül'e göre, dini yapının dışı kapalı yapısının ortaya çıkardığı içe dönüklük, bu nedenle değişime ayak uyduramama, üretken olamama özelliği Osmanlı toplumunu değişime zorlayan önemli etkenlerden birisidir.⁴¹

Tanzimat dönemindeki laikleşme eğilimi eğitim alanında da kendini göstermiştir. Bu dönemde eski medreseler önemini yitirmiş, onların yerine modern okullar açılmıştı. Ülkeye göre, Batı'nın sanat ürünlerinden olan edebiyat ve tiyatro eserleri uyarlandı.⁴² Artık Osmanlı İmparatorluğu'nda dini eğitim egemenliği sona ermiş, laik, modern okullar yayılmıştır.⁴³ 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı, laikleşmenin ikinci aşaması olarak görülmektedir.

1876 Kanun-i Esasi'sinde İslam devletin dini olarak belirlendi. Aynı zamanda din ve vicdan hürriyeti de garanti altına alınmaktaydı. Parlamento sistemi kurulmasına rağmen padişahın yetkilerine hiç dokunulmamış; padişah istediği zaman yasama meclislerini çağırabilir, yürütme organı üyelerini de istediği şekilde tayin edebilir veya görevden alabilirdi. Bu nedenle, Kanun-i Esasi ile devlet sistemi, dini ya da laik bir sistem değildir.⁴⁴

I. Meşrutiyet dönemi din-siyaset ilişkisine kısaca bakacak olursak, devlet, Tanzimat döneminin iflasın eşiğine getirdiği ekonomik zorlukların yanında, Batı'nın da

³⁹ Yümnü Sezen, Osmanlı'da Din-Devlet İlişkilerinin Teorik ve Teolojik Bağlarıyla Uyumu", *Türkler*, C. 10, Ankara, 2002, s.47'den aktaran Ahmet Şefik Hatipoğlu, Tek Parti Dönemi Din Politikaları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, 2009, s.11.

⁴⁰ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.25-26.

⁴¹ Mehmet Akgül, **Türk Modernleşmesi ve Din**, Konya: Çizgi Yayınları, 1999, s. 71.

⁴² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 97.

⁴³ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 36. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s.30-31.

⁴⁴ Karpat, **a.g.e.**, s. 99.

teşvikiyle hızla yayılan ayrılıkçı eğilimler ile karşı karşıyaydı. Bu bağlamda, elde kalan Müslüman unsurların yaşadığı toprakları Osmanlı devletinin sınırları içerisinde tutabilmenin sihirli formülü İslam Birliği (İttihad-ı İslam) olarak beliriyordu. Nitekim, Sultan Abdülaziz döneminde dillendirilmeye başlanan ve “İslamcılık” ya da “Panİslamizm” olarak da ifade edilen, “İslam Birliği” siyaseti II. Abdülhamit tarafından devlet politikası haline getirilmiştir.⁴⁵ Ancak, II. Abdülhamit meşrutiyet dönemine son vermiş 1908 yılına kadar imparatorluğu böyle yönetmiştir.

1.4. Cumhuriyet Dönemi Din Politikaları

Cumhuriyet dönemi din politikalarının ele alınacağı bu başlıkta İstanbul ve Ankara hükümetlerinin varlığından dolayı Birinci Millet Meclisi (BMM) dönemine de bu bölümde değinilecektir.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağılmasının ardından Heyet-i Temsiliye seçimlerine gidilmesi kararı alınmıştır. Seçimlerden hemen ardından 21 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal ilgili makamlara meclisin açılış programını içeren bir bildiri göndermiştir. (Bknz:Ek-1)

Din adamlarının halk için kanaat önderi olma durumundan yararlanıldığı BMM'de din adamı sayısı %20'yi bulmaktaydı. Fakat laikleşme politikalarının getirdikleri ile birlikte daha sonraki meclislerde din adamlarının sayısı gitgide düşmeye başlamış, hatta dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci meclislerde din adamları bulunmamaktadır.⁴⁶ Her türlü görüşte insanın bulunduğu Birinci Millet Meclisi, 23 Nisan 1920'de, büyük çaptaki dinî törenlerle açılmıştı. Açılış günü özellikle Cuma'ya denk getirilerek o günün kutsallığından yararlanılmak istenmiştir. İlk önce Cuma namazı Hacı Bayram Cami'nde kılınmasının ardından, Meclis binasına ilâhiler ve kurbanlar eşliğinde gelinerek Meclis dua ile açılmıştır. Meclis'in kürsüsünün arkasına "Onların işleri kendi aralarında şura iledir " ayeti asılmıştır. Daha sonra bu ayet yerini

⁴⁵ Azmi Özcan, "Pan-Islamizm: Indian Muslims the Ottomans and Britain (1877-1924)", Brill Academic Publishers, Leiden, New York, 1997, s. 40-41'den aktaran: Mevlüt Özben, Türkiye'de 1980 Sonrasında Din Siyaset İlişkilerini Belirginleştiren Bir Unsur Olarak Semboller, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 80.

⁴⁶ Binnaz Toprak, **a.g.e.**, s. 243.

"Hakimiyet milletindir. " yazısına devretmiştir.⁴⁷ Halkın dini duygularına hitap edebilmek amacıyla açılış töreninde her şey dinî ritüellere uygun olarak yapılmıştır.

BMM'nin 25 Nisan 1920'de kabul edilen ilk bildirisi BMM'nin din politikaları açısından önemli bir vesikadır. Zira bu bildiriye BMM'nin padişah ve halifeye isyan etmediği, tersine onu kurtarmak için çalıştığı yeminle deklare edilmiştir. Ayrıca dinin son kalesi olan Anadolu'nun kaybedilmemesi için, halktan destek istenmiştir. Böylece BMM, halk üzerindeki prestijini dinî ve kutsal değerleri kurtarmak iddiasıyla arttırmaya çalışmıştır.⁴⁸ BMM'nin bir diğer din politikası, ülke çapında vaaz ve irşat programı uygulamasıdır. Böylece halkın BMM'ye karşı güveni kazanılmaya çalışılmış, iç isyanlara destek vermemesi istenmiş, düşmana karşı mücadele etmenin dinî bir görev olduğu vurgulanmıştır. BMM'nin din politikalarından biri de İslam dünyasının desteğinin sağlanması yolundaki faaliyetleridir. Bu minvalde İslam dünyasına seslenen bildiriler yayımlanmıştır.⁴⁹

BMM'de iki grubun varlığından söz edilmektedir. İnkılâpçı olan I. Grup, geneli Mustafa Kemal tarafından seçilmiş kişilerden oluşmaktaydı.⁵⁰ Muhafazakâr kişilerden oluşan II. Grup ise, çoğunluğunun saltanat ve hilafeti desteklediği bir gruptu.⁵¹ I. Meclis I. Meclis, "devletin geleneksel-dinsel yapısını muhafazası lehinde tavır" almasından dolayı⁵² II. Grup tasfiye edilmiş, geneline Mustafa Kemal'in belirlediği I.Grup hakim grup olmuştur. Bu grupta, TBMM'nin II. döneminin ilk toplantısı 11 Ağustos 1923 tarihinde yapılmıştır.⁵³

29 Ekim 1923'te Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyet olarak kabul edilmiş ve Cumhuriyet resmen ilân edilmiştir. Bu süreç boyunca Mustafa Kemal Atatürk, ilerlediği yolda dinî söylem ve sembollerin kullanımına başvurmuştur. İktidar kaynağının meşrulaştırmada, dinin toplumsal yönünden etkin bir şekilde faydalanmıştır.

⁴⁷ İsmail Kara, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam** 1, 5. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, s. 45.

⁴⁸ Ahmet Faruk Kılıç, **Türkiye'de Din-Devlet İlişkilerinde Yönetici Seçkinlerin Rolü**, 1. Baskı, İstanbul: Dem Yayınları, 2005, s. 123.

⁴⁹ Kılıç, **a.g.e.**, s. 64-65.

⁵⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s.220.

⁵¹ Tekin Şeker, Demokrat Parti Dönemi Din Politikaları, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, 2006, s.17.

⁵² Davut Dursun, **Laiklik, Değişim ve Siyaset**: I.Basım, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s.37.

⁵³ Çavdar, **a.g.e.**, s.241, 249.

1.4.1. Tek Parti Dönemi Din Politikaları

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna kadar din, kitleleri ikna etmek ve harekete geçirmek için kullanılan en etkin araç olmuştur. Fakat, I. Meclis'in dağıtılmasıyla başlayan kuruluş aşamasına gelindiğinde din, karşı-devrim tehdidi olarak görülmüş ve son derece sert tedbirlerle, dinin toplumsal bir işleve sahip olabileceği fikri toplumun hafızasından silinmeye çalışılmıştır.⁵⁴ Bu açıdan Cumhuriyet'in laikliğe verdiği beklenmedik bir durum değildir. Bu bölümde, cumhuriyet dönemi din politikalarından görece en önemlilerden üçü ayrıntılı biçimde irdelenecektir. Bunlardan ilki, 3 Mart 1924 tarihinde halifeliğin kaldırılması; ikincisi, Şeri'ye ve Evkaf Vekaleti'nin Diyanet İşleri Bakanlığı'na dönüşü; üçüncüsü ise eğitim ve öğretim birliğini sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılmasıdır.

Halifeliğin Kaldırılması:

Halifeliğin kaldırılmasına muhafazakarlar itiraz etmekteydi. Onlara göre, bu durum halkın geçmişi ile bağlarının kopartılmasıydı. İslam Dünyası'ndaki geleceklere bir tehlike altındaydı. Lewis'e göre "Mustafa Kemal hilafetin geçmişle ve İslamiyet'le arasında bir bağ gören muhalifleriyle aynı düşüncededeydi. Zaten kesinlikle bu nedenden dolayı o bağı koparmaya kararlıydı."⁵⁵ Halifeliğin kaldırılmasıyla, gündelik hayatın her alanına değen dinin bu özelliği etkisini yitirmişti. Fakat halen doğum, ölüm, evlilik, gibi durumlarda ulemanın hizmetlerini gerekli kılıyordu. Bunun içinde gereken bağlar koparılmış ve ulemanın yönetimdeki etkisi ortadan kaldırılmıştır.⁵⁶ 8 Nisan 1924'te Bakanlar Kurulu başkanı olarak İsmet Paşa'nın sunduğu tasarı kabul edildi ve 469 sayılı kanunla Şer'iyye Mahkemeleri kaldırıldı. Artık şer'iyye davalarına, Medeni Kanun'un kabul edildiği 4 Ekim 1926 tarihine kadar, Nizamiye Mahkemeleri bakacaktı. Bu mahkemelerde bulunan yargıçlar, fıkıh hakkında bilgi sahibi olan kişilerdi. Böylece halifeliğin ardından dini mahkemeler de kaldırılmıştı.⁵⁷

⁵⁴ Zerrin Kurtoğlu, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Dönemler ve Zihniyet Cilt 9, Ömer Laçiner (ed.) **Devlet Akli ve Toplumsal Muhayyile Arasında Din ve Siyaset**, İstanbul: İletişim Yayınları,2009, s.617-633.

⁵⁵ Lewis, **a.g.e.**, s. 353-354.

⁵⁶ Mardin, **a.g.e.**, s. 96.

⁵⁷ Abdullah Manaz, **Atatürk Reformları ve İslam**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.178.

Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti'nden Diyanet İşleri Bakanlığı'na:

3 Mayıs 1920 tarihinde oluşturulan hükümette, din işleri ve vakıflardan sorumlu olan Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti adlı bir bakanlık bulunmaktaydı. Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından Milli Mücadele döneminde dine önem verilmesi bu bakanlığa da önem kazandırmaktadır. Bu dönemde bakanlık düzeyinde temsil edilen Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti 3 Mart 1924'te kaldırılarak Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü kuruldu. Bu idari kurumlar ise Başbakanlığa bağlı oldu.⁵⁸

Faaliyet gösterdiği yıllarda Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti Şeyhülislamlığa göre daha kısıtlı görev ve yetkileri bulursa da, bakanlık düzeyinde olması etkili bir kurum olma fırsatı veriyordu. Dini yaşam, din uygulamaları, vakıflar, medreseler ile ilgili yetki ve görevleri bulunmaktaydı. Hukuki düzenlemeler dahil her konuda görüş bildirmekte, görüşlerinin bir kısmı ise bağlayıcı olmaktaydı. Şeyhülislama benzer olarak Şer'iyeye Vekili'de, Bakanlar Kurulu listelerinde Meclis Başkanı'ndan sonra yer almaktaydı.⁵⁹ 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıyla yeni düzenlemeler yapıldı.⁶⁰ Bu yeni düzenlemede, Kanun Diyanet'e 3 görev vermektedir. Bunlardan ilki, İslam dininin esasları, inançları ve uygulamalarını yürütmek; ikincisi, ibadet yerlerini yönetiminden sorumlu olmak; üçüncüsü ise toplumu din konusunda bilgilendirmektir. Erol Şimşek, "Atatürk Dönemi Din-Siyaset İlişkisi " adlı yüksek lisans tezinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sistem içindeki konum ve işlevi üç başlık halinde ifade etmektedir:

Kamu hizmeti gören bir daire: Diyanet İşleri Başkanlığı Müslüman halkın inanç ve ibadetler noktasındaki dinî ihtiyaçlarını -kanunların belirlediği sınırlar içinde- ifa etmekle görevli, idare içinde kamu hizmeti yapan bir daire hüviyetindedir.

Koruma ve kontrol aracı: Diyanet İşleri Başkanlığı sadece dinî hizmetleri sağlamak için değil; devletin laik yapısını korumak, rejime ve inkılâplara gelebilecek tehditlere karşı dinin ve toplumun denetim altında tutulması ve dinin devlet işlerine ve siyasete karışmasını önlemek için de idare içinde tutulması gerekli görülen bir kurumdur. Bu haliyle Diyanet teşkilatı rejim için potansiyel bir tehdit unsuru olarak görülen "din" üzerindeki kontrolün bir aracıdır.

İdeolojik bir aygıt: Diyanet İşleri Başkanlığı yeni devletin ihtiyaç duyduğu, laik sistemle uyumlu bir toplum yapısının oluşturulmasında; devletin din politikalarının Müslüman halk nezdinde

⁵⁸ İrfan Bozan, **Devlet ile Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri, Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı**, İstanbul: TESEV Yayınları, 2007,s. 50. ayrıntılı bilgi için <http://www.tesev.org.tr> adresinden ulaşabilir.

⁵⁹ İsmail Kara, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 1**,İstanbul:Dergah Yayınları,2008,s.63.

⁶⁰ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması**, Yurt Yay., 1981, s.86.

meşru bir zemine oturtulmasında; modern ve millî bir din anlayışının yaratılmasında vs. devletin ideolojik bir aygıtı ya da meşrulaştırım aracı olmuştur.⁶¹

Bu görevlerin yanı sıra Diyanet camilerin mahyalarında "Atatürk", "Varol İnönü", "30uncu yıl kutlu olsun" gibi siyasi mesajları yansıtmış ve dini siyasete alet etmenin örneğini göstermiştir. 1927'de hutbelerin, 1932'de ezan, salâ ve tekbirlerin Türkçeleştirilmesi, 1935'te Ayasofya Camii'nin müze olması vb. kararlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görüşüne başvurulmadan yapılmıştır. Bazı kararlar, Diyanet İşleri Başkanlığı olumsuz görüş bildirirse de dikkate alınmamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı ise alınan bu kararları uygulamaya, hatta doğruluklarını savunmaya zorlanmıştır.⁶²

8 Haziran 1931 tarihinde yürürlüğüne konulan "Evkaf Umum Müdürlüğü 1931 Mali Yılı Bütçe Kanunu" gereğince Dini Müesseseler ve Levazım Müdürlükleri ve 4081 din görevlisi, 16 vaizi, ve diğer personelleri Diyanet Merkez Teşkilatı'ndan alınarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aktarıldı. Böylelikle Diyanet İşleri Bakanlığı'nın görev ve yetkileri kısıtlanmış oldu. Din görevlilerinin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bünyesini altında bulunması 19 yıl sürmüş, 23 Mart 1950 yılında çıkarılan kanunla bu durum son buldu.⁶³ Bu politikalar doğrultusunda, din görevlilerinin denetim altında tutulması amaçlanmaktadır denilebilir. Bu tutumun amacı laikliğe gölge düşürecek tehditlerin engellenmesidir.

30 Ocak 1932'de tarihte ilk defa Ayasofya'nın minarelerinden Türkçe olarak "Tanrı uludur" nidaları yankılandı. Ardından 1932-33 kışında Diyanet İşleri Başkanlığı bütün minarelerden ezanların Türkçe çevirisinin okunması talimatını verdi. Böylece Arapça ezan yerini Türkçe ezana bırakmış oldu. Kısa bir süre sonra Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi, yeni bir tebligatla "Ezanla ahengi sağlamak ve milli politikaya uygun olmak üzere" Cuma günleri okunan Salat ve Selam'ın da Türkçe olarak okunmasını bildirdi.⁶⁴ 1933 yılında İstanbul'daki İlahiyat Fakültesi kapatıldı, yerine İslam Tetkikleri Enstitüsü açıldı. Ezan'ın Arapça okunması 1941 yılında çıkarılan yasayla yasaklandı.

⁶¹ Erol Şimşek, Atatürk Dönemi Din-Siyaset İlişkisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, Haziran 2014, s.131.

⁶² Kara, **a.g.e.** s.76-83.

⁶³ Bozan, **a.g.e.**, s. 52.

⁶⁴ Manaz, **a.g.e.**, s. 275-276.

Kara'ya göre, İslamiyet'in bütüncül dünya tasavvuru ve hayatın bütün alanlarına yönelik hükümleri göz önünde bulundurulursa, Müslüman bir toplumda dinin siyaset ve toplum alanlarındaki fonksiyonları ve iddiaları laik rejim için tehdit olarak algılanması anlamlandırılabilir. Böyle bir toplum yapısında sadece din-devlet ayrımı ile yetinilmemesi, dinin iddialarından arındırılması ya da denetim/gözetim altında bulundurulması Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik sistemdeki varlığını anlamlı hale getirmektedir. Bu açıdan Diyanet'in bu işlevi onu Müslüman halkın din işlerine değil "Devletin din işlerine bakan" bir kurum olarak görülmesine neden olmuştur.⁶⁵ Bu bağlamda Türkiye'deki laiklik anlayışında bir farklılık olduğundan söz edilebilir. Çünkü din ve devletin birbirinden ayrı olması gerekirken bu kurumla devlet dini kendi bünyesinde barındırmaktadır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu:

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye'de tüm bilim ve öğretim kurumları Maarif Vekâleti'ne (Milli Eğitim Bakanlığına) bağlanmıştır. Tunç'a göre Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile çoğulcu eğitime son verilerek, eğitimin tek merkezde toplanması ve devletin tekeline alınması, Türkiye'de siyasî iktidarı ellerinde tutan ve bu gücü ellerinden çıkarmamaya özen gösteren asker-sivil bürokratlar ve iktidar seçkinlerinin sırf kendi statülerini ve paylaşımdaki rantlarını hesaba katarak, statükoyu koruma amaçlarına yöneliktir.⁶⁶ 16 Mart 1924 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar tüm medreselerin kapatılması kararını verdi ve uygulamaya geçirdi. Din öğretmenlerinin bazıları emekli edilmiş; bazıları da kendi alanı dışında görevlendirilmişti. Böylece, medreselerin kapatılmasıyla Osmanlı'nın altı asırlık dini ve ilmi kurumları yok olmuştur.

Medreselerin kapatılması ve tarikatların yasa dışı kabul edilmesinin ardından, 1924 yılında din görevlilerin yetişebilmesi için "İmam Hatip Mektepleri" açıldı. İmam Hatip Mektepleri 4 yıllık ortaokul düzeyine denk gelecek şekilde eğitim süresi de 4 yıl olmuştur. Fakat bu mektepler sadece altı yıl eğitim verebilmiş, 1930 yılında İmam Hatip Mektepleri öğrenci azlığı gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. Bu mekteplerin kapatılmasıyla din eğitimi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bünyesinde bulunan Kur'an

⁶⁵ Kara, a.g.e., s.78.

⁶⁶ Osman Tunç, "Sunuş", **Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996, s. 9.

Kursları tarafından verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bu döneme kadar din görevlisi yetiştirme amacıyla herhangi bir okul açılmamıştır.⁶⁷

Başgil'e göre söz konusu kanun, "kapattığı dinî öğretim müesseseleri ayarında bir müessese kurmuyordu, sadece İslâmî sahada yüksek diyanet mütehasısı [uzmanı] adamların kökünü kurutuyordu." Ona göre dünyanın hiçbir yerinde, laik üniversite çatısı altındaki İlahiyat Fakültelerinde din adamı ve âlimi yetişmemiştir. Hatta "bunun yetişmemesine değil, yetişmesine hayret edilse yeridir."⁶⁸

Çalışmanın temel olarak ele aldığı 3 başlığın dışında yine bu dönemde gerçekleştirilmiş farklı din politikaları da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: 2 Eylül 1925'de ise bir kararname ile dinî makamlar dışında bulunanlar için dinî sembol içeren kıyafet ve eşyaları taşınması yasağı getirildi; ordu mensupları ve hâkimler dışındaki bütün devlet memurlarına Batılı kıyafet ve şapka giyme zorunluluğu getirildi. Sivil vatandaşlar için önceleri böyle bir zorunluluk getirilmese de 25 Kasım 1925'te "Türk milletinin genel başlığı şapkadır. Hükümet buna karşı olan geleneğin devamını meneder" denilerek erkeklerin fes giymesi yasaklanmış, şapka giyme zorunluluğu getirilmişti.⁶⁹ Böylece Cumhuriyet'in laikleştirme reformlarında sadece devleti ve yasal sistemi laikleştirmekle kalınmamış, dinin sosyal hayat üzerindeki etkinliğinin azaltılması için sosyal ve kültürel alanlarda da düzenlemeye gidilmiştir.

1926 yılında bir dizi hukuksal düzenlemeler yapılmıştır. Bu yeni kanunlar içinde en önemlisi hiç şüphesiz Medeni Kanundur. 17 Şubat 1926'da onaylanan Medeni Kanun 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girdi. Din temelli Mecelle'nin yerine kabul edilen Medeni Kanun ile getirilen yeniliklerden bazıları şunlardır: tek kadın ile evlilik esas kılınarak çok eşlilik yasaklandı; evlenme sırasında devlet memuru bulunması şartı getirildi ve temsil veya vekâlet esası kaldırıldı; boşanma konusunda erkek ve kadına eşit haklar tanındı ve boşama çeşitli sebeplere bağlandı; Müslüman kadınların gayri Müslim erkeklerle evlenme yasağı kaldırıldı; bütün yetişkinlere din seçme hürriyeti tesis edildi; miras konusunda erkek ve kadına eşit haklar tanındı.⁷⁰

⁶⁷ Bozan, **a.g.e.**, s.12.

⁶⁸ Ali Fuad Başgil, **Din ve Laiklik**, 10. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı,2011, s. 209-211.

⁶⁹ Manaz, **a.g.e.**, s. 288.

⁷⁰ **a.e.**, s. 239-240.

Tüm bu laik düzenlemelerden sonra 1924 Anayasası'nda yer alan "Türkiye devletinin dini, din-i İslam'dır" ibaresi artık anlamsız, değiştirilmesi gereken bir nitelik haline gelmiştir. Memleketteki laik düzenlemelerle açık bir şekilde çelişki yaratan bu deyim 10 Nisan 1928 tarihinde yapılan değişiklikle anayasadan çıkarılmıştır. Ayrıca bu değişikliğin bir sonucu olarak, anayasadaki yemin metninin laikleştirilmesi maksadıyla milletvekillerinin ve cumhurbaşkanının yeminin metnindeki "vallahi" ifadesi çıkartılarak yerine "namusum üzerine söz veririm" ibaresi konuldu.⁷¹ Lewis'e göre bu son düzenlemelerle devletin İslamiyet ile bağı koparıldı. Bu düzenlemelerden sonra devlet artık anayasasıyla, kanunlarıyla hukuken din dışı bir devlettir. Artık ülkeyi modernlikten uzaklaştıran tek engel Arap alfabesiydi. Arap alfabesi, Müslüman kimliğin son işaretiydi ve hiç kuşkusuz sıra ona gelmişti.⁷² Öncelikle, 24 Mayıs 1928 tarihinde çıkan bir kanunla, Arap rakamları yerini uluslar arası rakamlara bırakmış, 3 Kasım 1928'de ise Latin harfleri kabul edilmiştir.

1.4.2. Çok Partili Hayata Geçiş Süreci (1945-1950)

Çok partili hayata geçişle birlikte din siyasal ve toplumsal alanda yeniden önem kazanmıştır. Tek partili dönemde yaşanmaya başlayan din istismarcılığı, bu dönemde de devam etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, 1945-1950 yılları arasında din ve siyaset ilişkisinin bağlamları ve uygulanan din politikaları ele alınacaktır.

Türkiye çok partili siyasi hayat sürecinin başlangıcında dinin siyasal alandaki rolü üzerine tartışmalar yaşandı. CHP iktidarlığının ilk yıllarında, dini geri plana atarak ihmal etti. Böyle yaparak bir nevi halkın toplumsal gerçekliğini de göz ardı etmiş oldu. Bu politika CHP'yi yönettiği halka yabancılaştırdı. Bu durumun uzun vadede CHP'ye olumsuz sonuçlar getirebileceğinin farkına varılmasıyla parti politikalarında yumuşamaya gidilmiştir. Ayrıca, bu yön değişikliğinde DP'nin halk tarafından kısa zamanda benimsenmesi de etkili olmuştur.

Bu dönemde değişimin gerekliliğine farkına varan CHP de laiklik ilkesi ile ilgili tutumunu gözden geçirmiş ve eskiye nazaran daha yumuşak bir tutum izlenmiştir. Dini kimlikler, tek parti döneminde ihmal edilmiştir. Bu durum, Demokrat Parti'nin

⁷¹ a.e., s. 241-243.

⁷² Lewis, a.g.e., s. 371.

kuruluşunda ve yükselişinde önemli bir etken oluşturmuştur. Bu durum karşısında CHP bu tarihe kadar savunduğu laiklik politikasını partinin devamlılığı için yumuşatma kararı almıştır.⁷³ Bu doğrultuda ilk olarak 1946 yılında CHP din eğitimi politikasında değişiklik tartışmaları başlamıştı. Bozan'a göre, CHP'nin 1946 yılından itibaren "Din Eğitimi" konusuna ağırlık vermesi planlanmamış bir davranış değildi. Bu eğilimin üç temel nedeni bulunmaktaydı. Bunlardan ilki kurulu henüz bir yıl olan DP'nin çok partili hayata geçişin ilk seçiminde 54 milletvekili çıkarmasıdır. DP'nin din adına verdiği vaatler bu başarıyı sağlamıştır. İkincisi, Komünizm tehlikesi karşısında din duraklatıcı bir unsur olarak kullanılmak istenmiştir. Üçüncüsü ise, CHP'nin 1947'de gerçekleşen kurultayında laiklik ilkesi hakkında edilen tartışmalardır. Kurultayda, din eğitimindeki eksiklikler ele alınmıştır.⁷⁴ 17 Kasım 1947'de toplanan ve Aralık ayı boyunca da devam eden Yedinci Kurultay'da din ile ilgili öneriler ana hatlarıyla şunlardı:

1. Türk ve din büyüklerinin türbeleri ziyarete açılmalı.
2. Haftada birer saatlik seçmeli din dersleri, velilerin yazılı müracaatıyla öğrencilere verilmek şartıyla ilk ve ortaokul müfredatına dahil edilmeli.
3. CHP'nin din eğitimine önem verdiğini belirten bir madde parti programına konulmalı.
4. Parti programında CHP'nin ilkokullarda seçmeli din derslerini başlatacağı ilan etmeli.
5. Milli Eğitim Bakanlığı programında da seçmeli din derslerinin ilkokulların müfredatına koyacağını açıkça belirtmeli.
6. Din eğitimi veren yüksekokullar açılmalı.
7. İmam Hatip okulları yeniden açılmalı.⁷⁵

1947 yılında Hacca gideceklere döviz yardımı yapıldı. 1949 yılına gelindiğinde, her ne kadar Başbakan Recep Peker tarafından sert bir şekilde reddedildiyse de din eğitimi ilk ve ortaokullarda başladı. Yine aynı yıl içinde imam hatip kursları açıldı. Bunun yanında, kapatılan İlahiyat Fakülteleri'nin yerine Ankara'da İlahiyat Fakültesi kuruldu. 1950 yılında Türk büyüklerine ait türbeler ve sanat değeri olan türbeler yeniden ziyarete açıldı.⁷⁶ Yedinci Kurultay'da yaşanan bu gelişmeler kimileri tarafından samimi bulunsa da büyük bir çoğunluğa bu dönüşüm samimi gelmemiştir. Bu görüşü savunanlara göre, CHP'nin din politikalarındaki bu değişim, DP'nin seçimde iktidara

⁷³ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007, s. 131.

⁷⁴ Bozan, **a.g.e.**,s.13.

⁷⁵ Binnaz Toprak , **Islam and Political Development in Turkey, Leiden**, 1981, s.79'den aktaran İrfan Bozan,**a.g.e.** 13.

⁷⁶ Tarhanlı, **a.g.e.**, s. 15.25.

gelebileceğini yüksek bir olasılık olarak görmesidir. Adnan Menderes'de CHP'nin siyasi görüşündeki değişikliği şu sözleriyle dile getirmiştir:

"Denilebilir ki, iki Halk Partisi mevcuttur. Birisi 1945 senesine kadar olanı, diğeri de ondan sonra vücut bulmaya başlayanı. Aynı isim altında akla kara kadar birbirine zıt iki ayrı fikir ve felsefe temeline dayanan bu partinin bu fikir ve prensip partisi olmaktan ziyade tamamen iktidarı muhafaza etmek kaygısıyla her türlü fikir ve prensip tavizlerine peşinen razı olmuş bir teşekkül olduğunu ispat etmez mi? Uzağa gitmeye ne hacet? Demokrat Parti kurulduğu zaman mevcut olan Halk Partisi programı ile bir de fikir ve prensip olarak Demokrat Parti'nin vücut bulmasından sonra tadil edilen Halk Partisi programına bakmak, bu hakikatleri görmek için kâfidir. "⁷⁷

Tek parti yönetimi süresince, iki defa çok partili döneme geçme teşebbüsünde bulunmuş fakat başarılı olunamamıştır. Çok partili hayata geçiş teşebbüslerinden ilki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması; ikincisi ise Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıdır. Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet Fırkaları içerisinde laiklik ilkesine karşı çıkan kişilerin bulunması, dini tepki içeren bir muhalefet grup ortaya çıkardı. Bu muhalefet grup laiklik ilkesini benimseyen grup tarafından zaman kaybedilmeden yok edilmiştir.⁷⁸ Görüldüğü gibi Mustafa Kemal döneminde çok partili hayata geçiş teşebbüsleri yapılmış fakat başarısız olunmuştur. Çok partili döneme geçiş İsmet İnönü döneminde gerçekleşme imkanı bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla çok partili hayata geçmiştir. 1945 yılının sonlarına doğru Celal Bayar'ın yeni bir parti kuracağı haberi basında yer aldı. Nitekim bu haberlerin doğruluğu da kanıtlanmıştır. 3 Aralık 1945'de Celal Bayar CHP'den istifa ettikten sonra İsmet İnönü'nün yeni bir parti kurma fikrini anlatmış ve buna dair görüşlerini almıştır. Görüşmeden çıkan ortak karar, yeni bir parti kurulmasının gerekli olduğudur. Bu karar sonucunda, Demokrat Parti'nin 7 Ocak 1946'da kurulmasıyla Türkiye için siyasal yaşamda farklı bir sayfa açılmıştır.⁷⁹

Demokrat Parti kırsal kesimdeki halkla etkin bir bağ kurmayı başarabilmiştir. CHP ise bu konuda DP'ye göre geri planda kalmıştır. Böylece, DP kırsal kesimden seçmen kazanan ilk parti olarak kabul görmüştür. Bu kazanım karşısında CHP'nin

⁷⁷ Timur, a.g.e., ss.61-63'den aktaran,Hakan Uzun, İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi** 25 (2012-Güz), ss. 101-139.

⁷⁸ Ahmet Yücekök, **100 Soruda Türkiye'de Din ve Siyaset**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1971, s.85.

⁷⁹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul: Hil Yayınları, 1994, s.28.

siyasileri Demokrat Partililer hakkında 'kaba köylüler' ve 'taşralı ahmaklar' diye hitaplarda bulunmuşlardı. Bu durumu Demokrat Partililer kendi lehlerine kullanarak partilerinin 'halkçı' özelliğinin altını çizmiş ve halkı CHP'ye karşı savunmuştur.⁸⁰

Demokrat Parti'nin kuruluşu ansızın gerçekleşmemiştir. Partinin gelişimi sürecinde iç ve dış faktörlerin önemli rolü bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği sonuçlar, dış etkenlerin en önemlisi olarak kabul edilmektedir. Emre Kongar'a göre çok partili düzene geçişin ardında yatan başlıca nedenler aynı zamanda DP'nin de başarılı olmasına sebep olmuştur. Bu nedenler; ilk olarak Batı'nın Türkiye'yi kendi içine kabul etmesi için demokrasi bir ön koşul sayılmasıdır. İkincisi, halkın tek parti düzenine karşın gösterdiği olumsuz tepkidir. Üçüncüsü ise gerek o zamana kadar uygulanan devletçi politikalar gerekse savaş ekonomisinin bir sonucu olarak bir kapitalist sınıfın belirginleşmesidir.⁸¹

1.4.3. 1950-1960 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları

Tarih boyunca, Türkiye'de din ve devlet ilişkileri her zaman var olmuştur. Ancak, din konusunun siyasal hayatta önemli tartışma konularından biri olması ve gündemi oluşturmasının başlangıcı olarak bu dönem görülmektedir. Siyasi partiler daha fazla din hürriyeti için vaadlerde bulunuyor, hükümetler halk tarafından tutulmak için laiklikten vazgeçiyor kısacası dini propaganda aracı olarak kullanıyorlardı..⁸²

Günümüzde olduğu gibi 1950-1960 döneminde de din-devlet ilişkileri ve laiklik her kesim tarafından en yoğun şekilde tartışılan konulardan olmuşlardır. 1950'li yıllarda din-devlet ve laiklik kavramlarının gündemde yer almasının sebebi, dinin geleneksel kitlelerin ideolojisi olması ve bu ideolojinin demokratik oluşumlara bağlı olarak yeniden kendini ifade etme olanağına kavuşmasıdır.⁸³ Türkiye, 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti'nin iktidarında geçirmiştir. Dolayısıyla DP'de din-devlet ve laiklik

⁸⁰ Mardin, **a.g.e.**, s.133-134.

⁸¹ Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Cilt 1-2**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, 158.

⁸² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal,Kültürel,Ekonomik Temeller**, İstanbul:Timaş Yayınları, 3.b., 2012, s.366

⁸³H.Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1988, s.69.

kavramlarına kendi ideolojisinin iz düşümü olarak ele alacak ve bu kavramları parti programında yeniden inşa edecektir. (Bknz.Ek-2)

DP iktidarının ilk yılında uyguladığı din politikaları üç başlık altında incelendiğinde; ilki, Ezan'ın Arapça Okunması Yasağı'nın kaldırılması; ikincisi, Kur'an'ı Kerim'in Radyoda Okunması; üçüncüsü ise Din Eğitiminde Yapılan Düzenlemeler olacaktır.

Ezan'ın Arapça Okunması Yasağı'nın Kalkması: Ezan 1941 yılının Haziran ayından beri Türkçe okunuyordu. 1950'li yıllarda DP'nin gerçekleştirdiği din politikalarından en önemlilerinden biri; DP iktidarlığının ilk ayı olan 14 Haziran 1950 tarihinde Arapça ezan yasağını kaldırmasıdır. Ancak, Arapça ezanın okunması mecbur kılınmamış, tercihi din adamlarının insiyatifine bırakılmıştır.⁸⁴ Yasağın kaldırılmasına bazı CHP yöneticileri de destek vermiş, bazıları ise karşı çıkmıştır. Karşı çıkanlar din işlerine karışılarak laikliğin zedelendiğini savunmaktaydılar. Karşı çıkmayanlar ise, laik bir devletin ezanın okunma biçimine karışamayacağı görüşünü savunmuşlardır.⁸⁵ Bazı siyasi isimler kararı onaylamasalar da CHP parti olarak ezanın kaldırılmasını onaylamıştır. Ezanın bir ibadet olmadığını belirten Asım Us' a göre, ülkenin resmi dili Türkçe olduğu için ezanın da Türkçe okunması son derece doğru bir olaydır. Buna karşın, Ali Fuad Başgil ezanın bir ibadet olduğunu belirtmekte ve ibadetin dilini belirlemenin siyasi partilerin işi olmadığını savunmaktaydı. Aynı zamanda Başgil, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı devletin dini kontrol altına alabilmek için başvurduğu aracı bir kurum olarak görmekteydi.⁸⁶

Kur'an'ı Kerim'in Radyoda Okunması: DP, 5 Temmuz 1950 tarihinde radyoda dini içerikli programların yapılmasını onaylamıştı. 7 Temmuz 1950 tarihinden itibaren Ramazanda günde iki kez olmak üzere sabah ve akşamları 10 dakikalık yayınlar, Ramazan ayı dışında ise haftada bir kez olmak üzere Cuma sabahları radyodan dini

⁸⁴ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, İstanbul, 1969, s.111-112'den aktaran Kaçmazoğlu, **a.g.e.s.73**.

⁸⁵ Kaçmazoğlu, **a.g.e.s.192**.

⁸⁶ Yeni Sabah, 14 Haziran 1950'den aktaran Cahit Bollu, Türk Basınında 1950 Çerçevesinde Din-Siyaset Tartışmaları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Çalışmaları, **Yüksek Lisans Tezi**, 2009, s.127.

yayın yapılmasına izin verilmişti.⁸⁷ CHP, laikliğe aykırı bulması nedeniyle radyoda Kur'an okunmasına itiraz etmişti. Bu konu hakkında, Sebilürreşad Dergisi; "Moskova'dan başka dünyanın başka hiçbir yerinde, hiçbir laik devletinde böyle bir telakki yoktur. Avrupa ve Amerika'da dünyanın en büyük laik devletlerinin radyoları dua ile İncil ile neşriyata başlarlar" diye beyanda bulunmuştur.⁸⁸ 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren, DP'nin radyoyu bir baskı aracı olarak kullandığı görülmektedir. Muhalefet bu durum karşısında dini yayınların iktidar tarafından değil DİB tarafından yapılmasını önermiştir.⁸⁹

Din Eğitiminde Yapılan Düzenlemeler: DP, 4 Kasım 1950 tarihinde ilkökul programlarına din derslerini dahil etti. CHP iktidarken 1949 yılı içerisinde, ilkokullarda din dersleri işlenmekteydi. Fakat CHP, laikliğe zarar gelmemesi adına dersleri seçmeli ders olarak uygulamıştı. Aileler çocukların bu derslere katılmasını istiyorsa, okul yönetimine dilekçe ile bildiriyordu. DP, bu dersleri programın içeriklerine dahil etti. Artık, çocuğunun din derslerine girmesini istemeyen aileler okul yönetimine dilekçe vereceklerdi.⁹⁰ DP, ezanın Arapça okunması yasağını kaldırması, radyoda Kur'an yayınına izin vermesi ve din derslerini müfredatlara dahil etmesi ile halkın istekleri doğrultusunda yol almakta olduğunu gösterdi.

1951-1952 ders yılında İmam Hatip okulları açılmıştır. Bu dönemde eğitime başlayan İmam Hatip okullarının sayısı 1960 yılında 35'e yükselmiştir. Aynı zamanda Kur'an kurslarının sayısı da artmıştır. 13 Ağustos 1956 tarihinde din eğitimi orta okul programlarına eklenmiştir. 19 Kasım 1959 tarihinde ise İstanbul'da bir Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır.⁹¹ Din dersleri programları ve kitapları Diyanet İşleri tarafından hazırlanacak, Milli Eğitim Bakanlığınca tasdik ve tasvip olunacaktır.

İrfan Bozan, DP'nin 10 yıl süren iktidarlık döneminde "dini alan" ile ilgili uyguladığı birtakım önemli düzenlemeleri kısaca şu şekilde sıralamaktadır:

"1. 16 Haziran 1950 tarihli ve 5665 sayılı Kanunla Arapça ezan yasağı kaldırıldı.

⁸⁷ Şaban Sitembölükbaşı, **Türkiye'de İslamın Yeniden İnkişafı:(1950-1960)**, Ankara: İSAM Yayınları, 1995, s.60.

⁸⁸ Sebilürresad, Temmuz 1950, s.83'dan aktaran Bollu, **a.g.e.**, s.141.

⁸⁹ Can Som, **Parazitli Demokrasi-Demokrat Parti'nin Radyo Davası**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2008, s.32.

⁹⁰ **a.e.** s.169.

⁹¹ Sitembölükbaşı, **a.g.e.** s.60-61.

2. Devlet radyosunda Kuran yayınları başlatıldı. Yayınlar, 7 Temmuz 1950 tarihinden itibaren Ramazan ayında sabah ve akşam, her biri on dakika olmak üzere günde iki defa, diğer aylardaysa haftada bir defa Cuma sabahları yapıldı.
3. Ekim 1950'de yapılan değişiklikle din dersleri hâlâ isteğe bağlı olmakla birlikte programın bir parçası haline getirildi.
4. 13 Ekim 1951 tarihli ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu kararı ile 1951 yılında 7 ilde 7 yıllık İmam Hatip Okulları açıldı.
5. 13 Ağustos 1956 tarihli İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi gereğince, Maarif Vekaleti tarafından 19 Eylül 1956 tarihinde ortaokullarında ilk iki senelik programına din dersleri kondu.
6. 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul'da bir Yüksek İslam Enstitüsü açıldı.^{92 "}

1950'li yıllarda muhalefetin din politikaları bakılacak olunursa, CHP laikliğin din ve vicdan hürriyeti anlamındaki yorumunu benimsemiştir. CHP, DP'nin dinsel hareketlere yönelik tavizlerini, Atatürk inkılaplarına ihanet gerekçesiyle eleştirmiştir. DP'nin başlangıçta laiklik ilkesine uygun dini göstergelere taviz veren bir programla ortaya çıkmıştır. Pratikte ise kendisinin dine yakın bir parti olduğunu göstermek için elinden geleni yapmış, hatta safları içinde İslamcı denilecek bir grup bulundurmıştır. Ancak, belirli sınırlar içinde kalarak laiklik ilkesine ters düşmediğini çeşitli olaylarda göstermiştir.⁹³ Görülmektedir ki partiler dini istismar konusunda birbirlerini suçlarken aslanan her ikisinin de vaatlerinde dini söylemlere yer vermesidir.

DP, 1957 seçimlerinde halka din politikaları ile ilgili vaatler vermiştir. Bu vaatlerden bazıları; dini eğitim veren okullar açacaklarını, var olan her fabrika bacasının yanına minare dikileceği, İstanbul'u ikinci Mekke yapacaklarıdır. Demokrat Partinin siyasilerinden bazıları konuşmalarında Kuran'dan ayetlere yer vermiş ve dini özgürlükleri yaşamak istiyorlarsa kafir Cumhuriyetçilere oy verilmemesi gerektiğini söylemişlerdir.⁹⁴ Cami hocaları, CHP siyasileri hakkında söylemelerde bulunmuşlardır. Kimileri CHP'nin Allah'a karşı geldiğini, Tanrı kelimesinin günah olduğunu; kimileri ise CHP milletvekillerinin mason olduklarını söylemişlerdir. Hocalardan bazıları ise, Başbakanın rüyasında Peygamberi gördüğünü, Peygamberin devlet mührünü ülkeyi yönetmesi için Başbakana verdiği haberini yaymışlardır.⁹⁵

⁹² Bozan, a.g.e., s.54.

⁹³ Sitembölükbaşı, a.g.e., s.80.

⁹⁴ 20 Ekim 1957 Cumhuriyet

⁹⁵ Zafer, 19 Ekim, 1957

Türkiye'de din bu yıllarda halkın siyasal platformda söz sahibi olduğu izlenimi verilmiş, kitlelerin dini duygu ve talepleri kontrol altına alınmıştır. Bu bağlamda, din-toplum, din-devlet, din-siyaset, din-eğitim, laiklik, reform gibi din eksenli konular 1950'li yılların gündemini oluşturmuştur.⁹⁶ 1950-1960 dönemi siyasi partileri, bazı çevreler tarafından "dindar ve dinsiz parti" şeklinde ayrıma tabi tutulsalar da, mevcut partilerin dine yaklaşımları birbirine çok benzemektedir.⁹⁷ Bu yıllarda her iki parti de dini istismar etmiştir. 1958 sonrasında DP'nin din istismarı artmıştır. DP, dindarlık imajı yansıtırken, CHP, ateist ve İslam karşıtı olmakla suçlanmaya başlanmıştır. DP, geçmişte seçmene sunduğu maddi ödülleri azaltırken, ruhsal ödüller sunmayı yararlı görmüştür.⁹⁸ Yurt içi ve yurt dışı sorunların artmasıyla birlikte 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan darbe ile Demokrat Parti kapatılmıştır.

1.4.4. 1960-1970 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları

Çalışmanın bu bölümünde din politikalarının yoğun uygulandığı görece önem oluşturan 27 Mayıs 1960 darbesi ağırlıklı olarak ele alınacaktır.

27 Mayıs 1960 darbesinin sebeplerinden ikisi; DP'nin devrim anlayışından sapması ve ordunun da ülkeyi demokratik-laik sisteme götürme isteğiydi.⁹⁹ Şüphesiz, kendini Türk devriminin, laik sistemin koruyucusu sayan ordunun, yönetimi işbaşından uzaklaştırmasında DP dönemindeki İslami canlanma ve bu çevrenin devrimlere yönelik şiddetli saldırılarının payı da oldukça büyüktü. Özellikle askerlerin, Nurcuların lideri Bediüzzaman Said Nursi gibi "bağnaz" Müslümanların Türkiye'yi teokratik bir rejime geri döndürmek için çalıştıklarına inanmaları ordunun harekete geçmesini çabuklaştırdı.¹⁰⁰ Necdet Subaşı'na göre 27 Mayısçıların temel tezi, yasadışı muhaliflerin dini kullanmalarını önlemek ve dinin siyasal amaç uğruna kullanılmaması için anayasa ile koruma altına almaktır.¹⁰¹

Yeni dönemde yapılan ilk çalışmalardan biri olan yeni anayasa 1961 yılında %61,5 oranında evet oyu ile kabul edilmiştir. 1961 Anayasası önceki anayasalara göre

⁹⁶ Kaçmazoğlu, a.g.e.s.72.

⁹⁷ a.e.s.76

⁹⁸ Ahmad,a.g.e.s.83.

⁹⁹ Walter F.Weiker, **1960 Türk İhtilali**, (Çev.: Mete Ergin), İstanbul:Cem Yayınevi, 1967, s.8.

¹⁰⁰ Mardin,a.g.e.s.124.

¹⁰¹ Necdet Subaşı,**Ara Dönem Din Politikaları**, İstanbul:Küre Yayınları, 2005, s.89.

daha özgürlükçü ve sosyal bir niteliğe sahiptir. Türkiye’de sosyal devlet ilkesinin gereği olarak sosyal hakların pozitif anayasa hukukuna girişi 1961 Anayasası ile olmuştur.¹⁰²

Anayasa Komisyonu Sözcüsü, laiklik ile ilgili şu sözleri sarf etmiştir:

"Laiklik meselesine gelince; biz laiklik prensibini Türk Devrimi'nin koruyucu prensiplerinden en önemlisi ve demokratik bir zaruret saymışızdır. İkinci maddemizde bu prensibe yer verdik. Ve bunda kesin bir davranışa sahip olmayı da uygun bulduk. Laiklik bizim milli geleneklerimize göre incelenmiştir. Laiklik her şeyden evvel devlet idaresini, din müessesesini taassubun sultasından kurtarmaktır. Bu sebeple biz laikliği, biraz önce arzettiğim gibi, devletin hurafeler karşısında cephe almasını sağlamak ve hurafelere dayanan çevrelerin sosyal ve siyasi hayatımızı vesayet altına almalarını önlemek anlamında kabul ettik. Bu devrimci bir yoldur. Ve Türk Devrimi'nin çizdiği bu yolu takip etmenin hayati bir değeri, önemi ve tarihi sebepleri vardır. Bu bakımdan sosyal hayatımızı beşeri esaslara göre, düzenlemekle görevli olan devlete bir görev yükledik ve kontrol hakkı tanıdık."¹⁰³

1961 Anayasa'sı laikliği devletin temel niteliği olarak kabul ederek, 19.maddesinde din ve vicdan özgürlüğünü yer vermektedir: "kimse devletin sosyal, iktisadi veya hukuki temel düzenini,kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsi çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını, yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtan gerçek ve tüzel kişiler hakkında, kanunun gösterdiği hükümler uygulanır ve siyasi partiler anayasa mahkemesince temelli kapatılır. " ¹⁰⁴

Cemal Gürsel verdiği demeçlerde, Milli Birlik Komitesi'nin dine karışmak gibi bir amacının olmadığını belirtmekteydi. Gürsel'e göre "en kutsal, en yapıcı,en dinamik ve en güçlü " din İslam'dı. Bu güçte bir din hiçbir zaman gerilik sebebi olamazdı. Yanlış olan İslam'ın halka yanlış tanıtılmasıydı. ¹⁰⁵ Gürsel'in bu tutumu, çarşafli kadınlar için sarf ettiği söz ile çelişmektedir. Çarşafli Türk kadının yüz karası olarak tanımlayan Gürsel'in bu tanımı çarşafli mücadele hareketi başlatmış, hatta İstanbul Valiliği turistik yerlerde çarşaf giyilmesini yasaklamıştır. Antalya'da ise Ana ve Çocuk

¹⁰² Caniklioğlu, **a.g.e.**, s. 111

¹⁰³ Tunaya,**a.g.e.** s.221-222.

¹⁰⁴ M.Emin Köktaş, **.Din ve Siyaset, Siyasal Davranış ve Dindarlık**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s.197.

¹⁰⁵ Ahmad,**a.g.e.**s.451.

Sağlığı Merkezi'nin kapısına çarşafli kadınların içeri giremeyeceğini beyan eden bir yazı asılmıştır.¹⁰⁶ Tüm bunlara rağmen yönetim, DP'nin din politikalarına benzer politikalar uygulamış, halkın dini duygularını görmemezlikten gelmemiştir.

1950–60 döneminde siyasal güçleri göz önüne alınırsa iki büyük partiden (CHP ve DP) söz edebiliyorken; 1960 sonrasında sol ve Marksist grupların ideolojilerin ortaya çıkmış olması parçalı bir siyasal tablonun da ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu tablo içerisinde kendilerini merkez sağ olarak tanımlayan iki parti Adalet Partisi (AP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olmuştur.¹⁰⁷

1960'lı yılların siyasal partiler düzeyinde bir değerlendirmesi gösterecektir ki, dini söylemler partilerin kendilerini tanımlamalarında net bir biçimde dile getirilmektedir. Buna göre, 1965 seçimlerinde toplam oyların yüzde 52,9'unu alarak parlak bir siyasi başarı gösteren ve DP'nin devamcısı olarak gösterilen Adalet Partisi'nin (AP) Genel Başkanı Süleyman Demirel, partisinin İslami niteliğinin ve geleneksel değerlerden yana olduğunun altını çizmekten çekinmiyordu. AP, komünizm aleyhtarı propaganda yapıyor ve sol hareketleri güçsüzleştirme kampanyalarına ön ayak oluyordu.¹⁰⁸ Hatta DP dönemindeki gibi Nurcu liderlere yakın duruyor, ve benzeri İslami gruplara karşı yumuşak bir politika sergiliyordu.¹⁰⁹ Böylece din siyasal hayatta yeniden eski konumuna kavuşarak politikaları belirleyici unsur haline dönmüştür.

1.4.5. 1970-1980 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları

26 Ocak 1970'de Necmettin Erbakan'ın öncülüğünde Milli Nizam Partisi (MNP) kurulmuştur. Milli Nizam Partisi, Türkiye'deki siyasal hayata yeni bir ifade kazandırmıştır. Bu doğrultuda, siyaset dili ile İslami söylemi bir tabanda buluşturmuştur. MNP'yi Türk siyasi yaşamında önemli hale getiren etken ise parti programında yer alan 'Milli Görüş' ismi ile daha sonra kurulan İslamcı partilerin programlarının genel hatlarını oluşturmuş olmasıdır. Milli Görüş, İslami görüş

¹⁰⁶ Cumhuriyet, 16 Temmuz 1960, Cumhuriyet, 18 Kasım 1961'den aktaran Doğan Duman, Çok Partili Dönemde Türkiye'de İslamcılık, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü **Doktora Tezi**, İzmir, 1996, s.46-47

¹⁰⁷ Sabri Sayarı, "The Changing Party System", Politics Parties and Election In Turkey, Ed: S. Sayarı and Y. Eser, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 2002, s. 14.

¹⁰⁸ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 366.

¹⁰⁹ Mardin, a.g.e.s.125.

demektir. Milli Görüş; bir teşkilatlanmayı ve bir çatı altında örgütlenmiş insanlar topluluğunu ifade etmektedir¹¹⁰

Milli Nizam Partisi'nin üç toplumsal kapsamdan oluştuğu söylenebilir: 1)Taşra kökenli dindar ailelerden gelip cumhuriyetin laik eğitim kurumlarından yetişmiş ve genellikle serbest meslekle iştigal eden yeni seçkinler; 2)Taşrada ticaret ve sanayiyle iştigal eden dindar girişimciler; 3)Hem taşra hem büyük kentlerde yaşayan dar gelirli Sünni dindarlar Necmettin Erbakan, 26 Ocak 1970'te yaptığı bir basın toplantısında MNP'nin mason, komünist ve siyonistler dışında herkesi üye olarak kabul edeceğini bildirmiştir.¹¹¹

Milli Nizam Partisi kısa zamanda önemli bir kesime sahip olmasına rağmen 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır. Partinin kapatılmasında 12 Mart Askeri Muhtıra'sının etkili olduğu bilinmektedir. 1972 yılına gelindiğinde ise MNP'nin aynı kurucu kadrosu tarafından benzer bir programla Milli Selamet Partisi'ni kurmuşlardır.

Milli Selamet Partisi'nin dine yönelik parti programında vicdan ve düşünce hürriyetini insan haklarının ve demokrasinin temeli saydığı görülmektedir. Din Eğitimi konusunda ise, "Din eğitiminde gereken aydınlatılmanın yapılması ve yurttaşların dini ahlaki hasletlerle teçhizi için gereken imkanların sağlanmasına ehemmiyet verilecektir" ifadesiyle halka dini bilgiler elde edebilmesi için imkan sağlanacağı belirtilmiştir.¹¹² 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde 185 milletvekili CHP, 149 milletvekili AP, 48 milletvekilini ise MSP çıkararak ilk üçe girmiştir. CHP-MSP koalisyonunun kurulmasıyla "Türk siyasi yaşamında yeni bir dönem başlıyordu. Bu olayın anlamı, İslam dininin, siyasi olarak örgütlenmiş olsa bile,artık, laik Cumhuriyet ilkesine karşı bir tehlike biçiminde kabul edilmediğiydi. " Bu ortak hükümet iki tarafta da tartışmalara yol açmıştı. CHP tarafı MSP'yi şeriatçı olarak görürken; MSP tarafı CHP'yi din düşmanı olarak tanımlıyorlardı.¹¹³ Sekiz aylık ortak hükümet yönetiminden sonra, 18 Eylül 1974

¹¹⁰ Stanford J. Shaw, (1978) ."History Of The Ottoman Empire And Modern Turkey-Volume I: Empire Of The Gazis, The Rise And Decline Of The Ottoman Empire 1280-1808" Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, Melbourne,s.58-59.

¹¹¹ Sarıbay,a.g.e., s.576.

¹¹² Serdar Şen, **AKP Milli Görüşçü Mü?**, İstanbul: Nokta Kitap, 2004, s.271-272.

¹¹³ Emre Kongar, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı:İmparatorluktan Günümüze**, 3.Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1979, s.226.

yılında CHP-MSP koalisyonu sona ermiştir. MSP bu koalisyon hükümetinden sonra iki koalisyon daha kuracaktır.

MSP'nin bu dönemlerde din adına uyguladığı politikalarına bakıldığında; köy camilerinin bakımıyla ilgilenmiş ve her köye bir cami projesi başlatılmıştı. İmam hatip liseleri, Yüksek İslam Enstitüleri ve Kur'an kurslarının sayısını arttırmış ve tüm okulların müfredatlarına zorunlu ahlak dersleri koyulmuştur. İslam ülkeleri ile ilişkiler en üst düzeye getirilmiş ve İslami hareketin önemli isimlerinin eserleri Türkçeye çevrilmişti. Hacca gidecekler için kota uygulamasına son verilmişti.¹¹⁴ MSP'nin, 23 Ağustos 1980 tarihinde Konya'da düzenlediği Kudüs'ün Kurtuluşu mitinginde gerçekleşen olaylar tepki çekmiştir. Mitingi bulunan erkeklerin sarık ve cübbeli, kadınların ise kara çarşafli olması, hep bir ağızdan yükselen tekbir sesleri, yeşil bayrak taşınması, "ya şeriat ye ölüm" ile "dinsiz devlet yıkılacaktır " sloganları yüksek askeri komutayı huzursuz etmiş ve devleti gericilikten kurtarmak istemişlerdir.¹¹⁵ Bu doğrultuda, 12 Eylül 1980 tarihine yapılan askeri darbeyle MSP kapatılır. Bundan sonra Milli Görüş hareketi, Refah Partisi ile siyasal alanda varlığını gösterecekti.

1.4.6.1980-1990 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları

12 Eylül 1980 Darbesi'nin lideri ve dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren dini her alanda kullanmıştır. Bu dönemde yöneticilerin, toplumu birleştirici bir güç olarak dinden faydalanmışlardır. Evren, mitinglerde ayetlerden örnekler vererek konuşmalar yaparak fetvalar vermiştir. Evren'in Kahramanmaraş Konuşması'nda şu şekilde sözler yer almaktadır:

"En son olan ve en iyi din olan dinimizi bize emanet eden peygamberimiz... Hepimiz bir Allah'a inanıyoruz, bir peygamberimiz var, aynı Kur'an'ı kullanıyoruz, aynı Kur'an'ın sureleriyle namaz kılıyoruz... Peygamber Efendimiz Hazretleri İslam dininde hurafe yok buyurmuştur."¹¹⁶

¹¹⁴ Duman, a.g.e.s.86-87.

¹¹⁵ Ahmad, a.e., s.496

¹¹⁶ 17 Ocak 1981, Kahramanmaraş Konuşması.

Evren, başörtüsü ile ilgili "Allah kadınların saçının görünmesini istemeseydi, kadınları kel yaratırdı " sözü başörtüsü hakkındaki düşüncelerinin bir yansımasıdır. Bu düşüncenin yansımasını, Mustafa Said Yazıcıoğlu hatıralarında şöyle aktarmaktadır:

"(...)Kenan Evren, dönemin YÖK Başkanı İhsan Doğramacı ve kalabalık bir grup sınıfa girdi. Ben ders verdiğim kürsüden inip (...). Şöyle bir sınıfa süzdükten sonra, önde oturan bir kaç başörtülü kız öğrenciyi kastederek, *"Ya, bakın burada da aynı durum "* diyerek sınıftan çıktılar. "¹¹⁷

1961 Anayasasına ek olarak 1982 Anayasası'nın 24. maddesine, "Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. " hükmü konulmuştur.¹¹⁸

Kenan Evren sağ ve sol kesim tarafından söylediği sözler ve yaptığı din politikaları açısından eleştirilmekteydi. Evren is bu eleştirilere yönelik sağcı yada solcu olmadığını yalnızca Atatürk'ün yolundan gittiğini belirtmiştir.¹¹⁹

Yalçın Akdoğan'a göre; "1980 sonrası devletin dini dışlama, yok sayma veya görmezden gelme yerine, manipüle etme ve yönlendirme şeklinde bir politika izlediği görülmekteydi. Bu yönlendirmede halk arasında ideolojik olarak yaygınlık kazanarak radikal taleplere bürünebilecek bir dini anlayışı, daha ılımlı ve uzlaşmacı bir dini anlayışa dönüştürme amacı yattığı gibi, toplumsal kesimlerin devlete bağlılığını tesis için dini kullanma endişesi de yatmaktaydı."¹²⁰

12 Eylül 1980 sonrasında yapılan seçime Anavatan Partisi, Halkçı Parti, Milliyetçi Demokrasi Partisi katılmıştır. Seçim sonuçlarında göre %45 oy oranıyla Anavatan Partisi (ANAP) tek başına iktidar olmuştur. ANAP ile Turgut Özal, siyasal hayata "yeni sağ " politikalarıyla giriş yapmıştır. ANAP partisini, muhafazakâr, sosyal adaletçi, milliyetçi, ve serbest pazar ekonomisini esas alan bir parti olarak tanımlamaktadır. ANAP'ın din ve laiklik ile ilgili tutumu parti programının 6. maddesinde yer bulmaktadır. (Bknz.Ek-3)

¹¹⁷ M.Said Yazıcıoğlu, *Ne Yan Yana Ne Karşı Karşıya*, İstanbul:ALFA Basım, 2013, s.97.

¹¹⁸ Köktaş, *a.g.e.s.*210.

¹¹⁹ Hulüsi Turgut, *a.g.e.*, s. 331-332.

¹²⁰ Akdoğan, *a.g.e.s.*172.

Özal için, din ve vicdan hürriyeti siyasetin vazgeçilmez üç felsefesinden biridir. Bu felsefe doğrultusunda, Özal dini özgürlüklere önem vermektedir. Başörtüsü sorunu hakkında Özal, kimsenin kılık kıyafetine karışılmaması gerektiğini savunmaktadır. Asıl laiklik buna saygı duyma olduğunu belirtmektedir. İslamı toplumun birleştirici gücü olarak tanımlayan Özal, olayların kötü sonuçlarını kadere bağlamıştır. Özal bu sonuçları kamuoyuna açıklarken sıkça “Allah’ın takdiri böyleymiş” demekten kaçınmamıştır.¹²¹

İsmail Kara'ya göre, 80'lerin ortalarından itibaren laiklik ve Diyanet İşleri iki önemli tartışma konusu olmuştur. Bu alanlardan ilki "Diyanet'in cemaatlere devri", ikincisi ise "Alevilerin Diyanet'te temsili" dir.

Diyanet'in Cemaatlere Devri

Diyanet'in cemaatlere devri talebinin, biri kamu maliyesiyle diğeri de laiklikle ilgili olmak üzere iki nedeni bulunmaktadır. Kamu maliyesi açısından ele alındığında - gayrimüslümler, Aleviler, ateistler gibi Diyanet Hizmetinden yararlanamayan fakat vergisini veren vatandaşlar olmasına rağmen - Diyanet bazı bakanlıkların bütçelerinden daha fazla bütçeye sahiptir. Ayrıca devletin Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kendi bünyesinde bulundurması ile doğrudan din işlerine müdahil olması Türkiye'de tam anlamıyla bir laiklikten söz edilemeyeceği göstermektedir. Diyanet'in Türkiye'nin en sancılı müessesesi olduğunu ifade eden M.Said Yazıcıoğlu, bu durumunun nedeni olarak Siyaset-Diyanet ilişkisinin sağlıklı bir zemine oturamamasını gösteriyor.¹²² Devlet, bazen doğrudan dini ilgilendiren konularda yorumda bulunmakta bazen de var olan yorumlardan birini onaylamaktadır. Bu durum devlete dini bir kimlik yüklemekle beraber görüşlerden bazılarını onaylaması ona tarafkarlık kazandırmaktadır. Tüm bu aksaklıkları gidermenin yolu Diyanet'i cemaatlere sivil kuruluşlara devretmekten geçmektedir. Fakat 12 Eylül hareketinden sonra cemaatlerin iktidarın talepleri üzerine hareket edebildikleri görüldüğü için Türkiye'de Diyanet'in devredilebileceği herhangi bir cemaat bulunmamaktadır.¹²³

¹²¹ Osman Ulagay, **a.g.e.**, s. 24.

¹²² Yazıcıoğlu, **a.g.e.**,s.16.

¹²³ Kara, **a.g.e.**, s.50-52.

Alevilerin Diyanet'te temsili

Alevi sorunu "demokratikleşme ve özgürlük" kapsamında az da olsa 1980 yılından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmanın temel noktası, "Alevilerin Diyanette temsili" sorunuydu. Alevilerin, Sünni söylem içerisinde geçirmeye mecbur tutulmuşlardır. Bazı Alevi köylerinde yapılan camiler ve mezhep farkı göz ardı edilerek işlenen dini dersler, birçok Alevi aileler için "bir Sünnileştirme politikası" olarak görülmüş, Aleviler üzerinde hegemonik bir söylem üretildiği savunulmaktadır.¹²⁴ Sünnileştirme politikasına ek olarak, 1982 Anayasası'nın 24. maddesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin ilköğretimde zorunlu ders olarak okutulması, Aleviliği eritme politikası olarak kabul edilmektedir. Bozkurt'a göre, din dersi kitaplarında Alevilikle ilgili bilgilere yakın tarihte yer verilse de bu durum da Aleviliği eritme politikasının bir parçası olarak görülmektedir. Çünkü böylece, Aleviler dışlanmadan eritilecek ve din derslerinin İslam öğretisini içerdiği gösterilecektir.¹²⁵ Tüm bu sorunlara rağmen Aleviler ile ilgili 90'lı yıllara kadar herhangi bir açılım gerçekleştirilmemiştir.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı ile başlayan 9 Kasım 1989 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı, arada bir Devlet Bakanı olmadan doğrudan Başbakan'a bağlandı. Bu yeni durum Diyanet'e itibar kazandırıyordu.¹²⁶

1.4.7.1990-2000 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları

Cumhuriyet tarihi boyunca İslamcılar, 1970'lerde siyaset hayatında kendilerini gösterebilmişlerdir. Fakat, önemli bir biçimde 1990'larda iktidar alternatifi durumuna gelmişlerdir. 28 Şubat askeri darbesi bu durumu sekteye uğratsa da Türkiye'de 1990'lardan itibaren siyasi hayatın gidişatını İslamcılar belirledi.¹²⁷

Aleviler 1991 yılında, beş madde altında toplayarak Başbakan Süleyman Demirel ve yardımcısı Erdal İnönü'ye ilettikleri isteklerden birincisi, Aleviliğe hutbe ve vaazlarda yer verilsin; ikincisi, kitle iletişim araçlarında Alevilik de tanıtılsın; üçüncüsü, Alevilere Diyanet İşleri Başkanlığında aktif bir rol verilerek görevlendirilsinler; dördüncüsü, Muharrem ayı da Ramazan ayının kutlandığı gibi çeşitli etkinliklerle

¹²⁴ Subaşı, **a.g.e.**, s.95.

¹²⁵ Fuat Bozkurt, Aleviliğin Yeniden Yapılanma Sürecinde Toplum-Devlet İlişkisi, Alevî Kimliği, Bilge Kurt Torun, Hayati Torun (çev.), İstanbul 1999, s. 112-113.

¹²⁶ Yazıcıoğlu, **a.g.e.** s.245.

¹²⁷ Fahrettin Altun, Sabah Gazetesi, 1990'lar Ruhu ve Siyaset Karşıtlığı

kutlansın; beşinci ve son istek ise; din derslerinde Alevilik hakkında da bilgi verilsin. Bu süreç itibariyle Alevilik, Diyanet ve TRT'de yer verilmeye başlanarak daha görünür bir hal almıştır. 1994 yılında düzenlenen Alevi dedelerinin ve temsilcilerinin katıldığı Din Şurası'na kadar Diyanet hiçbir bir tarikat veya cemaati tanımamıştır.¹²⁸

Bu dönemde siyasal hayatın gündeminde yer alan en büyük tartışmadan biri başörtüsü sorunudur. Sorun, başörtülü öğrenciler üniversite içine alınmaması, derse girmelerinin yasaklanmasıdır. Sorun öyle büyüktür ki, "İkna Odaları" adı verilen odalarda başörtülü öğrencilerin başlarını açma konusunda ikna edilmeye çalışılmış, şayet başlarını açmazlarsa üniversite ile ilişkilerinin kesileceği belirtilmiştir.¹²⁹ Gözlem ve denetim altında tutma işlevi kendini askeri alanda da göstermiştir. 2. Kolordu Komutanı'nın "Kara Kuvvetlerinin tüm personeli ve aileleri bir haber toplama vasıtasıdır. " emri ile her subay eşi diğer subay eşinin yaşam tarzlarının gözlemcisi olmuştur. Subay eşleri tarafından gözlemlenen ve not edilen davranışlar; karşı cins ile tokalaşıp tokalaşmadıkları, kimlik vb. belgelerde başörtülü fotoğrafın olup olmadığına, haremlik-selamlık uygulamasının yapılıp yapılmadığına gibi İslami kesime ilişkin tutum ve düşüncelerdir.¹³⁰

28 Şubat sürecinin olumsuz etkileri İlahiyat fakülteleri, Kur'an kursları ve İmam Hatip okullarında kendini göstermektedir. İllerdeki bazı Kur'an kursları kapatılmış ve kurslara kayıt olabilmek için yaş sınırlaması getirilmiştir. Abdullah Yıldız, "28 Şubat Belgeler " adlı kitabında Ocak 1997-Şubat 2000 tarihleri arasında 28 Şubat sürecinin kronolojisini ele almıştır. Bunlardan sürecin ilk yıllarına ait uygulamalardan bazıları şöyledir:

12 Mart: MGK kararlarının ilk uygulaması, Ankara'da 3 Kur'an Kursu kapatıldı.

14 Mart: 28 Şubat kararları Meclis'ten geçti.

26 Mart: Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna tüm illere türban yasağı genelgesi gönderdi.

16 Ağustos: Diyanet'in ezanın merkezi bir camiden ve güzel okunmasına ilişkin genelgesi tartışmalara neden oldu.

17 Ağustos: 8 yıllık kesintisiz eğitim yasası Meclis'ten geçti.

¹²⁸ Ramazan AKKIR, "Modern Türkiye'nin Din Politikasının Parametreleri ve Alevilik ", **Dem Dergi**, Yıl 2 Sayı 6, s.88., bknz. http://www.dem.org.tr/dem_dergi/6/dem6mak14.pdf

¹²⁹ Tuncay Opçin, **Şubat Uzar Bin Yıl Olur**, İstanbul: Selis Kitapları, 2004, s.89.

¹³⁰ Kartoğlu, 2012.

20 Ağustos: 8 yıllık kesintisiz eğitim yasasının kabulü ile beraber oluşacak din eğitimindeki aksaklığın TV'den din eğitimi verilerek aşılması Bakanlar Kurulu'na kabul edildi.

7 Ekim: İstanbul Üniversitesi'nde başörtülü öğrencilerin kayıtları yapılmadı.

22 Ekim: İslamcı sermaye diye anılan Büyük Anadolu Holding'e DGM'de dava açıldı. Kayseri'de Hunat Camii imamı, orduya beddua ettiği iddiasıyla tutuklandı.

24 Aralık: MGK'da askerler, sosyal ve ekonomik yatırımların hızlanmasını ve İslami sermayenin yakın takibe alınmasını istediler. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 16 başörtülü hemşire ihraç edildi.

25 Aralık: MGK'nın İslamcı sermayeyi önleme kararı üzerine hükümet harekete geçti.¹³¹

Tablo 1: 28 Şubat rakamları

28 Şubat sürecinde fişlenen Milli Eğitim Bakanlığı personeli sayısı	4625
MİT tarafından irticayla ilişkili görülen kamu personeli sayısı	2639
MİT tarafından irticacı olarak fişlenen öğretim görevlisi sayısı	418
MİT tarafından irticacı olarak fişlenen öğretmen sayısı	949
İrtica gerekçesiyle disiplin cezası verilen Diyanet personeli sayısı	396
İrtica gerekçesiyle meslekten atılan Diyanet personeli sayısı	128
Kılık-kıyafet yasağı nedeniyle kamu görevinden çıkarılan yükseköğretim kurumları personeli sayısı	139
1997-2001 tarihleri arasında kılık-kıyafet / fişlemeler nedeniyle disiplin soruşturmasına uğrayan öğretmen sayısı	33271
1997-2001 tarihleri arasında görevine son verilen öğretmen sayısı	3527

Kaynak: <http://www.egitimbirsen.org.tr/>

¹³¹ Abdullah Yıldız, **28 Şubat Belgeler**, 2.b. İstanbul: Pınar Yayınları, 2000, s.34-50.

1.4.8.2000-2010 Yılları Arasında Uygulanan Din Politikaları

2000-2010 döneminde, Adalet ve Kalkınma Partisi Türkiye'nin siyasi tarihine adını yazmıştır. Bu doğrultuda, çalışmanın bu bölümünde ağırlıklı olarak AK Parti'nin uyguladığı din politikaları ele alınacaktır.

AK Parti, 3 Kasım 2002 yılında yapılan genel seçimlerde %34 oy almış ve tek başına iktidar olmuştur. 22 Temmuz 2007 seçiminde ise %47 ile 2011 yılındaki seçimde %50'ye yakın oy alarak tek başına iktidara gelmiştir.

Milli Görüş geleneğinden gelen AK Parti'nin kurucu kadroları bu geleneği kabul etmeyerek, "Biz Milli Görüş gömleğini çıkardık" şeklinde söylemlerde bulunmuşlardır. 2001 yılında Recep Tayyip Erdoğan, "Bize iyi Kur'an okuyan değil, kafası çalışan, kitap okuyan, dünyayı yorumlayan kişiler lazım. Sakal bırakmakla politika yapılmaz..." sözü bu reddedişi onaylamaktadır.¹³² Partinin kendisine uygun gördüğü siyasi kimlik, "Muhafazakar Demokrat" tır. Sarıbay'a göre AK Parti'nin "Muhafazakar Demokrat" parti olduğunu belirtmesinin iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi; tabandaki "Müslüman" kesimle organik bir bağı olduğunu unutturmamaktır. İkincisi ise; çoğunluğu Müslüman olan bir düzenin baş aktörü olduğunu dış ülkelere göstermektir.¹³³

Farklılıkları zenginlik olarak gören AK Parti'ye göre, siyasal iktidar kitleleri temsil edebilmelidir. AK Parti tüzüğünde din ve laiklik kavramları ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. (bkz. ek 3). AK Parti'nin "muhafazakâr demokrat" kimliğini parti programında şöyle ifade etmektedir:

" AK Parti, kendi düşünce geleneğimizden hareketle, yerli ve köklü değerler sistemimizi evrensel standarttaki muhafazakâr siyaset çizgisiyle yeniden üretmek amacıyla. Yeni "muhafazakâr demokrat" çizginin muhafazakârlığın genlerine ve tarihî kodlarına uygun şekilde, ama, siyaset yaptığımız coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya konması Türk siyasetine yeni bir soluk getirecektir. AK Parti geçmişten veya bir medeniyet havzasından siyaset çizgisi ödünç almak yerine, kendi düşünce geleneğiyle dünya genelinde de test edilen bir siyasal tutumu yeniden üretmeyi doğru bulmaktadır. "¹³⁴

¹³² <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/08/15/p01.html>,2015.

¹³³ Ali Yaşar Sarıbay, **Global Toplumda Din ve Türkiye**, İstanbul: Everest Yayınları, 2004, s.88.

¹³⁴ AK Parti, 59.Hükümet Programı

AK Parti'ye göre dinin toplumsal işlevlerinin farkına varılması ve siyasal alandan çekilerek toplumsal alana koyulması son derece önemlidir. Bu nedenle partinin siyasileri dini, siyasal amaçlara ulaşmada araç olarak kullanmanın doğru olmadığını savunmaktadırlar. 2002 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın Fransa'da katıldığı bir basın toplantısında, İslam'dan ve dinden söz etmemesine dikkat çekmiş ve nedeni sorulmuştur. Buna karşılık Erdoğan, "İslam ve dinle ilgili soruları Türkiye'nin Diyanet İşleri Başkanı'na sorarsınız. Ben siyaset adamıyım bana siyaset sorun" diyerek cevap vermiştir.¹³⁵

AK Parti'nin uyguladığı din politikaları olarak; Başörtüsü Sorunu, İmam-Hatip Liseleri (İHL), Diyanet İşleri Başkanlığı ve Alevi Açılımı bulunmaktadır.

Başörtüsü Sorunu:

AK Parti 2008 yılına kadar başörtüsü yasağının kaldırılması konusunda hiçbir teşebbüste bulunmamıştır. 2008 yılında AK Parti, MHP'nin desteğiyle, üniversitelerdeki başörtüsü yasağını içeren Anayasa maddesini değiştirme girişiminde bulunulmuş fakat başarılı olunamamıştır. Anayasa değişikliğinin gerekliliğini sol ideolojiden bazı isimler de desteklemektedir. Başörtülüler ile başörtüsüzlerin eşit haklara sahip olması gerekliliği savunan Ufuk Uras, "Bizim için Che Guevara tişörtü giyen de türban bağlayan kadın da saçları uzun ve küpeli erkek de aynı eğitimden yararlanma hakkına sahiptir. (...) kaldı ki saçları değil ama 'Beyinleri örtülü erkekler' her yere gidebilmekte, hatta eli satırla saldırganlar üniversite koridorlarında dolaşabilmektedir." sözleri ile yasağa karşı çıktığını belirtmiştir. 2010 yılından itibaren bazı üniversitelerde başörtülü öğrencilerin üniversiteye girişlerindeki engel ortadan kaldırılmıştı. Fakat bu durum üniversiteden üniversiteye değiştiği gibi fakülteden fakülteye hatta dersten derse değişiklik göstermekteydi.. Bu ikili durum, başörtülü öğrenciler için karışık bir durum haline gelmişti. Dönemin YÖK Başkanı Yusuf Ziya Özcan, 27 Temmuz 2010 tarihinde başörtüsü yasağını kaldırılmıştır.¹³⁶

İmam Hatip Liseleri:

İmam Hatip Liseleri mezunlarına uygulanan katsayı farkını ortadan kaldırmak için 2004 yılında bir adım atılmıştır ancak bu adımı gerekli kurumlar uygun

¹³⁵ <http://www.hurriyet.com.tr/index/ArsivNews.aspx?id=112254>, 15.04.2015

¹³⁶ Özge Genç ve Ebru İlhan, **Başörtüsü Yasağına İlişkin Değerlendirme ve Öneriler**, İstanbul: TESEV Yayınları,2012, s.15.

görmemiştir. Ardından, 22 Temmuz 2009 tarihinde YÖK tarafından alınan kararla, İmam Hatip Liseleri mezunları için geçerli olan katsayı farkı kaldırıldı. Ancak 21 Temmuz 2009 tarihinde İstanbul Barosu Başkanlığı kararın iptali için başvuruda bulunarak kararı durdurdu. Süreç sonunda, bireylerin hayatının olumsuz etkileyen farklı kat sayı uygulamasına 1 Aralık 2011 tarihinde, YÖK katsayıları eşitleyerek son verdi.¹³⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı:

Diyanet İşleri Başkanlığı ile 2010 yılında kadına şiddetin engellenmesinde din görevlilerinin rolü ve uygulanacak prosedürler hakkında protokol düzenlenmiştir. Bu protokol kapsamında, bugün itibariyle Türkiye’de 468 eğitici yetiştirilmiş ve 47.566 personelin alan eğitimleri tamamlanmıştır. Ayrıca, Başbakan Ahmet Davutoğlu, başkanlığındaki ilk Bakanlar Kurulu toplantısında Diyanet İşleri Bakanlığı'nı Başbakanlık makamına bağladı. Diyanet İşleri Bakanlığı bu durumdan önce Başbakan Yardımcılığı'na bağlı olarak varlığını devam ettiriyordu.

Alevi Çalıştayı:

AK Parti, Alevi vatandaşların sorunlarını ortaya çıkarmak ve bunlara çözüm bulabilmek için Alevi Çalıştayı yapılmıştır. Çalıştay’da ele alınan konular; zorunlu din derslerinin seçmeli olması, cemevlerine kanuni statü verilmesi, Madımak Otelinin müze olması, Alevi köylerine cami yapılmaması, eşit yurttaşlık hakkı ve Alevi dergâhlarının geri verilmesi vb. konulardır.¹³⁸ Alevi ve Sünnilerin barış içinde yaşayabilmeleri için devletin 'eşit yurttaşlık' imkanı sağlaması istenmektedir. Alevi dedesi Hüseyin Dedekargınoğlu, "Alevilerin bayrak ve toprak derdi yok. İstedikleri altından kalkılamayacak talepler değil. Din ve vicdan özgürlüğünün, eşit yurttaşlığın sağlanmasını istiyoruz. " diyerek konu hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir.¹³⁹

Ele alınan ana başlıkların dışında, AK Parti'nin hazırlamış olduğu genel icraat kitabından seçilmiş partinin uyguladığı din politikaları şunlardır:

- 28 Şubat da işten çıkarılanlara işe geri dönüş imkanı sağlandı. 28 Şubat 1997 tarihinden sonra verilen disiplin cezaları nedeniyle memuriyetten çıkarılanlara ve 1990 yılından bu yana Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin

¹³⁷ <https://www.akparti.org.tr/site/icraatlar>

¹³⁸ <http://www.farukcelik.com.tr/images/editor/1.pdf>, 2015.

¹³⁹ <http://www.abantplatform.org/Haberler/Detay/2570/>, 2015.

Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmeliğe aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle aday memurluğuna son verilenlere memuriyete dönme hakkı sağlanmıştır.

- AB üyesi ülkelerde hoşgörüsüzlüğe ve ayrımcılığa doğru yönelen dinler arası ilişkiler, Türkiye’de tam tersi yönde gelişmiştir. 2006 yılından itibaren farklı inanç gruplarına mensup vatandaşlarımızla yakın diyalog kurmak maksadıyla çeşitli cemaat temsilcileri ve ruhani liderler ile Bakanlık düzeyinde görüşmeler yapılmakta, geçmişten gelen sıkıntılar elbirliğiyle giderilmektedir.
- Kur’an-ı Kerim ve Osmanlıca Kurslarının yanında Temel Dini Bilgiler ve Hz. Peygamberin Hayatını anlatan seminerlere yurtlarda barınan 41 bin 470 genç katıldı.
- Helal Gıda Belgelendirmesi ile hem dini hassasiyeti olan tüketicilerin taleplerine yanıt verildi, hem de gıda sektöründeki firmaların özellikle İslam ülkelerine ihracatını kolaylaştırdı.
- Cemaat vakıflarının tasarrufları altında bulunduğu belirlenen taşınmaz malların vakıf adına tescili için yapılacak başvurular bakımından öngörülen 6 aylık süreyi 18 aya çıkarıldı. 2008 yılında çıkarılan yeni Vakıflar Kanunu ile de çok sayıda taşınmazı, başvuruları üzerine vakıflar adına kaydedildi.
- TRT Anadolu adlı televizyon kanalı ile Diyanet İşleri Başkanlığı yayımları ile dönüşümlü yayın yapan TRT Anadolu kanalı, yerelin zenginliğini yansıtıyor. TRT Anadolu; günün belli saatlerinde TRT yapımlarına, belli saatlerinde ise TRT Anadolu-Diyanet TV çift logosuyla Diyanet İşleri Başkanlığı’nın veya TRT’nin hazırladığı programlara yer vermektedir.
- 30 Eylül 2013 tarihinde açıklanan Demokratikleşme Paketi ile, hakkı olana hakkının iadesi anlayışından hareketle, Mor Gabriel Manastırı arazisini Süryani vatandaşlara iade edildi.
- 30 Eylül 2013 tarihinde açıklanan Demokratikleşme Paketi çerçevesinde, kamu kurumlarında ayrımcılık içeren uygulamalara son verecek şekilde başörtü yasağı kaldırıldı. Böylelikle din ve ibadet özgürlüğü ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) normları çerçevesinde önemli bir adım atılmış oldu.¹⁴⁰

¹⁴⁰ <https://www.akparti.org.tr/site/icraatlar>

İKİNCİ BÖLÜM

MEDYADA POPÜLERLEŞME VE MAGAZİNLEŞME OLGUSU

Medya popüler kültür ürünlerinin hem yaratıcısı hem de sunucusudur. Popüler kültür halk tarafından yaygın olarak kabul edilenleri temsil eder. Medya, popüler kültür ürünlerini izleyicisine sunarken içeriğini değiştirerek, kendi amaçlarına uygun olarak şekillendirir. Bu durumun sonucu olarak magazinleşme ve magazinleşme ürünleri ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak popülerleşme ve popüler kültür kavramları, ardından magazinleşme kavramı ve temsil kavramı üzerinde durulacaktır.

2.1. Popülerleşme ve Popüler Kültür Kavramı

Popüler terimi, kendi başına doğrudan halk kavramına gönderme yapan bir nitelemedir. Her şeyden önce bir sıfat olan bu terim, halksal olana, halka dönük olana, halkın olana, halka ait olana nispet etmektedir.¹⁴¹

Popüler teriminin, iki farklı yaklaşıma dayalı tanımları yapılmaktadır. Birinci yaklaşımın tanımına göre popüler, "yaygın olarak beğenilen ve tüketilen" anlamı taşımaktadır. İkinci tanıma göre ise, halkın beğendiği ve yaptığı her şeyi kapsayan terime popüler denilmektedir.¹⁴²

Kültür sözcüğünün kökeni Latince'deki "colere" ve "cultura" kelimelerinden gelmekte ve ekin anlamı taşımaktadır.¹⁴³ Türk Dil Kurumu'na göre kültürün tanımı:

1.Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal

¹⁴¹ Çamdereli, a.e., s.484.

¹⁴² Şaban Kızıldağ, **Medya Çocukları: Pop Müzikten Popüler Kültüre**, İstanbul: Şehir Yayınları, 2001, s. 27.

¹⁴³ Cemal Anadol, **Milli Kültürümüz ve Türk Toplumunda Sosyal Çözülme**, İstanbul: Orkun Yayınevi, 1991, s. 9.

ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin,

2.Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü,

3.Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi,

4.Bireyin kazandığı bilgidir.¹⁴⁴

Ziya Gökalp'e göre; kültür bir bütündür ve halkın geleneklerinden, örflerinden, yazılı ve sözlü edebiyatından, dininden, ahlakından, estetik ve ekonomik mahsullerinden ibarettir. Gökalp'e göre, kültür duygulardan oluşur. Bu nedenle, her milletin kültürü farklılık gösterir. Çünkü, bir millet başka bir milletin dinsel, ahlaksal ve sanatsal duygularını taklit edememektedir.¹⁴⁵

Popüler kavramı, popüler kültürün başat niteleyicisidir.¹⁴⁶ Kösoğlu, popüler kültürü, geniş halk kesimlerinin zevkine uygun, yaygın kültürel olguları olarak tanımlamaktadır.¹⁴⁷ Bigby'e göre popüler kültür;

"Popüler kültür hem sıradan insanlara uygun ve yönelik, hem de genel olarak halk arasında kabul edilmiş, yaygın ve geçerli anlamına gelmektedir. Popüler kültür bazen sadece sıradanlık ya da ortalamalık (kule kültürü/orta sınıf beğenisi) özelliği gösteren kesimlere kendini kabul ettiren, böylece toplumsal katılılaşmayı onaylayan, bazen de sınıflar arası özellik taşıyan bir olgu olarak da görülebilir. Böylelikle bazıları için sadece afyon, bazıları için de yıkıcı ve özgürleştirici bir güç olan popüler kültür, değişik toplumsal çevrelerden gelmiş, değişik öğrenimlerden geçmiş kişileri de bir noktada birleştirebilir."

Popüler kültür, çevremizdeki gündelik yaşamımızdır. Kitle iletişim araçlarından eğlenceye, törenlerden oyunlara, putlardan kahramanlara, psikolojiden dine kısacası yaşamımızın genel manzarasıdır popüler kültür. Tüm bunlar kitle iletişim araçlarının

¹⁴⁴ www.tdk.gov.tr

¹⁴⁵ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, (haz. Kemal Bek), İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2004, s. 70.

¹⁴⁶ Çamdereli, **a.e.** s.485.

¹⁴⁷ Nevzat Kösoğlu, **Millî Kültür ve Kimlik**, İstanbul: Ötüken Yayıncılık,1992, s. 150

gelişimine bağlı olarak yayılım göstermektedir.¹⁴⁸ Bugün artık siyaset de dâhil olmak üzere, kitle iletişim araçlarının sundukları tüm olayların arka planına bakıldığında popüler kültürün özelliklerine rastlanılmaktadır.¹⁴⁹

Popüler kültür kısa ömürlüdür, çarçabuk tüketilirler, yeniden tekrarlanmaları gerekir, bundan dolayı popüler kültürdeki peş peşelik ile tekrar, gündelik yaşamın rutinlerine kolaylıkla uyan bir rutinleşme üretir.¹⁵⁰ Bu nedendir ki kitle iletişim araçlarının her kanallarında, aynı popüler ürün görülmektedir. Erdoğan, popüler kültürün genel özelliklerini şöyle sıralamaktadır :

1. Popüler kültür, tekrarlarla standartlaşmıştır.
2. Dileklerin ve fantezilerin gerçekleşeceğini ortaya çıkarır.
3. Pazarın lehine bir durumsa, bütünlüğü destekler; aleyhine ise bireyselliği vurgu yapar.
4. Amaca ulaşabilmesi için resmi sansür ve ahlak ile ilgili tehlikeye atılmaz.
5. Toplumun ürettiği kültür ürünlerinden oluşmaz.
6. Yalnızca ürünü değil, bireyin kendisi ve diğerleriyle kurduğu ilişkiyi de üreterek tüketir.
7. Burjuva yaşam tarzı, üretim ve tüketimi övülür.
8. Gösteriş ve imajlar, özden üstün tutulur.¹⁵¹

Gans, popüler kültüre ilişkin eleştirilerini ve popüler kültürün olumsuz etkilerini dört başlık altında ele almaktadır:

Popüler kültür yaratmanın olumsuz özelliği: Popüler kültür sevimli değildir. Sevimsizliğinin nedeni ise yatırımcıların kar elde etmek yaptıklarıdır. Yatırımcılar yalnızca para ile karşılığını veren izleyicileri memnun edebilmek için ürün ve hizmet üretir.

¹⁴⁸ Ray B. Browne, "Popular Culture as the New Humanities", içinde, **Symbiosis: Popular Culture and Other Fields**, Der. Ray B. Browne ve Marshall W. Fiswick, Bowling State University Ohio, 1988, pp.1-22.

¹⁴⁹ Orhan Tekelioğlu, "**Pop Yazılar Varoşlardan Merkeze Yürüyen "Halk Zevki "**", İstanbul: Telos Yayıncılık, 2006, s.35.

¹⁵⁰ Fiske, **a.g.e.**, s.84.

¹⁵¹ İrfan Erdoğan, Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayri Meşruluğu, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Popüler Kültür**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Yıl:4, Sayı:15, 2001, s.67-96.

Yüksek kültür üzerindeki olumsuz etkileri: Popüler kültür ürünleri yüksek kültür ürünlerinden örnek alır. Bu durum yüksek kültürün değerini kaybetmesine neden olmaktadır. Bunun yanında ileride başarılı olacak yüksek kültür yaratıcılarından bazılarını kendi amaçlarından saptırarak yeteneklerini köreltir.

Popüler kültür izleyicileri üzerindeki olumsuz etkileri: Popüler kültür onu tüketen izleyiciler üzerinde olumsuz etki oluşturur. İzleyicilere sanal, gerçek olmayan bir mutluluk yaşatır, bu durum izleyicinin gerçeklik algısını kaybettirmektedir. Bu nedenle izleyiciler zarar görmektedir.

Toplum üzerindeki olumsuz etkileri: Popüler kültürün yaygınlaşması sadece toplumun ve bireyin kalitesini düşürmez. Bunun yanında popüler kültür diktatörler tarafından kitleleri ikna etme amacıyla kullanılmaktadır. Bu durum, edilgen ve pasif bir izleyici kitlesi oluşturmakta ve totaliter rejime sebep olabilmektedir.¹⁵²

2.1.1. Popüler Kültüre İlişkin Yaklaşımlar

Popüler kültür kavramına temel olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Frankfurt ekolünün getirdiği Eleştirel Yaklaşım; ikincisi ise Birmingham ekolünün getirdiği Kültürelci Yaklaşım'dır. Çalışma kapsamında Birmingham Okulu'nun yaklaşımı ele alınmaktadır.

Frankfurt Okulu: Eleştirel Yaklaşım

I.Dünya savaşı sonunda, Almanya'da meydana gelen ekonomik, sosyo-kültürel sorunlar neticesinde ortaya çıkan faşizan hareketlere, Marksist felsefenin revize edilmiş haliyle çözüm bulmak istenmiş ve bu amaçla 1923 yılında Frankfurt Üniversitesine bağlı, Toplumsal Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. Ekolün kurulmasında, "1917 Rus devriminin Avrupa'ya yayılamamasının yarattığı hayal kırıklığı, faşizmin yükselişi,

¹⁵² Herbert J. Gans, **Popüler Kültür ve Yüksek Kültür**, Çev. Emine Onaran İncirlioğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.43.

entelektüellerin baskı altına alınması ve savaş sonrasında kapitalist rejimlerin görece istikrarı ve ürettiği ideolojinin" etkili olduğu bilinmektedir.¹⁵³

Frankfurt Okulu üyeleri, kültür endüstrisi, popüler kültür ve kitle kültürü ile onların ürünlerini, içeriklerini ayrıntılı şekilde incelemiş ve eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu eleştiriler arasında, kültür endüstrisi ve popüler kültürün eleştirisi akademik bazda, çeşitli konular etrafında ele alınmaktadır. Frankfurt Okulu'na göre, kitle kültürünün oluşması ve popüler olanın ticarileştirilmesi, tek tip ürün ortaya çıkartarak standartlaştırılmayı getirmiştir. Medya özellikle reklamcılar bu endüstriden yararlanarak kitleleri benzer hale getirmiş onlar üzerinde egemen güç olmuştur. Bir nevi kendi amacı uğruna kitleleri popüler kültür ile köleleştirdiğinden söz edilebilir.¹⁵⁴

Frankfurt Okulu, kitle üretimi olarak tükettirilen kültürün bir endüstri haline dönüşmesini ayrıca bu dönüşümü açıklayacak olan ticari kaygıları açıklamak için "kültür endüstrileri" kavramını oluşturmuş ve kullanmıştır. Eleştirel bir yaklaşım sergileyen araştırmacılar, kitle iletişim aracılığıyla ulaştırılan kültürel ürünlerin tamamını endüstriyel üretim bazında ele alarak çözümlenmişlerdir. Çıkan sonuçta kültür endüstrisinin oluşturduğu ürünler de kitlesel üretimin ürünleri ile aynı özelliklere sahipti. Bu özelliklerin, metalaşma, standartlaşma ve kitleselleşme olduğu görülmektedir. Ayrıca kültür endüstrilerinin, kapitalist düzen için meşrulaştırıcı bir görev üstlendiği ve bireyleri de bu görev doğrultusunda kapitalizmin çatısı altında buluşturmaya çalıştığı kabul edilmektedir.¹⁵⁵ Adorno ve Horkheimer, kitle iletişim aracılığıyla ulaştırılan popüler kültür ürünlerinin homojen bir kültür yarattığı ve bu kültürel ortamın üretim ve tüketimi kolaylaştırdığını, gereksinimlerinin ne olduğu ve nelerin piyasa sunulmasını öngörmeyi sağladığını savunmaktadırlar.¹⁵⁶

¹⁵³ Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür ve İletişim**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s.111.

¹⁵⁴ <http://www.irfanerdogan.com/makaleler4/kulturegemenlik.pdf>

¹⁵⁵ Douglas Kellner, "Critical Theory and Cultural Studies: The Missed Articulation", içinde, **Cultural Methodologies**, Der. Jim McGuigan, London: Sage Publication, pp.12-41'den aktaran Enderhan Karakoç, Medya Aracılığıyla Popüler Kültürlerin Aktarılmasında Toplumsal Değişkenlerin Rolü, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Doktora Tezi**, 2007, s. 65.

¹⁵⁶ Ayşegül Bilsin, Kültür Endüstrisi Olgusunun Özel Bir Görünümü Olarak Günümüz Türk Toplumunda Eğlencenin İdeolojik Temellendirilmesi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2007, s.83-84.

Eleştirel Kuramcılar, 'kültür endüstrileri' olarak adlandırdıkları şeyin kültürü, reklamı ve kitle iletişimi ile yeni toplumsal denetim biçimlerini kapitalist toplumun yeni biçimlerine rıza üretmede kullanan kapitalist modernitenin yeni biçimlenişinin merkezi bir parçası olarak görmektedirler.¹⁵⁷ Kitle iletişim araçları aracılığıyla iletilen yayınlar haklı gerekçeler içerip sunumu estetik hale getirilmiş olsa da yöneten ve yönetilen ilişkisini sürdürmek için kullanılan bir araçtır.¹⁵⁸

Birmingham Ekolü: Kültürel İncelemeler Geleneği

İngiltere'nin Birmingham Üniversitesi, 1964 yılında, "Kültürel İncelemeler" adı altında kültür çalışmalarına yoğunlaşmıştır. Yaklaşımın temsilcileri arasında tek bir fikir bütünlüğü olmasa da, Frankfurt Ekolünü eleştirmektedirler.

Hall, popüler kültür tartışmalarını daha anlaşılır kılabilmek için tanımlamaları ikiye ayırır. Popüler kültür ilk olarak "ticari" anlamda, yaygın olarak beğenilen, tüketilen manasında gelmektedir. Ticari tanımı benimseyen eleştirmenler, popüler kültüre karşı karamsar ve olumsuz bir yaklaşım içindedir. Özellikle, Frankfurt Ekolü ile şekillenen kültür endüstrileri, popüler kültür unsurlarının insanları pasifleştiren, güden, özgürlüklerini ellerinden alan yanlış, yoz bir kültür olarak isimlendirmektedir. İkinci olarak, popüler kültür, "betimleyici" tanımlanmaktadır. Betimleyici anlayış, popüler kültürü halkın yaptığı ve yapmış olduğu olarak düşünür ve tanıma olumlu bir anlam yükler. Popüler kültür ürünlerinin halk tarafından istendiğini, tercih edildiğini düşünen betimleyiciler, popüler kültürün, seçkin kültürden daha hakiki olduğu hususunda ısrar etmektedirler.¹⁵⁹

Frankfurt Okulunun, insanları medya karşısında edilgen, bilinçsiz yığınlar olarak görmesini eleştiren Birmingham Okulu, bireylerin popüler ürünler karşısında kendi anlamlarını üretebileceklerine inanılmıştır. Kültürün oluşumunda halkın üretici gücünü hesaba katmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Douglas Kellner, "Kültür Endüstrisi", içinde, **Kitle İletişim Kuramları**, Der. ve Çev. Erol Mutlu, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005, ss:233-239.

¹⁵⁸ Nur N. Topçuoğlu, **Basında Reklâm ve Tüketim Olgusu**, Ankara: Vadi Yayınları, 1995, s.91-92.

¹⁵⁹ Jameson, **a.g.e.**, s.130.

¹⁶⁰ Birsen Banu Okutan, Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi: Kadın Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Örneği), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İstanbul, 2012, s.17.

Kültürel çalışmalar, popüler kültür ve elit kültür ayrımı yapmadan, kültürel hiyerarşilerden uzak durarak, daha önceleri ciddiye alınmayan alanlardaki kültürel ürünleri de araştırma alanına dâhil eder. Gündelik yaşam biçimlerinin, daha büyük toplumsal sistemlerin birer modeli olabileceğini varsayar.¹⁶¹

Birmingham Okulu, kitle iletişim araçları ile sunulan popüler kültür ürünlerini, kapitalist sınıfın toplum üzerinde kurduğu hegemonya ve buna karşı direniş olanaklarının ortaya çıktığı 'mücadele alanı' olarak görmektedir. Onlara göre popüler kültür ürünleri, toplumsal eşitsizlikleri ve iktidar ilişkilerini yeniden üreten ve meşrulaştıran formlar olmaktadır. Bu bağlamda popüler kültür ürünleri, gerçeğin yansıtıcısı ya da taşıyıcısı değil, gerçeği yeniden inşa eden ürünlerdir.¹⁶² Popüler kültürü mücadele alanı olarak gören bir diğer temsilci Hall bu durumu şöyle aktarmaktadır:

"Popüler kültür, iktidarda olanların kültürüne karşı ya da onun adına mücadele alanlarından biridir. O mücadele içinde aynı zamanda, kaybedilecek ya da kazanılacak olan şeydir. Boyun eğme ve direnme alanıdır. Kısmen hegemonyanın yükseldiği ve güvenlik altına alındığı yerdir. Popüler kültürün önemli olması bu nedenledir."¹⁶³

Erdoğan, popüler kültürün kültür endüstrisinin somut şekillerinden biri olduğuna değinerek, kültür endüstrisinin kapitalist düzenin mal ve imajlarının tüketimini yaptırarak uluslar arası piyasaya göre biçimlendiren, önceden şekillendirilmiş, hazırlanmış ve paketlenip sunulmuş bir kültür olduğunu belirtir. Kapitalizm kendi için üretmektedir. Popüler kültür ise tüketim amacıyla kültür endüstrisinin sipariş ettiği, ısmarlama bir popüler ürün ve tüketimini ifade etmektedir.¹⁶⁴

Kültürel Çalışmalar, popüler kültürü "yanlış bilinç" olarak değil; kitle kültürünün aksine "halkın sesi" olarak görür ve özellikle tüketilme anında halkın bilinçli

¹⁶¹ Nurçay Türkoğlu, İletişim **Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim Tanımlar, Kavramlar, Tartışmalar**, İstanbul: Babil Yayınları, 2004, s.181.

¹⁶² Nilüfer Korkmaz, "Kültürel İncelemeler Geleneğinde 'Kültür, Popüler Kültür ve İdeoloji' Sorunu", Levent Yaylagül ve Nilüfer Korkmaz (der.). **Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji** içinde. Ankara: Dipnot Yayınları, 2008, s. 171- 185.

¹⁶³ Stuart Hall, Notes on Deconstructing the Popular. J.Storey (Ed.). **Cultural Theory and Popular Culture** içinde. London: Prentice Hall, 2006, s. 477-488.

¹⁶⁴ İrfan Erdoğan, "Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele", **Popüler Kültür ve İktidar**, Ankara: Vadi Yayınları, 1999, s. 22.

tercihine vurgu yaparak, popüler kültür içerisindeki özgürleşme olanaklarına işaret eder.¹⁶⁵

John Fiske'ye göre, halk popüler kültürü üretir, kültür endüstrisi değildir. Popüler kültür halka tepeden inen ve dayatılan bir şey değil, halk tarafından kendi içinde oluşturulmaktadır. Kültür endüstrilerinin yaptığı ise halkın popüler kültürü üretirken yararlanabilecekleri kültürel kaynakları üretmek ve materyalleri oluşturmaktır.¹⁶⁶

Sonuç olarak çalışmanın bakış açısını oluşturan kültürel incelemeler yaklaşımı, bireyleri medya karşısında edilgen, pasif durumda kaldığı görüşüne aykırı çıkmaktadır. Aksine, izleyiciler medyanın gerçekleri nasıl temsil ettiğini bilmekte ve aktif rol oynamaktadırlar. Hakim sınıf, kitle iletişim araçlarıyla halk katmanlarının anlam haritalarını yönlendirebilir veya değiştirebilir. Fakat halk tabakasının bu değişiminin kendi geleneksel yapılarının çizdiği koordinatlar etrafında şekillenebileceği de bir gerçeklik içermektedir.¹⁶⁷

2.2. Popüler Kültür ve Medya İlişkisi

Kitle iletişim araçları, popüler kültür ürünlerinin aktarılması ve yayılması açısından en önemli araçtır. Kitle iletişim araçlarının önemli bir araç olduğu ortamlardaki kültürel ürünleri üretme, dağıtma ve tüketme ayağında popüler kültür rol oynamaktadır. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarının dışında popüler kültürü aramak boşu harcanmış bir çaba olacaktır.¹⁶⁸

Medya ve popüler kültür aynı özelliklere sahiptir. Medyanın ürettiği, yaydığı ve tükettirdiği kültürün popüler olmaması söz konusu değildir. Medya popüler kültür ürünlerine ilişkin tutum ve davranışlarımızın kaynağı, belirleyicisidir. Medya bu kaynağı yoktan var etmez, var olan pazarın amaçları doğrultusunda oluşturmaktadır. Denilebilir ki medya tarafından popüler kültür ürünlerinin varlığını ve görüntüsü büyük

¹⁶⁵ Bilal Arık, **Top Ekranında: Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki**, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2004, s.103-104.

¹⁶⁶ John Fiske, **Popüler Kültürü Anlamak**, Çev. Süleyman İrvan, Ankara: Ark Yayınları, 1999, s.36-37.

¹⁶⁷ Okutan, **a.g.e.**, s.36.

¹⁶⁸ Kenan Çağan, **Popüler Kültür ve Sanat**, Ankara: Altünküre Yayınları, 2003, s.75.

ölçüde oluşturulmaktadır. Fakat unutulmaması gereken etkin bir güce sahip olan sermaye ve piyasanın varlığıdır.¹⁶⁹

Medya tarafından yansıtılan veya oluşturulan popüler kültür, endüstri aracılığıyla üretilip dağıtılan metalden oluşturulmaktadır, dahası ekonomik açıdan yaşayabilir, dolayısıyla da varlığını sürdürebilir olabilmesi için çeşitli toplumsal oluşumlara bir dizi kültürel potansiyeller sunması gerekmektedir.¹⁷⁰ Mutlu ise popüler kültüre dair eleştirisini, içeriği bağlamında yapar. Popüler kültür medya tarafından üretilerek izleyicisine sahte bir dünya görünümü sunmaktadır. Bu durum izleyicinin yaratıcılığını köreltmekte ve gerçeklik duygusunu kaybettirmektedir.¹⁷¹

Popüler kültür ürünlerinin oluşumunda medya etkin görev almaktadır. Bunun yanında medya aynı zamanda oluşturduğu popüler kültür ürünlerini geniş kitlelere aktarmada aracıdır. Buradan da anlaşılacağı gibi popüler kültür ürünlerinin oluşumu ve yayılımında medya birinci rolü üstlenir. Eğlence ve merak faktörleri popüler kültür ürünlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle medya bu faktörlere önemli ölçüde yer vermektedir. Bu durum günümüzde çoğu medya kanalını eğlence aracı haline dönmüştür. Artık medya, içeriğinde toplumsal olaylara ve kamuoyunu ilgilendiren önemli haberlere çok az yer edinmektedir.¹⁷² Medya bu haberlere yer verse de içeriğine eğlence unsuru katarak yeniden şekillendirmekte ve ilk halinden çok farklı anlamlar yüklemektedir. Bunun yanında artık eğlencenin bütün biçimlerine daha kolayca ulaşabilmektedir. Bu da kuşkusuz bir gereksinmeyi gidermekte, talebi karşılamaktadır. Ancak bu eğlencelerin çoğu öyle banal ve klişeleşmiştir ki yaratma gücünü uyarma yerine onu köreltmektedir.¹⁷³

Medya bir yandan popüler kültürün yayılmasında bir araç rolünü üstlenirken öte yandan kendisi de popüler kültürün etkisinde, biçim ve içeriğini belirler.¹⁷⁴ Bu bağlamdan bakıldığında medyanın popüler bir sanat formu olma amacıyla tiyatrodan operaya kadar birçok sanat alanını ekranda metalaştırması, pazar ortamında sanatın ana

¹⁶⁹ Sadık Güneş, **Enformasyon Toplumunun Putları**, Ankara: Hece Yayınları, 2006, s.194.

¹⁷⁰ Fiske, **a.g.e.**, s.208.

¹⁷¹ Mutlu, **a.g.e.**, s.21.

¹⁷² James Curran, "Medya ve Demokrasi", içinde, **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. ve Çev. Süleyman İrvan, Ankara: Ark Yayınları, 1997, ss.139-197.

¹⁷³ Sean MacBride, **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya: İletişim ve Toplum-Bugün ve Yarın**, Ankara: Unesco Türkiye Millî Komisyonu, 1993, s. 33.

¹⁷⁴ Şebnem Soygüder, **Eyvah Paparazzi**, İstanbul: Om Yayınları, 2003, s.29.

mesajlarını, sistemin devamlılığı için geri plana itmektedir. Var olan kültürel değer ve kurumların deforme edilerek yeniden üretilmesinin temelinde tüketimin nesnesi haline getirme girişimi yatmaktadır.¹⁷⁵

Televizyonun verdiği her şeyi almaya, tüketmeye başlamış, sonuçta popüler kültürün ürünlerine mahkûm hale gelmiştir. Televizyon, bir kitle iletişim aracı olarak bu popüler kültür ortamına katkıda bulunmuştur. Teknik özellikleri gereği, her program, filmlerin izlenebilmesi, izleme zamanındaki özgürlük, popüler kültürün bu kitle iletişim aracını da bünyesinde barındırmasını sağlamıştır. Bunun yanısıra bireyler, böyle bir ortamda özgürleştiklerini sanmakta, sonuçta yine popüler kültürün ürünlerini izlemekte ve etkilenmektedirler.¹⁷⁶

Diğer bir taraftan sanatın metalaşması ve popülerleşme, postmodern bir araç olan televizyonda doruk noktaya ulaşmaktadır. Televizyon siyasi ideolojiyi topluma yaymakla birlikte, geliştirdiği algılama tarzı ve sunuş biçimleriyle de kendi ideolojik mesajını görsel kültürün egemenliği ve imgesel düşünce biçiminin gelişimi doğrultusunda hakim kılmaktadır.¹⁷⁷ Görünenin aksine televizyon gerçekliği temsil etmez. Aksine televizyon gerçekliği yeniden inşa ederek üretir. Gerçeklik görgülcülüğün nesnellüğünde var olmaz, söylemin bir ürünüdür. Televizyon gerçekliği kodlamaktadır. Bu kodlama ideolojik bir gerçeklik içermekte ve üretmektedir. Bu nedenle televizyonun sunduğu salt gerçeklik değil, ideolojilerdir. İdeoloji televizyonun görselliğini kullanarak etkisini artırır. Böylelikle doğruluk iddiasını gerçeğin nesnellığı içinde konumlandırma ya çalışır ve dolayısıyla ürettiği her "doğrunun" gerçeklik değil ideoloji olduğu gerçeğini gizler. Dolayısıyla televizyon, endüstriyel sistemin ekonomik alanda yaptığı göstergebilimsel alanda yapar. Endüstriyel sistem yalnızca mal üretimi ve yeniden üretimi yapmaz: son kertede ve kaçınılmaz olarak yeniden ürettiği şey kapitalizmin kendisidir. Televizyon da, tele-görsel gerçeklik üretimi sırasında nesnel gerçekliği değil kapitalizmi yeniden üretir. Elbette bu maddi değil ideolojik bir yeniden üretimdir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Yalçın Akdoğan, **Görsel İktidar**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s.19.

¹⁷⁶ Ayşe Kalay, **Türkiye'de Video ve Kitle Kültürü İlişkisi**, İstanbul: Cep Üniversitesi İletişim Yayınları, 1995, s.113.

¹⁷⁷ Akdoğan, **a.g.e.**, s.27.

¹⁷⁸ John Fiske, "Postmodernizm ve Televizyon", içinde, **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Çev. Nilgün Gürkan, Ankara: Ark Yayınları, 1997, ss.29- 48.

İnternet pazar için yeni bir popüler satış aracıdır. İnternet, oturduğun yerden alışveriş yapabilme, seyahat edebilme, özgürlük, kamusal alanın genişlemesi, demokratikleşme, her şeye anında ulaşabilme gibi mitleri popülerleştirir. Aynı zamanda internet, herkesi açık olması, tek bir egemen güç tarafından yönetilmemesi, herkesin istediği şekilde kullanabilmesi internete özgürlük adı altında sahte ve sanal gerçeklikler sunar ve bunları popülerleştirerek ön plana çıkarır.¹⁷⁹

2.3. Magazinleşme Kavramı ve Tarihsel Süreci

Medya tarafından yaygınlaştırılan, genele kabul ettirilen popüler kültür ürünleri yine medya tarafından bu yaygınlaştırma sırasında içeriği boşaltılarak "sulandırılmış" hale getirilmektedir. Bu noktada magazinleşme kavramı öne çıkmaktadır.

Magazin sözcüğü, Arapça'daki hazine kelimesi ile aynı kökten türemiştir. Magazinleşme kelimesi ise, İngiliz literatüründe 'tabloidisation' kelimesine denk gelmektedir. Bu doğrultuda magazinleşme, "eğlenceli ve duygusal motiflerle donanmış içeriğin daha fazla vurgulanması ve basit, kolay tüketilebilir bir sunumla kitlelere ulaştırılması anlamına gelmektedir."¹⁸⁰

Eğlencenin bilgi ile ilgili programlara, yayınlara eklenmesi magazinleşme olarak tanımlanmaktadır. Magazinleşme, bireyleri bilgilendirirken eğlendirmeyi, keyifli zaman geçirtmeyi amaçlayan onları kısa bir süre de olsa gündelik yaşamın zorluklarından uzak tutma, kaçış yolu oluşturmaktır.¹⁸¹ Sparks'a göre, magazinleşmenin ikili yapısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, toplumsal olaylara, ekonomiye, siyasete daha az ilgi gösterilmesi, eğlenceye, ünlülere, bireyselliğe, skandallara, futbola ve popüler olana çok fazla ilgi gösterilmesi ile ilgilidir. Info-tainment olarak adlandırılan ikinci yapı ise, medyada yer alan önceliklerin artık haber ve bilgiye verilmemesi, önceliğin eğlenceye verilmesidir.¹⁸²

¹⁷⁹ İrfan Erdoğan, "Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine ", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, 57, 7-19.

¹⁸⁰ Klaus Schönback, "Does Tabloidisation Make German Local Newspapers Successful? ", Colin Sparks ve John Tullock, **Tabloid Tales: Global Debates over Media Standarts**, Oxford: Rowman&Littlefield Publishers, 2000, s.63'den aktaran Erdal Dağtaş, s. 107.

¹⁸¹ Büyükbaykal ve Büyükbaykal, **a.g.e.**,s.52.

¹⁸² Bek, **a.g.e.**, s.10.

Magazinel içerikler, izleyicinin istek ve hazlarını gidermek için haberlere eklenmektedir. Bu durum magazin doğasına uygundur. İzleyicinin mantığından önce duygularına hitap ederek onları istenilen davranışa yönlendirmek magazin doğasıdır.¹⁸³ Magazinleşme medya metinlerinde; metalaşma, tektipleşme, homojenleşme, kalitenin düşüklüğü gibi özellikler getirmektedir. Magazin ele aldığı konuyu belli kurallar çerçevesinde oluşturmaktadır. Bu kurallar kalıplaşmış, toplumun ortak simgesi dil ile yaratılmaktadır. Özellikle magazin gazetecileri, basit haberler, kalitesiz içerik fakat renkli bir aracılığı ile ekran karşısındakilere seslenmektedir.¹⁸⁴

Magazinleşme, toplumu rahatlatarak, onlara eğlence ve haz imkanı sunan bir olgudur. Bu durumun, Türkiye'de 1980'lerle yeni politikalar ile yaygınlaştığı bilinmektedir. 1980 yıllarında baskının bu kadar yoğun olduğu dönemlerde, iç dökme, anlatma ve ifşa etme arzusunda ivme kazanılmıştır.¹⁸⁵

Magazinleşme, 1980'li yıllarda kendini göstermeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda ise magazinleşmenin medyada yansımaları daha geniş şekilde görülmektedir. Medyada popülist milliyetçi söyleme yer verilmesinin bir nedeni magazinleşme olgusunun sonucudur. 1980 sonrası Türkiye'de yeni ortaya çıkan değer yargılarının yanında medyanın da üstlendiği görev ve sorumlulukları göz ardı edilmemelidir.¹⁸⁶

"Liberal milliyetçilik anlayışını medya popüler hale getirmiştir. Medya bu olgunun popüler hale gelmesinde başlıca rolü oynarken bunu medyanın 1980 sonrasındaki değişen yapısı ile açıklamanın daha anlamlı olacağını belirtmeliyiz. Türkiye'de medya yapısının değişime uğraması, 1980 sonrası yeni liberal politikalar doğrultusunda bu yeni yapıya uyumlu olacak biçimde olmuş, değişik sermaye gruplarının medyaya girmesi ile medya ve politikacılar arasında geçmişten beri olan ilişki daha da yoğunlaşmıştır. Bu konuda Sabah gazetesi dönemin liberal politikalarıyla uyum sağlamış bu liberal politikaları aktaran önemli bir gazetedir. Bu dönemden itibaren medyanın yeni liberal politikaların hizmetinde bulunmaya

¹⁸³ Herman Schlapp, **Gazeteciliğe Giriş, Meslek Uygulamaları Üzerine Çalışmalar**, çev. Işık Aygün, Ankara: Konrad Adaneur Vakfı Yayınları, 2000, s.20.

¹⁸⁴ Murat Belge, Diskurlar, Cumhuriyet Gazetesi, 24 Şubat, 1982, s.5.'den aktaran Erdal Dağtaş, s.103-104.

¹⁸⁵ Nurdan Gürbilek, "1980'lerin Kültürel İklimi ", **Vitrinde Yaşamak**, İstanbul: Metis Yayınları, 1992, s. 16 – 23

¹⁸⁶ Murat Özgen, 1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu, İstanbul Üniversitesi, s.476.

başladığını ve bu politikaları topluma benimsetmeyi temel bir görev olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz."¹⁸⁷

Ticari televizyon kanallarının sayılarının artışı yazılı medya ile görsel medyanın rekabetini arttırmıştır. Bu rekabet sonucunda yazılı basında da magazinleşme olgusu kendini göstermiştir. Çünkü rekabette kazanabilmek için gazeteler haberlerine eğlenceyi, magazini katmışlardır.

Kısacası, medyanın magazinleşmesi 1980'li yıllarda başlayarak yeni liberal sağ politikaların getirdikleri ile hızlanmış ve 1990 yıllarında görsel ve yazılı basında ivme kazanmıştır. Medya metinlerinde, yayın içeriklerinde ve haberlerinde, magazinleşme olgusuna başvurarak içeriği boşaltarak izlenirliği arttırmıştır.

2.4. Medyatik Temsil Kavramı

Medya, gerçekliği yeniden üreterek medyatik gerçekliği inşa etmektedir. Medyada yer alan tüm mesajlarda topluma birtakım davranış ve düşünce kalıpları zihinlerine ekilmektedir. Bu inşa sırasında bireylerin medyadaki temsili belirli kimlikler üzerinden gerçekleştirmektedir.

Türk Dil Kurumu temsil kavramını, birinin veya bir topluluğun adına davranma, belirgin özellikleriyle yansıtmak, sembolü olmak anlamında ele almaktadır.¹⁸⁸ The Shorter Oxford English Dictionary'de ise kavramı iki şekilde tanımlanmaktadır. Birinci tanıma göre; temsil, bir şeyi betimleyerek zihinde canlandırabilmektir. İkinci tanıma göre; temsil örneği olma, yerine geçme ve simgeleştirme anlamına gelmektedir.¹⁸⁹ Siyasal alanda kullanılan temsil kavramı ise, kişilerin kendi adlarına kararlarını verebilmeleri için görevlendirdikleri kişi ya da kurumların kişilere vekalet etmelerini ifade etmektedir. Weber'in tanımına göre temsil, belirli bir grubun eylemlerini, grup dışında kalanlar adına da gerçekleştirebilme yetkisinin olmasıdır. Grup dışında

¹⁸⁷ Hürriyet Konyar, "Magazin Medyasındaki Popüler Milliyetçi Söylemlerin İşlevleri ", **Birikim Dergisi**, Nisan 2001, s. 81.

¹⁸⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts, 2015

¹⁸⁹ <http://www.oxforddictionaries.com/>

kalanların bu duruma rızası olmalıdır.¹⁹⁰ Temsil kavramına adına yapılan tanımlar siyasal anlamdadır. Çalışmanın kapsamı doğrultusunda temsil kavramı siyasal alanda değil medya alanında ele alınacaktır.

1960'lı yıllarda eşcinsel, feminist, dil, din, ırk farkı olanlar dahil oldukları grupların temsillerinin stereotiplerden oluştuğu ve temsiller oluşturulurken taraflı davranılmasından rahatsız olmuşlardır. Bu durumu sorgulayacak bir sürecin başlatılmaktadır. Bu süreç boyunca görülmektedir ki, kültürel temsiller rastgele oluşturmamış, bazı gruplara olumlu bazılarına ise olumsuz nitelikler yüklediği görülmüştür.¹⁹¹

Medya bir temsil aracıdır. Stuart Hall'a göre, temsil, anlamı inşa eden, stratejik ve konumsaldır.¹⁹² Bu bağlamda temsil, göstergeler kullanarak gerçekte var olan olguları doğrudan yansıtan değil, anlamlar üreterek değişime yol açan bir süreçtir. Hall'a göre bu yaklaşım "inşacı temsil yaklaşımı"dır.¹⁹³

Temsil, gerçeği yeniden inşa eder. Dolayısıyla, temsilin bir biçimlendirme işlemi olduğu söylenebilir. Kitle iletişim araçlarından özellikle televizyon, izleyicisinin zihninde, televizyon dünyasının oluşturduğu gerçekleri yer edindirir. İzleyiciler, zihinlerinde yer edinmiş bu bilgilerin doğruluğuna inanır ve gerçekliğini sorgulamazlar. Halbuki temsil gerçeğin üretilmiş şeklidir. Dolayısıyla medya, izleyicilerin tutum ve davranışlarını hatta kimliklerini biçimlendirme gücüne sahiptir.

Temsilin en önemli aktarıcılarında biri olan medya, temsili sunarken kimliklerden yararlanır. Kimlik kavramını tanımlamada birbirinden farklı iki yaklaşım görülmektedir. Birinci yaklaşıma göre, kimlik, tutarlı ve sabit bir olgu olarak tanımlanır. İkinci yaklaşımda ise, kimlik üretilebilen ve inşa edilmesi muhtemel bir kavram olarak ele alınmaktadır.¹⁹⁴ Yep'e göre, kimlik kişinin kendini algılama biçimidir. Kişi,

¹⁹⁰ Max Weber, **The Theory of Social and Economic Organization**, N.Y.: The Free Press, 1947, s.143-416.

¹⁹¹ Durham, M. G. ve Douglas Kellner, D. **Media And Cultural Studies: Keywords**. Malden: WileyBlackwell, 2006, s.55.

¹⁹² Stuart Hall. "Who Needs 'Identity'?. **Questions of Cultural Identity**. Editör: S. Hall, P. Du Gay, London, Sage Publications, 1996, s:3

¹⁹³ Semilay Çelenk, **Tv. Temsil Kültür**, 1.Baskı, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005, s.82.

¹⁹⁴ Madan Sarup. "Identity and Narrative". **Identity, Culture and the Post-modern World**. Editör: R. Tasneem; G. Athens, The University of Georgia Press, 1996, s.14.

kimliğini belirli kültürel ve politik bir çevre içinde oluşturmaktadır.¹⁹⁵ Weeks'de kimliği, "bazı insanlarla nelerinizin ortak olduğuna ve sizi başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin bir ait olma sorunudur" olarak tanımlar.¹⁹⁶ Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer alan kimlik ile ilgili ifadeler, ikinci yaklaşımın getirdiği bakış açısı ile işlenecektir.

Temsili aktaran en yaygın araç medyadır. Medya profesyonelleri toplumdaki çeşitli kimlikleri herhangi bir izne tabii olmadan kendilerince kurgulayarak temsil ederler. Bu nedenle medyadaki temsiller gerçeği değil, medya profesyonellerinin aklındaki kurgu, gerçeği şekillendirmektedir. Bu durum, medyatik temsil denilen olguyu ortaya koymaktadır. Medyada temsil edilenlerin gerçek ile bağlantısının olmaması muhtemeldir. Yapılan araştırmalar da bunu göstermektedir.

Gerbner, "Kültürel Göstergeler Doğru" adlı çalışmasında medyanın, sembolik dünyayı biçimlendirdiğini, belirli hikaye ve yaşam tarzlarını ön plana çıkarttığını savunmaktadır. Çalışmada, televizyonda temsil edilen karakterlerin kimler olduğu ve kadınlar, etnik gruplar, azınlıklar gibi belirli kesimin nasıl temsil edildiğini araştırılmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre;

- Yaşça büyük insanların televizyondaki temsilleri oldukça azken, yaşlı insanlar %3'ten az görünerek neredeyse görünmezler.
- Temel prime-time programları içerisinde Afro-amerikan nüfus, %10.8'lik dilimi oluşturur.
- Latin kökenli karakterler çok az görünmektedirler, sadece yarışma şovlarında %1'lik oranın üzerine çıkarlar.
- Kadınlar, erkeklere göre daha genç yaş gruplarının üyesidir.
- Kadınların eş olarak görünmeleri, erkeklerin eş olarak görünmelerinden iki kat fazladır.
- Prime time izleyicisinin büyük bir çoğunluğu orta sınıf mensubudur.
- Kötüler açık ara alt sınıftan, yabancı, çoğunlukla Latin ve erkektir.

¹⁹⁵ W. R. Cupach & T.T. Imahori "Identity Management Theory" International and Intercultural Communication Annual 17, 1993, s:112-131 aktaran Gust A. Yep. "My Three Cultures:Navigating The Multicultural Identity Landscape". **Intercultural Communication**. Editör: F.E. Jandt, Thousand Oaks, Sage Publications, 1998, s.79.

¹⁹⁶ Jeffrey Weeks. "Farklılığın Değeri". **Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık** çev: İ.Sağlamer, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1998, s.85.

- Genç ve yaşlı erkekler, genç ve yaşlı kadınlara göre çok daha başarılıdır.
- Prime-time'da yaşlı, evlenmemiş, hasta ve fakir bir kadın ana karakter görülüyorsa, başarısızlık oranı çok fazladır.
- "Kötü " kadınlar ve erkekler ve İspanyol ve alt sınıf karakterleri en çok cinayet işleyenlerdir. Yaşlı kadın ve erkekler, renkli tenli kadınlar ve alt sınıf karakterleri eylemleri yüzünden görece en yüksek bedeli öderler.
- Bütün azınlıklar, öldürme eylemi için tüm diğerlerinden daha fazla bedel öderler. Yaşlı kadınlar şiddet eyleminde görülüyorlarsa, sadece öldürülmek için oradadırlar.¹⁹⁷

Medyada yer alan temsillerde, kimliklerden bazıları ön planda tutulurken, bazıları ise geri planda bırakılmaktadır. Kitle iletişim araçlarında en çok temsil edilen gruplar; zengin, prestij sahibi, siyasal seçkinlerdir. Bu grupların, daha alt statüdeki insanlara göre her zaman daha fazla temsil edildiğini görmekteyiz. Dolayısıyla, medya söylemi de bu grupların çıkarlarına zarar gelmeyecek şekilde oluşturulur. Böylece, ön planda tutularak medyada daha fazla temsil edilen kimlikler hakim sınıfı oluşturur. Diğer gruplar ise daha çok temsil problemi taşımaktadır.¹⁹⁸ Amin Maalouf, kimlik ve temsil ediliş bağlamında şunları dile getirmektedir:

"Kimlik önce simgeler, hatta görünüşler işidir. Bir topluluğun arasında benimkiyle aynı tınılara sahip isimleri olan, aynı ten rengine ya da benzerliklere, hatta aynı kusurlara sahip insanlar gördüğümde, kendimin böyle bir topluluk tarafından temsil edildiğini hissederim. Bir "aidiyet" zinciri beni onlara bağlar, bu zincir ince ya da kalın olabilir, ama kimliği dış görünüşte olanlar tarafından hemen fark edilir."¹⁹⁹

Amin Maalouf bu sözleriyle, hakim sınıfı oluşturan gruba dahil olmayanların nasıl hissedeceği hakkında ipucu vermektedir. Medyada temsil edilmeyen kimliklerin ya da kötücül olarak temsil edilen kimliklerin, kendilerini medyada bulamamaları onlara aşağılanmış, dışlanmış ve hor görülmüş duygularını hissettirmektedir. Örneğin, Bir dönemin Türkiye'sinde, başörtülü kadınların medyada temsil edilmediği, edilse de belirlenmiş sosyal statüler içinde temsil edildiği bilinmektedir.

¹⁹⁷ George Gerbner, "Casting and Fate: Women And Minorities On Television Drama, Game Shows, and News ", Against Mainstream, Ed.by Michael Morgan, New York, Peter Lang, 2002,s.365-377'den aktaran Barış Çoban (ed.), **Kadife Karanlık 2**, 2011, İstanbul: Su Yayınevi, S.41-43.

¹⁹⁸ Mine Gencel Bek ve Mutlu Binark, **Medya ve Cinsiyetçilik**, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2000, s.14.

¹⁹⁹ Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2000, s.100.

Medya temsilleri aracılığıyla izleyiciye, belirli davranış modelleri ve yaşam tarzları aktarmaktadır. İzleyiciler medya ürünlerini tüketirken, aynı zamanda bu davranış modellerini ve yaşam tarzlarını öğrenmekte, model almakta ve içselleştirmektedir. Birey davranış ve tutumlarını, konuşma şeklini, jest ve mimiklerini, kılık kıyafetini, medyadaki temsile eş düşecek şekilde biçimlendirmektedir. Zaman içerisinde medyada yer alan temsiller ile kimlik özelliklerini benzer hale gelmektedir.²⁰⁰ Dolayısıyla, medya oluşturduğu temsil biçimleriyle bir hayat tarzı ve yeni bir toplum düzeni oluşturma gücüne sahiptir. Bu yolu kullanarak, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde klasik müzik yayını yapan radyolar yeni bir hayat tarzı benimsetmeye çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında medya aynı zamanda bir modernizasyon aracıdır.²⁰¹

Medyada temsil denince akla ilk gelen kavramlardan biri stereotiplerdir. Stereotip, bir gruba dair düşünceler, inançlar sistemidir. Lippman'a göre, stereotip, 'kafamızın içindeki resimler' dir.²⁰² Stereotip, bireylerin ya da grupların genelleştirilmiş ve basitleştirilmiş bir şekilde toplumsal olarak sınıflandırılmalarıdır. Bu sınıflandırma varsayım ve yargılardan oluşmaktadır. Medya stereotipleşmiş kimlikleri medyada bu bağlamda temsil etmektedir. Amerika'da siyahi vatandaşların dizi ve filmlerde temsili stereotiplere verilebilecek en iyi örneklerden birisidir. Bir filmde suçlu, kötü bir kişilik varsa genelde bu kişi bir siyahidir. Aynı temsil biçimi, İngiltere'de bulunan siyahiler için de geçerlidir. Hall'a göre, İngiltere'de yaşayan siyahilerin toplum tarafından "aşağı" olarak görülmesi tesadüf değildir. İngiliz toplumunda temsil edilme biçimleri, siyahiler hakkındaki stereotipleri normalleştirmektedir. Siyahilerin, medyadaki temsillerinde özne değil, nesne durumundadır.²⁰³

Habermas, kamuoyunun medya tarafından temsil edilemeyeceğini belirtirken; Buadrillard, medyanın gerçeği temsil etmesi gibi bir konu tartışma dışı olarak

²⁰⁰ Sibel Fügen Varol, Medyada Yer Alan Temsillerin Kimlik Edinme Sürecindeki Rolü, **International Journal of Social Science**, Sayı, 26 , Yaz 2014, s. 301-313.

²⁰¹ Nihal Kocabay Şener ile konu hakkında tartışma sırasında elde edilen bilgilerdir.

²⁰² Perry Hinton, **Stereotypes, Cognition and Culture**, Piledephia: Pshology Pres. 2000, s.8.

²⁰³ Stuart Hall, New Ethnicities, **Critical Dialogues in Cultural Studies**, David Morley ve Kuan Hsing Chen (der),Londra: Routledge, 1995, s.442-451.

görmektedir.²⁰⁴ Kısaca özetlemek gerekirse, medyatik temsil için önem içeren maddeler şöyle ele alınabilir:

- Medyatik temsil, yalın bir gerçeklik içermez. Aksine kurgulanmış, üretilmiş bir gerçeklik barındırmaktadır.
- Kimlikleri, medya kendince şekillendirerek topluma sunmaktadır. Kimin temsil edilip kimin edilmeyeceğini yine medya belirlemektedir.
- Temsil edilmeyenlerin veya kötücül imgelerle temsil edilenler kimlikler, kendilerini dışlanmış hissetmektedir.
- Medya temsilleriyle yeni bir hayat tarzı üretebilir.
- Bu kurgulanmış gerçekliğin medya profesyonellerinin zihinlerindeki şablona göre inşa edilmektedir. Burada stereotipler devreye girmektedir.²⁰⁵

²⁰⁴ A. Baran Dural ve Levent Çoşkun, Medya, Görüngünün Dışavurumu, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2010, Cilt 12, Sayı 2 (13-35)

²⁰⁵ Nihal Kocabay Şener ile konu hakkında tartışma sırasında elde edilen bilgilerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNİN MAGAZİNLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA MEDYA VE DİN İLİŞKİSİ

Tarih boyunca toplumları kuran ve devamlılığını sağlayan en önemli olgunun din olduğu görülmektedir. İnsanları ortak bir paydada buluşturan din, toplumsal bir olgu olduğu için medya bu durumu karşı kayıtsız kalamaz. Çünkü medyanın görevi birey ve toplumla iletişim kurmaktır. Bu nedenle medya, din olgusunun toplumsal gücünden yararlanarak bu bazda programlar ile topluma seslenmektedir. Dini programların haricinde haber bültenlerinden tartışma programlarına, magazin programlarından kadın programlarına birçok yayın türlerinde dini konuların ele alındığı görülmektedir.

Medya-din ilişkisinin, popülerleşme ve magazinleşme bağlamında irdelenecek olan bu bölümde, yaygınlaşarak popüler bir ürün haline gelen dinin, medyanın içerik üretiminden nasıl etkilenerek magazinsel bir değer kazandığı sorularına cevap aranacaktır. Ardından medyada temsil edilen dinin, gerçekliği ne kadar yansıttığı incelenerek medyatik din temsili ele alınacaktır.

3.1. Medyada Popülerleştirilen Din

Din de futbol, müzik, sağlık gibi popüler kültür ürünü olarak medyada yeniden inşa edilerek sunulmaktadır. Tüm popüler kültür ürünleri medyada eşit düzeydedir. Bu nedenle, popülerleşen futbol ile popülerleşen din arasında ayırım yapmak güçleşmektedir.²⁰⁶

Popüler din, sistemsiz inançlardan oluşan, özellikle tabiatüstü semboller aracılığıyla ortaya çıkan, modern döneme ait din formudur. Williams, popüler dini, yaşayan din olarak adlandırır.²⁰⁷ Popüler dinde, hiyerarşik düzenlemeler, din adamı otoritesi, dini bürokrasi görülmemektedir; semboller, sistematik teolojiden alınmaktan ziyade yaygın kaynakların –doğa, iş, besin, müzik- geniş yelpazesinden oluşmaktadır.

²⁰⁶ Çamdereli, a.e., s.494.

²⁰⁷ Patrick Williams, Popular Religion. C.H. Lippy ve P.W. Williams (Ed.). **Encyclopedia of Religion in America**. Washington: CQ Press, 2010, s.1707-10.

Cinler, büyücülük, ruhçuluk, astroloji, sihir, mucizeler, hurafeler popüler dinin sembollerini belirlemektedir.²⁰⁸

A.B.D'nin iç içe geçmiş toplumlardan oluşan sisteminde gerek yeni dini hareketler gerekse sivil dini kapsayan pratikler piyasada görücüye çıkmakta, Amerikan ekonomisine de bir nevi enerji sağlamaktadır. Pazarın sunduğu serbest rekabet sayesinde kişilere dinler veya mezhepler sunulacak, kişiler beğendiklerini alacaklardır. Bu açık toplumda kişiyi dindarlaştırma üreticinin kapasitesine bırakıldığı için dindarlaştırma mekanizması zora dayanmamakta; aksine düzen, uyum ve toleransı teşvik etmektedir. Bu nedenle mezhepler şirketleşme yoluna gitmekte, dünyevi rakipleriyle yeni market enstrümanlarını kullanarak mücadele içine girmektedir.²⁰⁹

Protestanlığın teşvik ettiği çocuklar için hazırlanmış resimli dini bilgiler, pazar okullarına katılanlara sunulan hediyeler, biblolar zihinsel düzlemde dinsel imaj oluşturulmasını kolaylaştırmaktadır. Didaktik imaj ve resimler, oymalı desenlerle hazırlanmış İsa, Meryem, ya da aziz portreleri toplumsal hafızaya sinyaller göndermektedir. Protestanlığın bu görsel kültürü dindar imajların şekleleştirilip pazarda satılmasını hızlandırmıştır. Dinsel imajlar bu yolla kapitalizm döngüsüne avantaj sağlamaktadır.²¹⁰

20. yüzyılın son yarısından itibaren din, tekrar tekrar paketlenen, markalanan bir meta halindedir. Neo-liberal ekonomide gaz, elektrik, su, sağlık bakımı, ulaşım sistemi gibi materyal veya kültürel değerlerin muhatap olduğu muamele dine de uygulanmakta, din de “alım teklifi” olarak iş dünyasında yer etmektedir.²¹¹ Fromm'a göre özünde dini geleneğin izlerini taşıyan semboller, modern dünyada yeniden formüle edilmiş, dönüştürülmüş ve “yabancılaşmış insanoğluna” hizmet eder hale gelmiştir; artık Tanrı iş hayatında bir partner durumundadır.²¹²

²⁰⁸ Robert Wuthnow, Din Sosyolojisi. Adil Çiftçi (Ed.) **Din ve Modernlik** içinde. Ankara:Ankara Okulu Yayınları, 2002, s. 76.

²⁰⁹ Okutan, a.e., s.40-41.

²¹⁰ David Morgan, **Key Words in Religion, Media and Culture**, New York&Londra: Routledge, 2008, s.106.

²¹¹ Jeremy Carrette ve Richard King, **Selling Spirituality: The Silent Takeover of Religion**, New York ve Londra: Routledge, 2005, s.16.

²¹² Erich Fromm, **The Dogma of Christ and Other Essays on Religion, Psychology and Culture**, New York: Routledge Classics, 2004, s.73.

Williams, popüler dinin modern hayatta görünüm şekillerini "beslenme", "sağlık sorunları", "hayat sürecindeki büyük geçiş dönemleri", "kötülük ve kötü talih problemleri", "gelecek tahminleri", "ölüm" gibi başlıklar altında kategorize etmektedir. İnsanlar başlarına gelen sağlık problemleri karşısında manevi destek arzular, kötülükleri defetmek için çareler arar.²¹³ Kriz zamanlarında insanların geleceği bilme arzusu depresir ve arayış içerisine girer. Böyle bir durumda medyum, astrolog veya münecimler insanlara kehanetlere dayanan, esoretik bilgiler, manevi reçeteler sunar. Bir manada, fallar, kader çizgilerinin okunması, metafizik inanışlar, popüler dini oluşturur.²¹⁴

Popüler din, evrensel dinin resmi ve kitabi olarak belirlenmiş inanç ve uygulamaların, çeşitli din ve kültürlere ait inanç ve uygulamalar ile etkileşime girerek, halk arasında farklılaşmış inanç ve pratiklere dönüştürülmesi ve gündelik hayata dahil edilerek popüler kültürün bir parçası haline dönüşmüş kutsallaştırmalardır.²¹⁵ Medyatik popülerleştirmede din de ele alınan diğer konular gibi değersizleştirilmektedir. Bu bağlamda, medyatik ortamda ele alınan din, gerçek din değil; medyatik bir temsilidir.

Erdoğan'a göre, popüler kültür halkın olanın halktan alınıp ticarileştirilmesidir. Popüler kültür, kullanım ve tüketim kültürüdür. Popülerin üretiminde kullanım ve tüketim olgusu ilk safhadan son-kullanım safhasına kadar bütün aşamalarda bulunur.²¹⁶ Popüler dinin tüketim pazarında ise dini semboller kullanılmaktadır.

"Miracles and Other Wonders" adlı kısa filmlerden oluşan Hıristiyan misyonerler tarafından hazırlanmış bir programdır. Bu programın satın alınmasıyla başlayan Sır Kapısı, Beşinci Boyut, Kalp Gözü, Sırlar Dünyası, Gizli Dünyalar, Gerçek Kesit gibi programlarının televizyon ekranındaki serüveni başlamıştır. Genelde birçok öykünün ekrana getirildiği bu tür programlarda daha çok, İlahi adaletin eninde sonunda yerini bulacağını vurgulayan öykülere yer verildiği görülmektedir. Bu programlarda yer alan dini içerikli bilgilerin doğruluğuna kesin kabul edilmemelidir. Çünkü amaç doğru

²¹³ Peter Williams, **Popular Religion in America: Symbolic change and the Modernization Process in Historical Perspective**, NJ: Prentice-Hall, 1980, s. 65.

²¹⁴ Charles H. Long, Popular Religion. Mircea Eliade. (Ed.), **The Encyclopedia of Religion**, C.11. New York: Macmilian, 1987, pp. 442-451. (Türkçesi, "Popüler Din", Çev. Mustafa Arslan, Tabula Rasa, 2001, Sayı 4)

²¹⁵ Mustafa Arslan, **Türk Popüler Dindarlığı**, İstanbul: Dem Yayınları, 2004, 65-67.

²¹⁶ Erdoğan, **a.e.**, s.5.

içerik vermek değil, izlenirliği yüksek reyting getirecek olan popüler bir program yapısından yararlanmaktadır.²¹⁷

Popüler kültür, dini kesim üzerinde güçlü bir dönüştürücü etkiye sahip olmaktadır. Bu sav, tesettür moda defilelerinden, lüks tüketim harcamalarına bakarak söylenebilir. İsrafin, gösterişin dince hoş karşılanmadığı durumlar olmasına rağmen popüler dindarlar bu hoş olmayan durumları yapmaktadırlar. Armine, Moda Nisa vb. tesettür firmaların reklamlarında yer alan başörtülü kadınların temsili bakıldığında dönüşüm net bir şekilde görülmektedir.

Barbarasoğlu'na göre, kimliğin öteki üzerinden şov içinde yansıtılmasına en güzel örnek tesettür defileleridir.²¹⁸ Türkiye'de ilk kez Tekbir Giyim tarafından 1992 yılında yapılan tesettür defilesinde, dini motiflerin din dışı kullanılmasının ile bu durumun popülerleşme kavramına denk geldiği görülmektedir. Çünkü bu zamana kadar tesettür, "Örtü kadının kadınsı görünümü ile dikkati çekmeden sosyal hayatta yer almasını sağlar" şeklinde bir inancı savunmaktaydı. Bu defileler, toplumda dindar kadının daha şık, göz alıcı ve daha estetik olma felsefesini ortaya çıkarmıştır. Daha öncelerinde moda karşıtı olan dindar kadının oluşturulan yeni söyleme uygun bir biçimde kendine moda yaratması ve bu modaya uygun şekilde hareket etmesi görülmektedir.²¹⁹

Hıristiyanlık ve ticaretin ilişkisi A.B.D'deki Noel zamanı kendini göstermektedir. Noel haftası yemek, içmek, bol bol para harcamak, alışveriş yapmak üzerinden kendini gerçekleştirilmektedir. bırakılmaktadır. Noel için alışveriş merkezleri özel olarak dekore edilmekte; orklar, dini resimler, melek ve aziz minyatürleri, haç ile nilüfer çiçekleri vitrinleri süslemektedir. Noel için hazırlanan çiçekler, şekerler, çörekler, boyanan yumurtalar, kutsal pazarda sergilemekte; insanlar kutsal gün için alışverişe çağrılmaktadır. Yeni kıyafetler, ayakkabılar, parlak süslemeler, çam ağaçlarına ödenen fiyatlar yazar kasa çanlarının kilise çanlarından önce çaldığını göstermektedir.²²⁰ Pazarda dini sembollerin bu şekilde görünürlüğü, Hıristiyanlığı veya herhangi bir dini halkın ifade ettiği, üzerinde konuştuğu fikir yürüttüğü, tanıdık bir konu

²¹⁷ http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/rejtingi-sirrinda-gizli_509374, 07.05.2015.

²¹⁸ <http://www.islamdenizi.net/tesettur/bsrt17.htm>, 05.05.2015.

²¹⁹ Okutan, a.e.

²²⁰ Leigh Eric Schmidt, **Consumer Rites: The Buying and Selling of American Holidays**. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997, s.210.

haline getirmektedir. Kiliselerin haricinde, Beyaz Sarayda, okullarda, şehir meydanlarında, kitle iletişim araçlarında yapılan Noel gösterileri dinin kültürel yapı içinde kutlanan bir festival haline gelmesine neden olmaktadır.

Türkiye'de ise özellikle Ramazan ayında, dinin tüketim alanında kullanılması ile çokça karşılaşılmaktadır. Ramazan ayına özel ürünler piyasaya girmektedir. Özel hurmalı zemzemli dondurma²²¹, Cappy Ramazan Şerbeti vb. ürünler Ramazan ayı için çıkan özel ürünlerdir. Ramazan ayında yeni ürünlerin çıkması gibi var olan ürünlerde de indirimler uygulanmaktadır. Bankaların Ramazan-Bayram kredileri, Moda Nisa firmasının her gün bir çifti 5 yıldızlı otellerde konaklama imkanı sağlayarak Umre'ye göndermesi gibi.²²²

Görsel 1: Moda Nisa Ramazan Kampanyası

Kaynak: www.modanisa.com

Dini günlerde, dini ürünlerin satışı ve kampanyalar çoğalsa da her daim din üzerinden tüketim yapılmaktadır. Dini ürünler, mağazalarda satılabileceği gibi televizyon ve internet üzerinden de satış yapılabilmektedir. Sadece dini ürün satan; www.cumapazarlama.com, www.99hediye.com, www.diniurunler.com gibi özel web siteleri kurulmaktadır. Bu sitelerde, elektronik islami ürünlerden hediyelik ürünlere, Kur'an-ı Kerim'den, dua kitaplarına birçok ürün yer almaktadır.

²²¹ <http://www.gazetehabervaktim.com/ramazana-ozel-hurmali-zemzemli-dondurma-13813h.htm>

²²² <http://www.yesiltopuklar.com/modanisa-30-cifti-umreye-gonderiyor.html>

3.2. Magazinleştirilen Din

Medya magazin söylemini benimsemekte ve içeriklerine katmaktadır. Bu doğrultuda izleyicilerine onların duygularına, zevklerine hitap edecek genellikle görsel mesajlar taşımaktadır. Dinin medyada yer alması bu söylemden etkilenmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla magazinleşen medya ortamında dinin ele alınması doğal olarak magazinleştirilen bir din ortaya çıkartacaktır.

Dini içeriklerin daha popüler hale getirilerek sunulması, yozlaşmaya ve özün kaybolmasına neden olabilmektedir. Kısacası magazinleşmesine yol açmaktadır. Magazinleşen din ile birlikte dinin özünü yitirdiğini dile getiren Çamdereli, konuya şu sözleriyle açıklık getirmektedir:

"Popüler kültürün bir ürünü olarak din, kendine özgü bir mecrada ve kendi marka değerini haiz pop-ikonlarla sunulur, anlatılır ve anlaşılır durumdadır artık. Medyatik düzeyde eğlensellenen ve magazinleşen dinin asıl hedefi örselenmiş, gerçek kıblesi perdelenmiş, en azından bildik geleneğinden koparılmıştır. medyatik sesin de, görüntünün de kıblesini bulmak artık imkansızlaşmıştır. Bunlar sorundur ve çözüme ihtiyaç vardır."²²³

Bir dönemin yüksek reytingli sır dizileri yerini dini programlara bırakmıştır. Mucizevi olayların yer aldığı sır dizileri, başına talihsiz olaylar gelmiş insanların yaşadıklarının anlatıldığı kısa öykülerden oluşmaktaydı. Öyküler ilahiye benzer bir müzik ve sunucunun genel bir anlatımıyla başlamaktadır. Popüler olmayan oyuncuların rol aldığı öykülerde yer alan olaylar genellikle gelin - kaynana, karı - koca çatışması gibi konulardır. Her öykünün sonunda, iyilik yapanı ödül kötülük yapanı ise ceza beklemektedir.²²⁴

Sır dizilerinin popülerliğini kaybetmesi ile birlikte yerini dini programlara bıraktı. Türkiye’de dini programların formatında bazı değişikliklere gidildi. Klasikleşmiş sohbet programı formatından farklı olarak, işin “magazinsel” boyutunu yok saymayan, farklı kesimleri ekrana çekme kaygısını içinde barındıran bir yapı idi bu. Bu programlar klasik bir sohbet programı olmanın ötesinde konuk sanatçıları ve fon

²²³ Mete Çamdereli, Medya ve Din Sempozyumu Açılış Konuşması, 02.04.2015.

²²⁴ <http://www.milliyet.com.tr/2004/08/03/magazin/amag.html>

müziği ile dinin farklı ritim ve sembollerini de içine alacak şekilde yeniden yapılandırıldı. Ve izler kitle üzerinde belli ölçüde etkili de oldu.²²⁵

Programlarda sunulan olayı daha kışkırtıcı hale getirebilmek için hikayeyi anlatırken abartılı bir din kullanma, "canlı, şimdi" alt yazılarıyla izleyicinin dikkatlerini hep üzerinde tutma, savaş ve ölüm sahneleri ile seyirlik görüntüler sunma reytingi artıracak stratejik uygulamalardır.²²⁶

Postman'ın değindiği en önemli noktalardan biri de dini programlardaki Tanrı'nın bulanık ve belirsiz olmasıdır. Tanrı'nın adı ne kadar çok anılırsa anılsın vaizin ekrandaki görüntüsünün somutluğu ve değişmezliği, ibadet edilmesi gerekenin Tanrı değil vaiz olduğu mesajını iletir. Bu durum vaizin görüntüsünün yakın çekim ve diğer efektler kullanılarak haşmetli bir şekle sokulmasından kaynaklanır. Ayrıca konuşan kişinin mimikleri, ses tonu ve diğer inandırıcı jestleri ekran karşısındakileri etkiler. Artık insanlar Peygamberler tarihini dinlemekten ziyade ünlü kişiden Peygamberler tarihini dinlerler. Tanrı sadece zihinlerimizde vardır ama ünlü sunucu hayran olunmak ve tapınılmak üzere oradadır.

Postman, kitabında televizyondaki dini içerikli programlar hakkında iki sonuç çıkarmaktadır. Sonuçlardan ilki, televizyonda yer alan dinin, diğer her şey gibi, çekinmeden basit bir şekilde aktarılması ve bir eğlence unsuru biçiminde sunulduğudur. Bu programlarda dinin kutsal boyutu yok sayılarak var olan özellikleri silinmiştir; ne gelenek ne teoloji ne ruhsal bir aşkınlık mevcuttur. Bu programlarda başlıca rol vaizindir. İkinci sonuç ise, televizyondaki dini programların zayıflıklarından çok televizyonun eksiklikleri olduğudur. Bu durum dini bir şeyi ontolojisine tamamen yabancı bir araçla iletme sıkıntısıdır. Postman bunu "Çeviride kaybolan ne?" sorusuna verdiği: "Kaybedilen, eğitimin kayda değer olan bütün nitelikleridir" cevabıyla açıklamaya çalışmaktadır.²²⁷

"Çok çalışırsam Peygamber olur muyum?", "Oruçluyken çocuk emzirebilir miyim?", "Çarşamba günü çocuk yıkamanın yanlış olduğunu söylüyorlar doğru mu?"

²²⁵ http://islamvemedya.com/index.php?option=com_content&view=article&id=98%3Aturan-dini-programlara-ilgi-dinin-toplumsal-haf-zadaki-yerini-goestermektedir&catid=60&Itemid=160

²²⁶ Naci Bostancı, **Televizyon Dilindeki İslam**, Ankara: Odak, 2004, s.13.

²²⁷ Neil Postman, **Televizyon Öldüren Eğlence**, (Çev: O. Akınhay) İstanbul: Ayrıntı, 2005, s.132.

vb. sorularla dini konuların ciddiyeti kaybolmaktadır. Medya toplumun din anlayışını böyle belirler, sizin dininiz sakız çiğnemenin orucu bozup bozmayacağını söylemekten ibarettir der. Medyatik din, indirgeyici ve değersizleştirici bir din anlayışı ortaya çıkarır. Medyanın bu tavrı toplumun değer yargılarını hiçe sayma, ağır bir hakarettir.²²⁸

Televizyon yayınlarındaki dini programlar, katılımcıların sorularıyla bir nevi gizil günah çıkarma ritüellerine dönüşmektedir. "Küçükken fark etmeden kardeşimi öldürmüşüm bunun günahı var mı?", "Eşimi aldattım vicdan azabı çekiyorum ne yapmalıyım?" gibi sorular bu duruma örnek olarak verilebilir.

Örnekler sorulardan durumun vahim halini gösteren; "Televizyonda sizi izleyerek Müslüman olmaya çalıştım kabul olur mu?" sorusu, göstermektedir ki izleyiciler dini bilgileri televizyondan elde ederek, gerçek sandıkları sanal dini hayatı yaşamaktadırlar.

Dini konular sadece dini programlarda sunulmamaktadır. "Sabah kuşakları" adı altında düzenlenen ve ağırlıklı olarak magazin boyutta içeriklere sahip olan yayınlarda da dini konular tartışılır ve herkes neredeyse kendi fetvasını verir hale gelmiştir.²²⁹ Dini bilgi veren sunucu seyirciyi adeta başka kanala geçirmemek için elinden gelen her şeyi yapmaktadır. Tarihi olayları canlandırma, uygulamalı din eğitimi bunlardan bazılarıdır.

Görsel 2: TV'de Dini Uygulamalar

Kaynak: www.atv.com

Hümeyra Şahin, dini programlara yönelik eleştirisini şu sözlerle ortaya koymaktadır:

²²⁸ Mete Çamdereli, Medya ve Din Sempozyumu Açılış Konuşması, 02.04.2015.

²²⁹ Göle, a.g.e, s.10-17.

"Televizyonlar özellikle sahur ve iftar programlarında adeta reyting savaşı veriyor. Ünlü hocaların transfer yarışı, musiki gruplarının hangi kanalla anlaştığı haberleri henüz hilali beklediğimiz günlerde Ramazan gündemine magazinelle bir boyut bile katabiliyor... Televizyon programları şöyle bir mecrada seyrediyor: Daha çok gündelik ibadetlere dair fikhî soru ve cevaplarla şekillenen bir din dili, diğeri duygu merkezli tasavvufî söylem. Bir başka dikkat çekici husus ise melankolik din anlatımı ve ağır bir tarih/kültür romantizmi... Tarih sevicilikle başlayıp ecdat edebiyatıyla devam eden ve aynı zamanda akı felç eden bir duygu seli içinde, dini popüler kültür endüstrisinin malzemesi hâline getiren bir dil ve üslup... Aslında İslam'dan çok, iletişimcilerin tanımlamasıyla "medya dini"ne hizmet eden ritüeller bütünü... 21. yüzyıl insanının din algısı merkezli düşünce sorunlarına nasıl bir cevap ürettiği meçhul bu dil, ilginç biçimde arz-talep denklemiyle izah ediliyor. Oysa İslam dünyasının acil güncel sorunlarının çözümüne zemin teşkil edecek dilin melankolik değil, dinamik, dipdiri, içinde canlı bir hayatîyet barındıran bir din dili olması gerekiyor. Din ile gelenek ve göreneğin birbirine karıştığı, dinin gençlerin anlamadığı bir ilmihal dili ile kalıplara hapsedildiği, din istismarının her alanda zirveye ulaştığı böylesi bir çağda, düşünceyi kötürüm hâle getiren bu populist üslubun müslümanların geleceği adına bir şey vaat etmediği kesindir. " ²³⁰

Dinin magazinelle boyuta getirilmesinin bir diğeri örneği Tokat'ın Zile ilçesinde yaşanan olaydır. Kutlu Doğum Haftası'nda düzenlenen etkinlikte Kur'an-ı Kerim tasarımlı pasta kesilerek dağıtıldı. Olayın sosyal medyada paylaşılması ve tepki çekmesinin ardından, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim görüntüsüne sahip olan pastanın kabul edilemeyeceğini belirterek olay hakkında soruşturma başlatıldığını açıkladı. ²³¹

Kısacası din televizyonda magazinelle bir boyut kazanmaktadır. Bu boyutun izleyiciyi de etkilediğini belirten Naci Bostancı şunları belirtmektedir:

"Televizyondan belirli gün ve saatlerde dini programların yayınlanması, anlatılan konu, verilen bilgilerden öte, hayatın tıpkı televizyon programları gibi bölümler halinde algılanmasına destek vermektedir. Bir dini programdan önce yarışma programı, pazar günü eğlenceleri, içinde şiddetin, avantürün olduğu bir film, ya da reklamlar gelebilmekte, yine programdan sonra da aynı türden yapımlar "müteakiben" beyaz camda yerini alabilmektedir. İzleyicilerin televizyonun bütününe gördüklerinde zihinlerine şu yerleşecektir. Evet, din hayatımızın bir parçasıdır, biz onun gereklerini belli zamanlarda çeşitli ritüellerle yerine getiririz, sonra ise yine kendi hayatımıza döneriz. Tıpkı televizyon yayınları gibi. Böylelikle dini anlayışın tüm hayatla ilişkisi yerine, kimi vakitlerin dinleştirilmesi, diğlerinin ise

²³⁰ <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/medyada-melankolik-din-dili-ve-kultur-romantizmi/haber-322708>

²³¹ <http://www.haberturk.com/yasam/haber/1067823-kutlu-dogum-etkinliginde-kuran-i-kerimli-pasta-kestiler>

dünyevileştirilmesi diyebileceğimiz bir zımnî hal egemen hale gelmektedir. Üstelik bu ayrımın referanslarının kaynağı da yine dini olmaktan çok televizyon yayıncılığının iletmiş olduğu biçimleridir."²³²

Postman'ın da belirttiği gibi "televizyonun ve onun yarattığı ortamın, sahici dinsel deneyimi olanaksız kılacak şekilde bir araya gelen çeşitli karakteristik özellikleri vardır".²³³

3.3. Popülerleştirilen ve Magazinleştirilen Dinin Medyatik Temsili

Din kurumu, aile, ahlak, hukuk, ekonomi, eğitim gibi toplumsal yapının devamlılığı sağlayan sosyal kurumlardandır. İnsanlığın var olduğu günden itibaren din kurumu da varlığını göstermektedir. Çünkü dinin birleştirici bir gücü bulunmakta, bireye bir gruba ait olma hissiyatını vermektedir. Dinin bu gücünün farkında olan medya, kendi içeriklerinin bireyler tarafından benimsenmesi için diğer tüm olgulardan yararlandığı gibi dinden de yararlanmaktadır. Bu doğrultuda din, araçsallaştırılarak medyatikleşmektedir.

Medya ve din kavramlarının benzer noktası ve farklılıkları bulunmaktadır. Medya ve din arasındaki ilişki içindeki ortak nokta, her ikisinin de kendisine itaat edilmesini istemesidir. Medya kendi katedraline cemaat, ilahlarına ise ibadet istemektedir. İkisi de ritüelleri için kesin sadakat istemektedir. Medyanın ürettiği ritüeller cemaatin takatini tüketmektedir. Dinin ritüelleri ise insanlığın varoluşsal tedbirlerini üretir. Din, insanı olgunlaştırarak insanlaştırırken; medya dini insanı hiçleştirerek beşerleştirmektedir.²³⁴

Groombridge medyanın ilkesinin, medyada sunulacak olay dramatik olması, değilse dramatikleştirilmesi, yapılamıyorsa olayın hiçbir önemi kalmadığından yayınlanmaması olduğunu söylemektedir.²³⁵ Çamdereli'ye göre, medyada yer alan ve medyadan etkilenen herkesin medyanın şu özelliğini bilmeleri gerekmektedir:

"Medya doymak bilmeyen obur bir dev gibidir; tüm gerçekliği tüketir ve gerçekliği kurgulanarak tasarlanmış bir temsiliyette imha eder.(...) Din, dil, ırki milliyet, ideoloji, felsefe, inanç vs. ayrımı yapmaz medya; hepsi onun için amaçlanmış bir ikincil gerçeklik

²³² Bostancı, a.g.e., s. 17.

²³³ Postman, a.g.e., s.134.

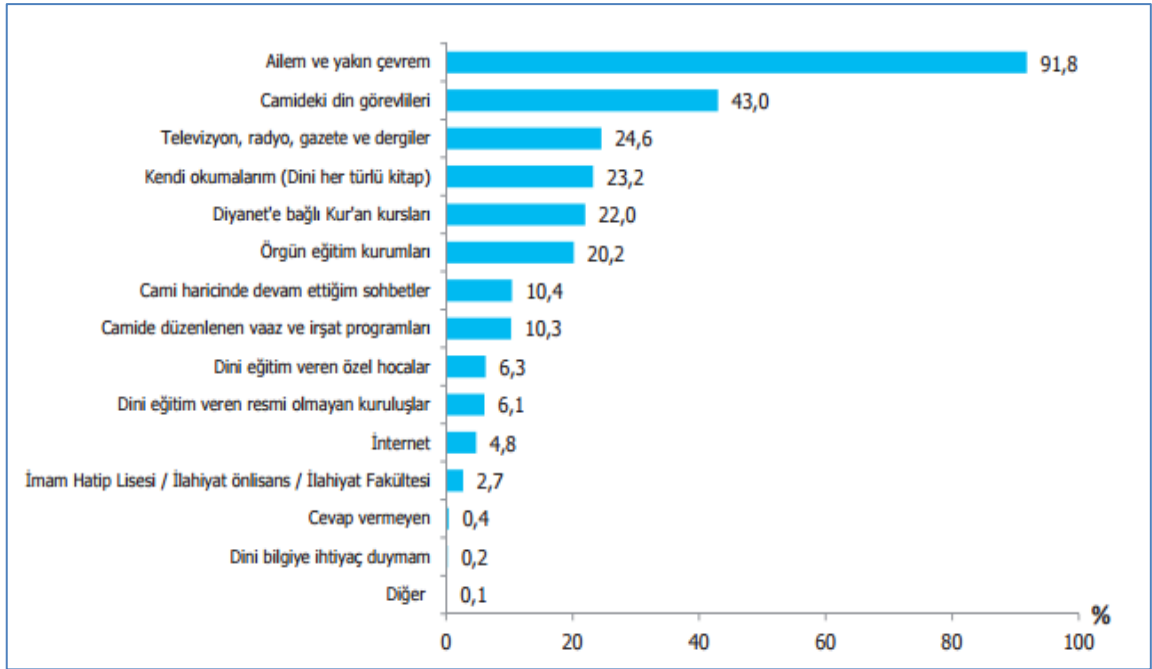
²³⁴ Mete Çamdereli, Reklamın Görme Dediği, içinden **Görselin Kıyısında Din ya da Medyada Dinin Popüler Temsili**, İstanbul: Avrupa Yakası Yayıncılık, 2013, s.483-513.

²³⁵ Brian Groombridge, **Television and People**, Middlesex, Penguin, 1972.

alanıdır. Medyanın tek gerçekliği kendisidir aslında; öznesi de kendisi, nesnesi de kendisidir; salt kendi yararını düşünür, salt kendi varoluşunu sürdürür. Aracı bir araç olarak her şeyi kendi lehine ve kendi yaşamı için imha eder. Medyanın ruhu da, doğası da özünde budur. " ²³⁶

Hiçbir ayırım yapmaksızın her konuyu kendi sisteminde ele alan, kendi içeriklerine uygun şekilde üreten ve sunan medyanın, doğal olarak dini konuları ele alış biçimi de bu çerçevede olacaktır. Önemli olan konu izleyicinin bu durumun farkında olup olmadığıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Türkiye'de Dini Hayat Araştırması adlı rapor göstermektedir ki medyanın ürettiği medyatik din halk tarafından kabul görmektedir. Katılımcılara sorulan "dini bilgi kaynaklarınız nelerdir? " sorusuna verilen cevap aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: Dini Bilgi Kaynakları

Kaynak: Türkiye'de Dini Hayat Araştırması

Tablo 1'e göre, kişiler sahip oldukları dini bilgi kaynakları olarak, birinci sırada aile ve yakın çevreyi, ikinci sırada camideki din görevlilerini görürken; % 24,6 oranında televizyon, radyo, gazete ve dergileri en önemli din bilgisi kaynağı olarak ifade etmektedirler.

²³⁶ Çamdereli, a.g.e., s.483-513.

Raporda, dini bilgileri geliştirme açısından yararlanılan kaynaklar sorulmuştur. Dini içerikli TV ve radyo programları %48,8'lik bir oranla ikinci sırada dini bilgi geliştirme yolu olarak yerini almıştır. Bu oranlara bakıldığında, halk tarafından medyada yer alan dini programlarının öğretici bir niteliği olduğu kabul edilmektedir. Oysa ki medyanın dini gerçek dinin üretilmiş ve medyatik hale getirilmiş halidir. Medyada, söylemler üretilmekte ve satılmaktadır. Bireyler ise bu söylemleri dikkate alarak hayatlarına bu yönde idame ettirmektedirler.²³⁷ Din de medyanın üretilen bu söylemler içinde yerini almaktadır. Kendi dinini üreten medya aynı zamanda onu tüketir. Tüketime yol açan durumun reyting kaygısı olduğunu dile getiren Kıvanç'a göre;

"Sonuçta TV kanalları, reklam gelirleri ile yaşayan ve bunun içinde reyting denilen bir ölçüme göre hareket eden "ticari" kuruluşlar. Programlar içeriği veya gerçekliğinden çok reytingi ile ölçülüyor. İstisnalar dışında birçok medya organı da buna göre davranmak zorunda kalıyor. Yani eğer siz dini buna göre işlemez, daha popülist bir dil kullanmazsanız reyting alma şansının ve paralelinde de "para" kazanma şansını yitirirsiniz."²³⁸

Dinsel duyarlılığın medya için geçerli bir kavram olmadığını belirten Çamdereli'ye göre, medya dini temsili medyatik bir uzamda sunmakta ve bunu yaparken medya vaazleri ile ikonlarına ihtiyaç duymaktadır.

Medya dinini temsili bir uzamda günceller: Medyanın ürettiği ritüeller medyatik uzamlarda yapılır. Bu durum, gerçek hayattaki dinsel uzamda yapılması güç olan eylemlerin, medyatik uzamda yapılması mümkün hale getirmektedir. Örneğin, bir ibadet mekanında takınılan tutum medya araçları karşısında takınılmayabilir. İzleyiciler kolaylıklar bir başka kanala geçebilir. Halbuki gerçek dinsel ortamda bu yapılamaması gereken bir durumdur. Gerçek dine ait bir mevlüt ritüelinde asla sohbet edilip bir şey yenip içilmezken; medyatik uzamda ise mevlüt ikram ve sohbet eşliğinde izlenebilir. Bu durum, mekana, aidiyet hissini ortadan kaldırmıştır.²³⁹

²³⁷ Sadık Güneş, **Medya Ve Kültür**, Ankara: Vadi, 2001, s.192.

²³⁸ http://islamvemedya.com/index.php?option=com_content&view=article&id=326:kanal-7-den-mehmet-k-vanc-ile&catid=61:roeportajlar14&Itemid=161, 2015

²³⁹ Çamdereli, **a.g.e.**, s.483-513.

Medya vaazleri medya ve dininin gereğidir: Bilindiği üzere, medya her formata eğlence içeriği katmaktadır. Bu durumdan din ve dini programlar da nasibini almaktadır. Medya vaazleri izlenebilirliği ve rakiplerini geride bırakabilmek için daha eğlenceli olmak zorundadır. Medya vaizlerinin medyatik cemaat ile ilişkisi, medyatik ortamda kurulur. Bu ortamda medya vaizlerinin, promosyonlar, alkışlar, müzikler, ışık oyunları, görüntü renkliliği, interaktivite gibi izlenebilirliği arttıran olmazsa olmazları bulunmaktadır. Bu kurallar medyatik cemaatler için çekici özellikler taşır ve bu özellikler kaybolursa cemaatte kaybolur.²⁴⁰

Medya dini ikonlara ihtiyaç duyar: Medyanın ilahlara ihtiyacı vardır, söylemi üreten medya vaizleri de bu ihtiyacı karşılamaktadır. Medya için değersiz olan bu ikonlar görevlerini yerine getirdikten sonra unutturulacak ve yerine yenileri getirilecektir.²⁴¹ Bir medyatik vaizin programında dile getirdiği "Mevki sahipleri, devlet adamları oruç tutmamalı. Onların yapacağı iş millete hizmet etmek." sözüne karşılık olarak Süleyman Ateş, medyatik vaizlerin din adına kolayca konuşabildiği hatta fetva vermesini doğru bulmadığını belirtmektedir.²⁴²

Türkiye’de dindarların yakın zamanlara medyada az sayıda ve belli kalıplar çerçevesinde temsil edilmekteydi. Siyasi partilerinin iletişim aracı olan medyanın dini ele alışı da siyasi düzlemin getirdikleri ile oluşmuştur. Son yıllarda, siyasi ideolojilerin değişmesi ile dini kesimin medyada temsil sayısı arttı. Dini karakterlerin belirli kalıplar üzerinden sunulduğu ortadan kalkmaya başladı. Seküler yayın organları da dini söylem ve sembolleri yer vermeye başladı. Bu durum, toplumun dindarlaştığı yolunda yorumlara yol açtı. Fakat, araştırmalar dinsel görünürlüğün artmasının dindarlaştırma ile aynı şey olmadığını söylemekte ve göstermektedir.²⁴³ Tam aksine, televizyonda yer alan her programı eğlence formatı bağlamında ele alan medyanın dini temsili de bu formata dönüştürmesi, dinin dünyevileştirilmesi sorununu ortaya çıkartmaktadır.

Medyada, bugüne kadar din ile ilgili yayınlanan her şeyi dinin medyatik temsilleri olarak ele alınması doğru olacaktır. Bu bağlamda çalışmada, kitle iletişim

²⁴⁰ Çamdereli, **a.g.e.** s. 490- 491.

²⁴¹ Çamdereli, **a.e.**

²⁴² http://www.zaman.com.tr/roportaj_suleyman-ates-medyatik-hocalar-nabza-gore-serbet-veriyor_592060.html, 15.05.2015.

²⁴³ Atilla Yayla, **Din, Medya ve Medya, Din İlişkisi** (Bildiri), Medya ve Din Sempozyumu, İstanbul, 03.04.2015.

araçlarından gazete, radyo, televizyon, sinema ve internetin dini nasıl sunduğu ele alınacaktır.

"Gazeteler, modern insan için sabah dualarının yerini tutar "

Hegel

3.3.1. Gazetelerde Din

Gazete ve dergilerin din ile ilişkisi II. Meşrutiyet'e bu yana kendini göstermektedir. Bu dönem ya da öncesinde bir çok gazete ve dergi çıkmış, bunlardan bazıları, dinsel bir kimliği ön plana çıkarmış, kendilerini dini gazete olarak sunmuşlardır. Bu bakımdan gazete-dergi ve din ilişkisi yeni değildir, yeni olan sayfalarını dini konulara ayırma biçimlerindedir.²⁴⁴

Gazetelerin sayfalarını dini konulara ayırma biçimine bakıldığında, özellikle Ramazan ayı, dini gün ve bayramlarda daha çok karşılaşıldığı görülmektedir. Tirajları açısından ilk beş gazetenin 2015 yılında Ramazan gündemine bakıldığında;

Zaman Gazetesi: Gazete, Ramazan ayına özel Ramazan eki çıkartıyor. Bu ekte, imsakiye, günün ayeti, hadisi, dualar, unutulmuş sünnetler, Ramazan tarifleri başlıklar altında veriliyor. Her gün "Günün Ramazan Fotoğrafı " adı altında çeşitli ülkelerdeki Ramazan manzaralarını aktarıyor. Ayrıca Ramazan için yapılan reklamlar da sayfada yerini almaktadır.²⁴⁵

Hürriyet Gazetesi: Gazete, Ramazan Özel Sayfası adı altında, imsakiye ve faydalı bilgiler, yemek tariflerinin yer aldığı bölümler bulunmaktadır. Gazetenin Ramazan ayı ile ilgili paylaşımlarında daha çok sağlık üzerinden gidildiği gözlemlenmiştir.

²⁴⁴ Çamdereli, a.e. s.498.

²⁴⁵ <http://www.zaman.com.tr/ramazan-2015>

Ramazan'ı daha sağlıklı geçirecek öneriler verilmekte ve Ramazan'da sıkılaşıma ve formda kalmanın yolları aranmaktadır.²⁴⁶

Sözcü Gazetesi: Gazetede Ramazan'a özel bir sayfa bulunmamakla birlikte, yazarların Ramazan ayı için kaleme aldıkları yazıları, imsakiye ve iftar sofraları için sağlıklı ve leziz yemek tarifleri bulunmaktadır.²⁴⁷

Posta Gazetesi: Gazetede imsakiye, iftar ve sahur menüleri için tavsiyeler, ülke içinden "Maden ocağında ilk sahur", "Oruç Baba Türbesi doldu taşı " vb. Ramazan manzaraları; "İftar sofranızda hoşafı eksik etmeyin ", "İftarda balıktan vazgeçmeyin", "Sahurda yenen ağır yemeklere dikkat!" gibi yazılar bulunuyor.²⁴⁸

Sabah Gazetesi: Gazete, "Sabah İle Ramazan" adlı ayrı bir ek sayfa çıkarmaktadır. Bu ekte, Ramazan Kategorileri başlığı altında "Nihat Hatipoğlu İle Sorun Söyleyelim" bölümü yer alıyor. Bu bölümde Nihat Hatipoğlu Yazıları ve Nihat Hatipoğlu Videoları aracılığıyla sorulara cevap veriliyor. İmsakiye, Yemek Tarifleri ve Sağlık kategorilerinde bulunan diğer bölümler olarak yerini almaktadır.²⁴⁹

Star ve Milliyet gazeteleri Ramazan için özel sayfa ayırırken; Cumhuriyet ve Radikal gazetelerinde ise Ramazan ayına özel bir uygulamaya rastlanılmamaktadır.

Gazetelerde yayınlanan eksik veya yanlış dini bilgiler de bulunmaktadır. Bunlardan en bilinenleri olarak, 2012 yılında Hürriyet gazetesinin Ramazan ayında yayınladığı iftar menüsünde şarapla hazırlanan bir yemeğe yer vermesi²⁵⁰ ve 2013 yılında Milliyet gazetesinde yayınlanan "Hac Bu Sene Kurban'a Denk Geldi "²⁵¹ haberleridir. Çamdereli'ye göre, sorunun çözümü dini haberler muhabiri ile çözülebilecektir:

"Adliye muhabirliği sisteminde nasıl ki hukuktan anlaması gereken bir gazeteci söz konusu ise nasıl ki sağlık ile ilgili bir takım haberler yaparken sağlıktan anlayan bir gazeteci görevlendiriliyorsa, pekâlâ bir din haberi yapan gazetecinin de bu konulardan anlayan gazetecilerden

²⁴⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/ramazan/>

²⁴⁷ <http://www.sozcu.com.tr/>

²⁴⁸ <http://www.posta.com.tr/ramazan/2015>

²⁴⁹ <http://www.sabah.com.tr/ramazan>

²⁵⁰ <http://arsiv.ajans5.com/detay/2012/08/17/hurriyet-ten-sarapli-iftar-menu.html>

²⁵¹ <http://www.ensonhaber.com/milliyetin-hac-haberi-2013-08-21.html>

oluşması medyatik samimiyetin bir göstergesi olacaktır. Olması gereken de budur."²⁵²

3.3.2.Radyoda Medyatik Din

Türkiye'de radyoda düzenli yayınlara 1927 yılında geçilirken; manevi yayınlara 1946 yılından itibaren yer verilmeye başlanmıştır. Bu yayınlar dinsel bir içerik taşımamakta, Türklerin kahramanlığına vurgu yapan yayınlardır. Dini içerikli program ilk kez 1950 yılında yayınlamıştır. Demokrat Parti radyoda Kur'an okunmasına olanak sağlamıştır. Ramazanda günde iki kez olmak üzere sabah ve akşamları 10 dakikalık yayınlar, Ramazan ayı dışında ise haftada bir kez olmak üzere Cuma sabahları radyodan dini yayın yapılmasına izin verilmiştir.²⁵³ Kur'a yayınından başka, *Dini ve Ahlaki Musahabeler* adlı bir program yayınlanmaktaydı. 50'li yılların ikinci yarısında, radyoda mevlit yayınları yapılmaya başlanmış ve 1960 yılında ise ilk kez sahur programı yapılmıştır.²⁵⁴

1990'lı yıllarda özel radyoların çıkmasıyla rekabetçi bir yapı ortaya çıktı. Bu rekabetçi ortamda dini yayınlar etkilenmekteydi. Bir çok özel radyo dini yayın düzenlemekte ya da Burç Fm, Müjde Fm, Akra Fm, Moral Fm, Cem Radyo gibi dini kimlikli radyolar öne çıkmaktaydı. TRT'de birkaç program -TSR'de Gençlik ve Din, Radyo 1'de Din ve Ahlak, Cuma Sabahı- bulunmaktaydı.²⁵⁵ Radyolar, büyük cemaatler için cemaat içi haberleşmenin sağlanmasını kolaylaştırmak, dayanışmayı arttırmak ve İslamiyet'i yaymak amacıyla kullanılıyordu. Sunucuları genelde erkek olan, kadın programlarını sunmak için az sayıda kadın sunucu çalıştıran bu radyolarda bilgilenme, eğlenceden önce gelmektedir. Cemaat önderlerinin sohbetleri, Türkçe yeşil pop ve ilahiler başlıca kullandıkları malzemelerdir.²⁵⁶

Müslümanların fesat, küfür, şirk karışmamış bir iletişim aracına sahip olmalarının önemini belirten Baydar'a göre;

²⁵² http://islamvemedya.com/index.php?option=com_content&view=article&id=220%3Aprof-dr-mete-camdereli&catid=60&Itemid=160

²⁵³ Şaban Sitembölükbaşı, **Türkiye'de İslamın Yeniden İnkişafı:(1950-1960)**, Ankara: İSAM Yayınları, 1995, s.60.

²⁵⁴ Özden Cankaya, **Bir Kitle İleşimin Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.49.

²⁵⁵ Çamdereli, **a.e.** s.500.

²⁵⁶ Azak, **a.g.e.**, s. 96-97.

"İslami tebliğ için kurulmuş bir radyo, programlarındaki önceliğini Kur'an öğretimine vermek zorundadır. Çünkü, İslam'ın verilebilecek ne kadar mesajı varsa hepsi, Kur'an'da bulunmaktadır. İslami mesajın referans kaynağı Allah'ın kitabıdır. Bu eğitimi verecek programların konuyu sunuşu önem taşımaktadır. Çocuk ve gençlere yönelik olanlar eğlendirici ve eğitici; yetişkinlere seslenenler ise eğitici ve İslami kültürü bütünleyici olmalıdır."²⁵⁷

3.3.3. Televizyonda Medyatik Din

Televizyonda yer alan dini programlarda dinin temsili, üçüncü bölümde ayrıntılı şekilde ele alınacağından bu bölümde televizyon dizilerinde dinin ele alış biçimine yer verilecektir.

Televizyonda dini söylem ve sembollerin içerik olarak, tartışma programlarına, dizilere, hatta ticari boyutu olan reklamlara da katıldığı görülmektedir. Din, kutsallıkla ilişkili iken; televizyon, seküler ve dünyevi bir araçtır. Dolayısıyla, televizyonlarda din kutsallık boyutu ile ele alınmak istense dahi, televizyonun getirdiği dünyevileşmeden kendini koruyamayacaktır.²⁵⁸

Türkiye'de 2000'li yıllarda toplumsal değişim yaşanmış ve din toplumsal hayatta ve dizilerde temsil değişikliğine uğramıştır. Önceki dönemin dizisi olan ve 1989-2002 yılları arasında yayınlanan "Bizimkiler" dizisinde dini konular neredeyse hiç yoktur. Dizinin yapımcısı Umur Bugay bu konu hakkında övünerek şunları aktarır:

"Bizimkiler tamamen laik bir dizidir, çünkü başka dizilerde bazı karakterler Ramazan'da oruç tutarken, Bizimkiler yıllar boyunca Ramazan'ın, pidesinin dahi adı geçmeden devam ediyordu."²⁵⁹

²⁵⁷ Mustafa Çetin Baydar, İslam ve Radyo Televizyon, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s.111-113.

²⁵⁸ Aşina Gülerarslan, **Uhreviye Karşı Seküler; Din ve Televizyon**, Konya: Şelçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 24, 2010, s.225.

²⁵⁹ Ömer Turan, Takva ya da Oryantalist Klişelerin Ötesi, Birikimi Sayı:208'den aktaran Ferhat Zengin, "Televizyon Dizilerinde Dinin Temsili", **Medya ve Din** (ed.Mete Çamdereli, Betül Onay Doğan, Nihal Kocabay Şener), İstanbul: Köprü Kitabevi, 2014, s.82.

2000'li yılların getirdiği dönüşümle beraber, dışlanmış din adamları, eski asık suratlı hallerinden kurtulsa da; dini bilgisi, eğitim seviyesi gibi konularda belirsiz olan karikatürize tipler olarak çizilirler. "Beş Kardeş" dizisinde İmam olan kardeş, duvarlarında dini öğeler içeren sembollerin asılı olduğu, tespih, seccade, takke gibi dini çağrıştıran eşyaların bulunduğu odasında halvete girer. Bir şarkıcıya aşık olur, aynı şarkıcı tarafından manevi konularda akıl danıştığı "yaşam koçu" olarak nitelendirilir. Modern bir imam olarak çizilmektedir. "Yedi Güzel Adam" dizisinde de başını kapatmayı başta reddeden Naciye, daha sonra ritüel ile başını kapatır ve bu da bir aydınlanma olarak sunulur.²⁶⁰

Yeni dönemle birlikte, televizyondaki temsil eksikliği Alevi vatandaşlar için devam etse de başörtülü kadınlar için çözülmeye başlamıştır. Artık dizilerde, yan rollerde bulunan, sadece ev işlerinden sorumlu kadınlar ve orta yaşın üstündeki kadınlar başörtüsü takmamakta -ki başörtülerini bağlama şekilleri tartışma konusudur-, genç nesillerden de temsiller bulunmaktadır. Bu temsil edilişe örnek olarak ATV'nin "Huzur Sokağı" dizisindeki başörtülü kadın karakterler örnek verilebilir. Medyada dindar kadınların temsili hakkında tespitlerini aktaran Tuksal şunları söylemektedir:

"Medyada dindar kadınların, dindarlığın görünmez kılındığı bir dönem var. Bu döneme seküler imtihanlık dönemi diyebiliriz. Dindarlığın görünmez kılındığı, bu görünmezliği aşan kadınların ise bir şekilde kriminalleştirildiği, ideolojikleştirildiği, sapkınlaştırıldığı bir söylem. Bu suskunluk döneminden sonra başörtülülerin çoğaldığı bir dönemden bahsediyoruz, fakat yine hep yanlış şeyler oluyor. 28 Şubat sürecinden sonra başörtülü kadınları medyada görmeye başlıyoruz. Kadınlar hak arama çabası içinde aktörleştiler, aktörleşince medyaya da aktörler olarak yansılar. Bir süre sonra başörtüsü yasağı dönemi kapatıldı. Bu sembolik bir biçimde kapatıldı. Ondan sonra bir tür normalleşme sürecine girdik. Hala sırtımızda büyük bir kambur var, başörtülü kadınlar için medyada oluşturulan suçlu, ortalıkta görünmemesi gereken, problemlerini imajı duygusu ne yazık ki hala etkili. Sadece seküler kesim de değil, muhafazakâr kesimde de etkili!"

²⁶⁰ Nigar Pösteki, **Sinema ve Din İlişkisi: Karakterler ve Görsel Algı Aracılığı İle Din Olgusunun Türk Sinemasında Değişim Süreci**, (Bildiri), Medya ve Din Sempozyumu, İstanbul, 03.04.2015.

Televizyonun önemli sermaye birikintisi olan reklamlara bakıldığında, din olgusunun satış taktiklerinden biri haline geldiği görülmektedir. Ramazan ayında yiyecek, içecek firmalarının yaptıkları reklamlar, bankaların Ramazan'a özel kredi reklamları, bayramlarda şeker reklamlarında dinin nasıl reklam nesnelereinden biri olduğu görülmektedir.

3.3.4.Sinemada Medyatik Din

Sinemada dini filmlerinin yapısını anlayabilmek için kimlikler üzerinden dinin temsiline bakmak gerekmektedir. Sinemada, siyasal ideolojilerin değişimiyle doğru orantılı oluşan temsiller bulunmaktadır. Örneğin, Cumhuriyet dönemindeki dini Cumhuriyet'e karşı tehdit olarak görme biçimi, sinemayı da etkilemiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında din adamları ve dindar kişiler, ilericiliğin, cumhuriyet ruhunun en büyük karşıtları olarak gösterilmişlerdir. Bu dönemden Nur Baba (Muhsin Ertuğrul, 1922), Aynaros Kadısı (Muhsin Ertuğrul, 1938), Bir Kavuk Devrildi (Muhsin Ertuğrul, 1939) gibi filmleri sayılabilir. Vurun Kahpeye (Lütfi Ö. Akad, 1949) filminde; kadın öğretmen Aliye'yi taşıtan din adamının somut görüntüsünde bu algının mührünü vurmuştur. Filmde, çağdaş-aydın öğretmen ve çağdışı-yobaz imam karşıtlığı bulunmaktadır. Halit Refiğ'in Şehirdeki Yabancı (1962) filminde ise dindar görünerek halkı kandıran Şeref adında bir kötü adam tipi vardır. Sahibi olduğu madende göçük meydana geldikten sonra insanları "*Allah'ın takdiri elimizden ne gelir.*" diyerek yalandan teselli eder. "*Allah taş yağdırır.*" gibi cümleler söyler. Çizilen dindar adam imajlarında dinin hep sahtekârlıklara alet edildiği görülmektedir.²⁶¹

Türk sinemasında 1950'lerin ortalarında başlayan ve 1970'lerin ortalarına kadar süren ve Hz.Ömer'in Adaleti (1961), başta olmak üzere, çeşitli dini/tarihi karakterleri ve olayları konu edinen "Hazretli Filmler Akımı" ortaya çıkmıştır.²⁶² Bu filmler yoğun dini

²⁶¹ Pösteki, a.e.

²⁶² Yalçın Lüleci, **Hazretli Filmler Akımı: Yönetmenler, Filmler, Temalar**, (Bildiri), Medya ve Din Sempozyumu, İstanbul, 03.04.2015.

içerik taşıyıcılar da, basit ve özensiz din konulu piyasa filmleri olarak değerlendirilmektedir.²⁶³

Hollywood sinemasında, din adamları saygın, bilgili ve uzlaştırıcı bir karakter olarak temsil edilmektedir. Türk sinemasında ise, din adamları, üfürükçü, dini nikah kıyıcı, yağmur duacı, cenaze namazı kıldırıcı, nazar çıkarıcı olarak farklı konularda, çoğu zaman din ile ilgisi olmayan, hurafe ve eski inanç pratiklerinden gelen inanışların uygulayıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu algının günümüzdeki anlatılarda da değişmediği görülmektedir. Dışlanmış din adamları, popüler anlatı içerisinde temel karakterlerden olarak, eski asık suratlı hallerinde olmasa da; dini bilgisi, eğitim seviyesi gibi konularda belirsiz olan karikatürize tipler olarak çizilirler. Din dendiğinde akla gelen konulardan biri olarak başörtüsü, örtünme konusunda da algıda değişim yaşanmakta ve başörtülü kadınların sinemada temsillerinin bulunduğu görülmektedir.²⁶⁴

3.3.5.İnternette Medyatik Din

İnternetin, dini sanal ortamda temsil etmesi ile pasif olan dinleyici artık aktif bir kullanıcıya dönüşmüştür. Kullanıcılar zaman ve mekan ayrımı yapmadan istediği zaman istediği yerde dini bilgilere ulaşabilir, paylaşabilir ve yeniden inşasında söz sahibi olabilir.

Sosyal medyada dinin temsiline ve sanal din kullanıcılarına eleştirel bir bakış açısından yaklaşan İlhami Güler'e göre;

"İnternette, sosyal medyada herkes kendinin din alimi olmuştur. Bu durum, postmodern bir süreç olarak halkımızın din konusundaki cehaletinin ve arzusuna/keyfine göre meşakkati-zorluğu, külfeti olmayan bir dindarlık oluşturmak istemesinin ürünüdür. Din, sosyal medyada yaşanmayan, sadece "sözde " bir fenomene dönüşmüş; etkisi, okunduğunda biten kısa süreli duygulanımlar yaratan süslü, ağdalı, "vay be!" dedirten özdeyiş paylaşımına, veya duvarına böyle sözleri asmaya indirgenmiştir. İslam dininin en önemli umde ve unsurlarından biri olan "en sevdiğimiz şeylerin paylaşılması", sosyal medyada bir tık ile mesaj

²⁶³ Çamdereli, a.e. s.509.

²⁶⁴ Pösteki, a.e.

paylaşımına indirgenmiş ve ne kadar çok tweet atılır veya ayet yazılırsa o kadar sevap kazanılacağına inanılmaktadır. "²⁶⁵

Helland, dinin internette religion online ve online religion olmak üzere iki farklı şekilde temsil edildiğini belirtmektedir. Religion online, internet aracılığıyla dinlerin kaynaktan alıcıya tek yönlü sunumu ve aktarımını ifade etmektedir. Bu sunumda, web sitesi, blog, sosyal medya gibi sanal dünyada, dinin tanıtımı yapılmaktadır. Bu bağlamda, çeşitli dinlerin, dini kuralları, ibadetleri hakkında bilgiler verilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve Roma Katolik Kilisesi'nin resmi web siteleri bu tarz sunuma örnek verilebilir.²⁶⁶

Online religion ise, alıcıdan kaynağa doğru, interaktif bir dini sunum tarzını ifade etmektedir. Kullanıcılar, sitenin içeriğine katkı sağlayabilir, dini konular hakkında dosyalar paylaşabilir, tartışma ve sohbet odalarında bulunarak aktif olabilirler. Örnek olarak, Islamicity.com ve Beliefnet.org web siteleri verilebilir. Online religion; kilise, sinagog, cami veya türbe gibi sanal kutsal mekanları kullanıcıların hizmetine sunmaktadır. Kullanıcıların dua etmeleri, ritüellere katılmaları sağlanarak dini aktiviteler gerçek uzamdan sanal uzama taşınmıştır.²⁶⁷

İnternet aracılığıyla din, çevrimiçi olarak yirmi dört saat pazarlanma imkanı bulmuştur. Kitlelerin sordukları sorulara televanjelistler internet sitelerinde cevap vermektedir.. Özellikle, internet aracılığıyla kurulan dini sitelerde, bağış butonuna basarak "Tanrı'nın işini nasıl destekleyebilecekleri" gösterilmektedir. Amazon.com adlı internet sitesi, kitaplardan, hediyeliklere, CD'lerden kıyafetlere kadar dini içerikli ürünleri çevrimiçi pazarlamaktadır. Bunun yanında, allbibles.com, christianbook.com, parable.com gibi siteler Hristiyan içerikli yayınlara erişim sağlamaktadır.²⁶⁸

Dini erişimler, sadece Hristiyanlıkla da sınırlı değildir; diğer dinler veya anlam sistemleri de vitrine çıkmaktadır. Mesela, İslam dinini tanıtmak üzere birçok online tebliğ girişimleri mevcuttur. Kur'andan, Hadisten, İslam tarihinden bilgiler sunan,

²⁶⁵ İlhami Güler, **Sosyal Medyada Din**, (Bildiri), Medya ve Din Sempozyumu, İstanbul, 02.04.2015.

²⁶⁶ Mehmet Haberli, **Sanal Din**, İstanbul: Açılım Kitap, 2014, s.114-115.

²⁶⁷ Haberli, **a.e. s.110.**

²⁶⁸ Einstein, **a.g.e.,s.35.**

www.islam.org, www.islamic.org, www.islamicity.org gibi siteler yaratılmıştır. Bazı siteler (www.iiit.org/introduction.htm) ekonomiden biyolojiye mevcut bilgileri İslamileştirmekte; www.jannah.org gibi siteler de İslami giyim, kuşam, evlilik, kısaca yaşayış biçimleri hakkında bilgiler sunmaktadır.

Türkiye'de Tokat'da Zilde Belediyesi Kayseri'de Gazi Beldesi ve Ordu'da Belalan Köyü'nün, e-mezar ziyareti uygulamaları bu tarz sunuma örnek verilebilir.

Görsel 3 : Zile Belediyesi e- mezar web sayfası

Kaynak: <http://www.zile.bel.tr/index.php/>

Zile Belediyesi özellikle diğer ilçelerde bulunan vatandaşları için mezarlıklardaki yakınlarının kabrini ziyaret edebilmelerine olanak sağlayacak e-mezar ziyareti ortamını oluşturdu. Uygulamanın Türkiye'de bir ilki başlattığını belirten Belediye Başkanı Lütfi Vidinel konu hakkında şu sözleri dile getirdi:

"Zile'deki mezarlıklara bilgisayarınızdan girip, yakınlarınızın kabrini 360 derece, üç boyutlu görerek Kur'an-ı Kerim'den istediğiniz sureyi, istediğiniz hafızımızdan dinleyerek dua edebiliyorsunuz. Zile'mize özgü selâları dinleyebiliyorsunuz. Zile dışında, Zile nüfusuna kayıtlı 400 bin hemşehrimiz var. Özellikle, iş ve eğitim sebebiyle Amerika'dan, Japonya'ya, Edirne'den, Kars'a her yerdeyiz. Doğup büyüdüğü topraklara özlemle bakan, ramazan ve kurban bayramlarında, kandillerde, mübarek günlerde Zile'ye gelemeyen, mezar ziyareti yapamadıkları için hüznlenen kardeşlerimize de hizmet etmenin

mutluluğunu yaşıyorum. Şu anda 30 bin mezarımızı kayıt altına aldık. Multikopter ile hava fotoğrafları aldık. Asri mezarlığın bir kısmı sistemde. Yakında tđm mezarlıklarımız sistemin içine girmiş olacak"²⁶⁹

²⁶⁹ <http://www.zile.bel.tr/index.php/>

SONUÇ

Din, her alanda olduğu gibi siyasal alanın da aktörlerinden birisidir. Çalışmada incelenen dönemlerde görülmektedir ki her dönemin ideolojileri kendi dini politikalarına yön vermiştir. Tek partili dönemde toplumsal hayatın dışına çıkarılan din, çok partili hayata geçiş ile birlikte toplumsal dinamiğini geri kazanmıştır. Halkın taleplerinin bu yönde olduğunu belirten iktidar ve muhalefetteki siyasiler tek parti dönemindeki kısıtlamaları birer birer kaldırmışlardır. Dönemlere bakıldığında, Diyanet İşleri Başkanlığı, yapısı ve müdahil olduğu alanlar doğrultusunda bir sorunsal oluşturduğu görülmektedir. Bu durum, günümüzde de halen devam etmektedir.

Türk siyasi hayatında uygulanan din politikalarını şekillendirici unsurlardan biri hiç kuşkusuz darbelerdir. Darbe süreçleri ve sonrasında yaşananlar dinden kopardıkları ve getirdikleriyle bilinmektedir. Darbeyi yapanlarından bazılarının Kur'an'dan ayetler okudukları görülmüş, bazılarının ise İslami kesimi kamusal alandan uzaklaştırmaya çalıştıkları görülmüştür. Bu politikalar elbette ki medyaya sirayet ederek medyadaki temsilere etkilemektedir.

Çalışmanın ikinci konusu oluşturan popüler kültür, Birmingham Okulunun tanımıyla; halk tarafından kabul edilen, tüketilen anlamıyla ele alınmaktadır. Frankfurt Okulu, kültür endüstrisi eleştirisini popüler kültür üzerinden yaparken, izleyiciye pasif ve edilgen bir rol biçmektedir. Bu duruma karşı çıkan Birmingham Okulu temsilcileri, izleyicinin hiçte pasif olmadığını popüler kültür ürünleri ile karşılaştıklarında onları kendilerince yorumlayarak anlamlandırdıklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla, izleyici pasif ve edilgen değil, aksine aktif ve etken olarak görülmektedir.

Popüler kültür ürünlerini aktaran en önemli araç medyadır. Medya popüleri kendince şekillendirerek yaratır ve izleyiciye hazırlanmış hap halinde sunar. İçine eğlence ve haz duygularının eklenmesiyle popüler kültür ürünleri izleyici gözünde daha çekici hale gelmiştir. Fakat bu durum aynı zamanda standartlaşmayı da beraberinde getirmektedir. Aynı yerden alışveriş yapan, aynı giyinen birbirinden farklı ama birbirinin aynısı insanlar oluşturur. Çünkü, bu insanların amacı ortak bir paydada sunulan eğlenceyi en kısa ve en tatmin edici yoldan tüketmektir.

İçeriğe kaynaştırılan eğlence ne kadar büyükse ürünlerin içi o kadar boşaltılmaktadır. Popüler kültür ürünlerinin medya tarafından sulandırılmış hali magazinleşmeyi beraberinde getirir. Magazinleşme, içeriği basit, renkli bir dünya sunar izleyicisine. İzleyici gerçek dünyaya yaşayamadıklarını bu dünyada görür ve sanal olarak yaşar. Daha doğrusu yaşadığını zanneder. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı Dini Hayat Araştırması göstermektedir ki, insanlar dini bilgi kaynağı olarak medyayı üçüncü sırada görmektedir. Kurmaca olaylar üzerine kurulu olan bu araç insanlara nasıl doğru bilgiyi aktaracağı soru işaretleri ile doludur.

Medya dinin toplumsal gücü karşısında kayıtsız kalmadığı görülmektedir. Her ne program türü olursa olsun dini olguları o programın içine yerleştirebilir. Örneğin sabah kuşağında yayınlanan bazı kadın programlarında programın belli bir bölümü bir din uzmanına ayrılmaktadır. Bu uzman, canlı yayında şeytanda taşıtabilir, kabe etrafında tavafta ettirebilir. Artık din adına söylediği her söz kesin bir bilgi ve emirdir.

Televizyonda dini programlar da yer almaktadır. Bu medyatik uzamda gerçekleştirilen ritüellere karşısında tutulunan tavır gerçek ritüeller esnasında tutunan ile farklılık göstermektedir. Gerçek ritüelde yapılamayacak davranışlar pek ala televizyon karşısında yapılabilmektedir. Ayrıca bu programlarda sorulan sorular incelemeye değer bir niteliktedir. Sorular, dinin ciddiyetini bozacak şekilde ve adeta sunucuya günah çıkartma şeklinde olabilmektedir. Sunucunun ses tonu, arkadaki fon müzik, "az sonra", "şimdi" gibi yazılar magazin programları ile benzer görüntüler sunmaktadır.

Bu nedenle dinin diğer tüm olgular gibi medyada popülerleşerek bir ürün haline geldiği söylenebilir. Popülerleşen dinle birlikte dini kesim büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Örtünmenin başka gözlerden kaçınma olduğu fikri bir tesettür reklamıyla yok edilebilir. Ya da israfın, gösterişin hoş karşılanmadığı din de reklamlar aracılığıyla lüks tüketim çağrısı yapılabilir. Aynı durum Hristiyan dünyasında Noel gecelerinde gözlemlenirken; Türkiye'de Ramazan aylarında özel çıkarılan ürünler, düzenlenen kampanyalar, kabe kokusundan tutunda Fatıha satmaya kadar giden bu durum, dinin tüketim eksenine nasıl girdiğini gözler önüne sermektedir.

Medya ve din ilişkisine temsiller üzerinden bakılacak olunursa, gazetede din temsili özellikle Ramazan aylarında daha sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Her gazetede farklılık gösterse de genel olarak, Ramazan ayının iftar menüleri ve sağlıklı

oruç tutma ile bütünleşen haberlere yer verilmektedir. Bu durum, Ramazan ayının maneviyatını arka planlara atmaktadır.

Radyoda dini kimlikler üzerinden yayın yapılmakta, kaynağını ise Kur'an'dan alması beklenmekte iken, kimi zaman sermayeye sahibine yatırım yaptığı bilinmektedir. Bu durum özel radyoların çeşitliliğinden kaynaklanabilir. Sinemada ise temsil edilen din adamı figürü cumhuriyetin ilk yıllarında daha kaba sabayken, şimdi daha çok karikatürize edilmiş kişiler olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Hollywood sinemasında ise, din adamları saygın, bilgili ve uzlaştırmacı bir karakter olarak temsil edilmektedir. İbadet yerleri, ibadet anları sıkça ekrana yansımaktadır.

Teknolojinin gelişimiyle din internet alanında da görülmeye başlanmıştır. Kullanıcılar çeşitli dini ürün sitelerinden gerekli ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir platformda buluşabilmektedir. Kullanıcılar, istedikleri ürüne buradan ulaşabileceği gibi artık ölülerine de ulaşabilmektedir. Belediyelerin e-mezar adını verdikleri sistemle, kullanıcılar ölmüş yakınlarına online ziyaret edebilir, Kur'an okuyabilir, hatta onlar için sadaka verebilir.

Sonuç olarak medyada temsil edilen din ne yazık ki gerçek din değildir. Özellikle dini bilgilerin bu kanal ile elde edilmesi insanların maneviyatına zarar verecek hasarlar oluşturmaktadır. Medyanın her formatı eğlence içeriğine dönüştürebilme yapısı iyi bilinmeli ve maruz kalınan aktarımlara bu doğrultuda bakılmalıdır. Bu bilgilerin doğruluğunu kesin kabul etmek yanlış olacaktır. Çünkü televizyon her formatına eğlence unsuru eklediği için var olan dini bilgide sunum aşamasında bu eğlenceden nasibini alacaktır. Bu durum, televizyon dünyasının doğasından kaynaklanmaktadır. Medyada dinin eksik ya da yanlış temsilini ortadan kaldırmak adına geliştirilebilecek çözüm önerileri;

Medyada yer alan her bilginin doğruluğunu kesin olarak kabul etmek yanlış bir durum olacaktır. Çünkü medyada konunun uzmanından çok popüler kişilerin yer aldığı göz önünde bulundurulacak olursa bilgi eksikliği durumu ortaya çıkacaktır. Bu durumu yok etmenin en iyi yolu, medyada dini bilgilere hakim uzmanların istihdam edilmesi ile olacaktır.

Medyanın izleyiciye aktardığı programlarda, reklamlarda, dizilerde vb. formatlarda dinin istismar edildiği görülmektedir. İstismar edilmemesi gereken din,

abartıdan uzak, magazinel söylemin içeriğini bezenmediği bir dille izleyiciye aktarılmalıdır. Dini bilginin aktarılmasındaki amaç kişileri bilgilendirmek olmalı, reyting artırmak değil.

Medya aynı zaman da azınlığında sesi olmalı, azınlığı da temsil etmelidir. Bu nedenle, medya hiçbir mezhebe, dine karşı önyargılı davranmamalı, tarafkar bir tutum sergilememelidir. Her türlü dine inanca saygı göstermeli, ele aldığı konuyu tek bir görüş etrafında sınırlamamalı karşıt görüşlere de söz hakkı vermelidir.

Günümüzde internetin yaygınlaşması ile birlikte internetin bilgi edinme aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Her türlü bilginin olduğu gibi dini bilgi de bu alanda temsil edilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, internet ortamında sunulan bilginin gerçek bir bilgi olup olmadığıdır. İnternet doğru ya da yanlış her türlü bilgiyi elemeyen kullanıcıya aktarıldığı için kullanıcı tarafından zihin ve bilgi süzgecinden geçirilmeden kabul edilmemelidir.

Medyada dinin temsili sorununda sadece medya üzerinden eleştiri yapılmamalıdır. Dini kurum ve din görevlilerinde medyada yer verilecek mesajların doğruluğu ve kalitesini için medya kuruluşlarına bilgiler aktarmalı, etkin bir iletişim süreci başlatılmalıdır.

Medya ve din ilişkisinde medya ve din kurumlarına önemli bir sorumluluk almaları gerektiği gibi akademik camianın da bu süreçte etkin rol alması gerekmektedir. Özellikle İletişim ve İlahiyat Fakülteleri'nde medya ve din konulu dersler verilmeli, bu konular hakkında akademik çalışmaların yapılmasına teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz. **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul: Hil Yayınları, 1994.

AHMAD, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.

AKDOĞAN, Yalçın. **Görsel İktidar**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

AKDOĞAN, Yalçın. **Refah Partisi'nin Anatomisi**, İstanbul: Şehir Yayınları, 2000.

AKGÜL, Mehmet. **Türk Modernleşmesi ve Din**, Konya: Çizgi Yayınları, 1999.

AKKIR, Ramazan. "Modern Türkiye'nin Din Politikasının Parametreleri ve Alevilik ", **Dem Dergi**, Yıl 2 Sayı 6.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi. **İslam**, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Neşriyatı, 1943.

ALEMDAR, Korkmaz ve ERDOĞAN, İrfan. **Popüler Kültür ve İletişim**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.

ANADOL, Cemal. **Milli Kültürümüz ve Türk Toplumunda Sosyal Çözülme**, İstanbul: Orkun Yayınevi, 1991.

ARIK, Bilal. **Top Ekranda: Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki**, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2004.

ARSLAN, Mustafa. **Türk Popüler Dindarlığı**, İstanbul: Dem Yayınları, 2004.

ATEŞ, Toktamış. **Laiklik**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.

AYDIN, Mehmet. **Dinler Tarihi**, İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.

BAŞGİL, Ali Fuad. **Din ve Laiklik**, 10. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2011.

BAYDAR, Mustafa Çetin. **İslam ve Radyo Televizyon**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

BEK, Mine Gencil ve BİNARK, Mutlu. **Medya ve Cinsiyetçilik**, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2000.

BERKES, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2005.

BİLSİN, Ayşegül. "Kültür Endüstrisi Olgusunun Özel Bir Görünümü Olarak Günümüz Türk Toplumunda Eğlencenin İdeolojik Temellendirilmesi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

BOLLU, Cahit. "Türk Basımında 1950 Çerçevesinde Din-Siyaset Tartışmaları", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Çalışmaları, 2009.

BOSTANCI, Naci. **Televizyon Dilindeki İslam**, Ankara: Odak, 2004.

BOZAN, İrfan. **Devlet ile Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri, Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı**, İstanbul: TESEV Yayınları, 2007.

BROWNE, Ray B. "Popular Culture as the New Humanities", içinde, **Symbiosis: Popular Culture and Other Fields**, Der. Ray B. Browne ve Marshall W. Fiswick, Bowling State University Ohio, 1988.

CANKAYA, Özden. **Bir Kitle İleşimin Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

CARETTE, Jeremy ve KING, Richard. **Selling Spirituality: The Silent Takeover of Religion**, New York ve Londra: Routledge, 2005.

CEYLAN, Yasin. "Siyaset, İktidar ve Din", **Ankara Barosu Dergisi**, 65(4), Güz 2007, s. 10.

CURRAN, James. "Medya ve Demokrasi", içinde, **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. ve Çev. Süleyman İrvan, Ankara: Ark Yayınları, 1997.

ÇAĞAN, Kenan. **Popüler Kültür ve Sanat**, Ankara: Altinküre Yayınları, 2003.

ÇAMDERELİ, Mete. **Reklamın Görme Dediği**, İstanbul: Avrupa Yakası Yayıncılık, 2013.

ÇELENK, Semilay. **Tv. Temsil Kültür**, 1.Baskı, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005.

ÇOBAN, Barış. (ed.), **Kadife Karanlık 2**, İstanbul: Su Yayınevi, 2011.

DUMAN, Doğan. "Çok Partili Dönemde Türkiye'de İslamcılık ", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1996.

DURAL, A. Baran ve ÇOŞKUN, Levent. Medya, Görüngünün Dışavurumu, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2010, Cilt 12, Sayı 2 (13-35).

DURSUN, Davut. **Laiklik, Değişim ve Siyaset**: I.Basım, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.

DURSUN, Davut. **Yönetim Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din**, İstanbul: İşaret Yayınları, 1989.

Ebû Dâvûd, Talâk, 3.

ERDEN, Münire. **Eğitim Bilimlerine Giriş**. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2007.

ERDOĞAN, İrfan. Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayri Meşruluğu, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Popüler Kültür**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Yıl:4, Sayı:15, 2001.

ERDOĞAN, İrfan. "Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele", **Popüler Kültür ve İktidar**, Ankara: Vadi Yayınları, 1999.

ERDOĞAN, İrfan. "Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine ", **Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim Dergisi**, 57, 7-19.

FISKE, John. **Popüler Kültürü Anlamak**, Çev. Süleyman İrvan, Ankara: Ark Yayınları, 1999.

FISKE, John. "Postmodernizm ve Televizyon", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Çev. Nilgün Gürkan, Ankara: Ark Yayınları, 1997.

FROMM, Erich. **The Dogma of Christ and Other Essays on Religion, Psychology and Culture**, New York: Routledge Classics, 2004.

GANS, Herbert J. **Popüler Kültür ve Yüksek Kültür**, Çev. Emine Onaran İncirlioğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

GENÇ, Özge ve İLHAN, Ebru. **Başörtüsü Yasağına İlişkin Değerlendirme ve Öneriler**, İstanbul: TESEV Yayınları,2012.

GERBNER, George. "Casting and Fate: Women And Minorities On Television Drama, Game Shows, and News ", Against Mainstream, Ed.by Michael Morgan, New York, Peter Lang, 2002.

GÖKALP, Ziya. **Türkçülüğün Esasları**, (haz. Kemal Bek), İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2004.

GROOMBRIDGE, Brian. **Television and People, Middlesex**, Penguin, 1972.

GÜÇLÜ, Sevinç. "Din Kurumu ", (Ed. Sevinç Güçlü),**Kurumlara Sosyolojik Bakış**, Kitabevi, İstanbul, 2012.

GÜLERARSLAN, Aşina. **Uhreviye Karşı Seküler; Din ve Televizyon**, Konya: Şelçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 24, 2010.

GÜLER, İlhami. **Sosyal Medyada Din**, (Bildiri), Medya ve Din Sempozyumu, İstanbul, 02.04.2015.

GÜNEŞ, Sadık. **Enformasyon Toplumunun Putları**, Ankara: Hece Yayınları, 2006.

GÜNEŞ, Sadık. **Medya Ve Kültür**, Ankara: Vadi,2001.

GÜRBİLEK, Nurdan. "1980'lerin Kültürel İklimi ", **Vitrinde Yaşamak**, İstanbul: Metis Yayınları, 1992.

HABERLİ, Mehmet. **Sanal Din**, İstanbul: Açılım Kitap, 2014.

HALL, Stuart. New Ethnicities, **Critical Dialogues in Cultural Studies**, David Morley ve Kuan Hsing Chen (der),Londra: Routledge, 1995.

HALL, Stuart. Notes on Deconstructing the Popular. J.Storey (Ed.). **Cultural Theory and Popular Culture** içinde. London: Prentice Hall, 2006.

HALL, Stuart. Who Needs 'Identity'?. **Questions of Cultural Identity**. Editör: S. Hall, P. Du Gay, London, Sage Publications, 1996.

HATİPOĞLU, Ahmet Şefik. "Tek Parti Dönemi Din Politikaları", **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

HINTON, Perry. **Stereotypes, Cognition and Culture**, Piledephia: Pshology Pres. 2000.

İNAN, Afet. **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara :Türk Tarih Kurumu, 1969.

KAÇMAZOĞLU, H.Bayram. **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1988.

KAHRER, Günter. **Din Sosyolojisi**, Çev: Semahat Yüksel, İstanbul: Kubbealtı Nesriyat, 1992.

KARA, İsmail. **Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 1, 5**. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

KARAKOÇ, Enderhan. "Medya Aracılığıyla Popüler Kültürlerin Aktarılmasında Toplumsal Değişkenlerin Rolü", **Yayınlanmamış Doktora Tezi** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

KALAY, Ayşe. **Türkiye'de Video ve Kitle Kültürü İlişkisi**, İstanbul: Cep Üniversitesi İletişim Yayınları, 1995.

KARPAT, Kemal H. **Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal,Kültürel,Ekonomik Temeller**, İstanbul:Timaş Yayınları, 3.b., 2012.

KARTOPU, Ayşe. "Dinler Tarihinde Dinin Tarifiyle İlgili Farklı Görüşler", **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2009.

KELLNER, Douglas. "Kültür Endüstrisi", **Kitle İletişim Kuramları**, Der. ve Çev. Erol Mutlu, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005.

KILIÇ, Ahmet Faruk. **Türkiye’de Din-Devlet İlişkilerinde Yönetici Seçkinlerin Rolü**, 1. Baskı, İstanbul: Dem Yayınları, 2005.

KIZILDAĞ, Şaban. **Medya Çocukları: Pop Müzikten Popüler Kültüre**, İstanbul: Şehir Yayınları, 2001.

KONGAR, Emre. **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı Cilt 1-2**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.

KONGAR, Emre. **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı:İmparatorluktan Günümüze**, 3.Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi,1979.

KONYAR, Hürriyet. "Magazin Medyasındaki Popüler Milliyetçi Söylemlerin İşlevleri", **Birikim Dergisi**, Nisan 2001.

KORKMAZ, Nilüfer. "Kültürel İncelemeler Geleneğinde ‘Kültür, Popüler Kültür ve İdeoloji’ Sorunu", Levent Yaylagül ve Nilüfer Korkmaz (der.). **Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji**, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.

KÖKTAŞ, M.Emin. **Din ve Siyaset, Siyasal Davranış ve Dindarlık**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

KÖSOĞLU, Nevzat. **Millî Kültür ve Kimlik**, İstanbul: Ötüken Yayıncılık,1992.

KURTOĞLU, Zerrin. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dönemler ve Zihniyet Cilt 9, Ömer Laçiner (ed.) **Devlet Akli ve Toplumsal Muhayyile Arasında Din ve Siyaset**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

LONG, Charles H. Popular Religion. Mircea Eliade. (Ed.), **The Encyclopedia of Religion**, C.11. New York: Macmilian, 1987, pp. 442-451. (Türkçesi, "Popüler Din", Çev. Mustafa Arslan, Tabula Rasa, 2001, Sayı 4)

LÜLECİ, Yalçın. **Hazretli Filmler Akımı: Yönetmenler, Filmler, Temalar**, (Bildiri), Medya ve Din Sempozyumu, İstanbul, 03.04.2015.

MAALOUF, Amin. **Ölümcül Kimlikler**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2000.

MACBRİDE, Sean. **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya: İletişim ve Toplum-Bugün ve Yarın**, Ankara: Unesco Türkiye Millî Komisyonu, 1993.

MANAZ, Abdullah. **Atatürk Reformları ve İslam**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

MARDİN, Şerif. **Din ve İdeoloji**, İstanbul:İletişim Yayınları, 2004.

MORGAN, David. **Key Words in Religion, Media and Culture**, New York&Londra: Routledge, 2008.

NOCK, Steven. **Sociology of The Family, Prentice Hall**, New Jersey:Englewood Cliffs, 1987.

OKUMUŞ, Ejder. **Toplumsal Değişme ve Din**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

OKUTAN, Birsen Banu. "Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi: Kadın Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Örneği) ", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

OPÇİN, Tuncay. **Şubat Uzar Bin Yıl Olur**, İstanbul: Selis Kitapları, 2004.

ORTAYLI, İlber. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 36. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

ÖKTEM, Niyazi. **Dünyada Din ve Siyaset İlişkileri**, İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 2002.

ÖZBEN, Mevlüt. "Türkiye'de 1980 Sonrasında Din Siyaset İlişkilerini Belirginleştiren Bir Unsur Olarak Semboller", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

ÖZCAN, Azmi. "Pan-Islamism: Indian Muslims the Ottomans and Britain (1877-1924)", Brill Academic Publishers, Leiden, New York, 1997.

POSTMAN, Neil. **Televizyon Öldüren Eğlence**,(Çev: O. Akınhay) İstanbul: Ayrıntı, 2005.

PÖSTEKİ, Nigar. **Sinema ve Din İlişkisi: Karakterler ve Görsel Algı Aracılığı İle Din Olgusunun Türk Sinemasında Değişim Süreci**, (Bildiri), Medya ve Din Sempozyumu, İstanbul, 03.04.2015.

SARIBAY, Ali Yaşar. **Global Toplumda Din ve Türkiye**, İstanbul: Everest Yayınları, 2004.

SARIBAY, Ali Yaşar. **Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikaları "MSP Örnek Olayı"**, İstanbul: Alan Yayınları, 1985.

SARUP, Madan. "Identity and Narrative". **Identity, Culture and the Post-modern World**. Editör: R. Tasneem; G. Athens, The University of Georgia Press, 1996.

SAYARI, Sabri. "The Changing Party System ", **Politics Parties and Election In Turkey**, Ed: S. Sayarı and Y. Eser, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 2002.

SCHLAPP, Herman. **Gazeteciliğe Giriş, Meslek Uygulamaları Üzerine Çalışmalar**, çev. Işık Aygün, Ankara: Konrad Adaneur Vakfı Yayınları, 2000.

SCHMIDT, Leigh Eric. **Consumer Rites: The Buying and Selling of American Holidays**. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997.

SCHÖNBACK, Klaus. "Does Tabloidisation Make German Local Newspapers Successful? ", Colin Sparks ve John Tullock, **Tabloid Tales: Global Debates over Media Standarts**, Oxford: Rowman&Littlefield Publishers, 2000.

SEZEN, Yümnü. **Osmanlı'da Din-Devlet İlişkilerinin Teorik ve Teolojik Bağlarıyla Uyumu**, Türkler, C. 10, Ankara, 2002.

SEZER, Baykan. **Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1981.

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban. **Türkiye'de İslamın Yeniden İnkışafı:(1950-1960)**, Ankara: İSAM Yayınları, 1995.

SOM, Can. **Parazitli Demokrasi-Demokrat Parti'nin Radyo Davası**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2008.

SOYGÜDER, Şebnem. **Eyvah Paparazzi**, İstanbul: Om Yayınları, 2003.

- SUBAŞI, Necdet. **Ara Dönem Din Politikaları**, İstanbul:Küre Yayınları, 2005.
- ŞEKER, Tekin, Demokrat Parti Dönemi Din Politikaları, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2006.
- ŞENER, K., Nihal. kişisel görüŐme, Haziran 2015.
- ŞEN, Serdar. **AKP Milli GrŐŐ M?**, İstanbul: Nokta Kitap, 2004.
- ŞİMŞEK, Erol. "Atatürk Dönemi Din-Siyaset İlişkisi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- TEKELİOĞLU, Orhan. **"Pop Yazılar Varoşlardan Merkeze Yürüyen "Halk Zevki"**, İstanbul: Telos Yayıncılık, 2006.
- THOMPSON, Ian. **Odaktaki Sosyoloji, Din Sosyolojisine Giriş**, (cev.Bekir Zakir Kunt), İstanbul: Birey Yayınevi, 2004.
- TOPŐUOĐLU, Nur N. **Basında Reklâm ve Tkretim Olgusu**, Ankara: Vadi Yayınları, 1995.
- TUNÇAY, Mete. **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması**, Yurt Yay., 1981.
- TUNÇ, Osman. "Sunuş", **Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- TURAN, İter. "Türkiye'de Din ve Siyasal Kültür ", R.Tapper (ed), **ŐaĐdaŐ Türkiye'de İslam**. İstanbul: 1993.
- Türkiye Diyanet Vakfı, İlmihal-I: İman ve İbadetler, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- TÜRKOĞLU, NurÇay, İletifŐim Bilimlerinden Kültürel ŐalıŐmalara Toplumsal İletifŐim Tanımlar, Kavramlar, Tartışmalar, İstanbul: Babil Yayınları, 2004.

UZUN, Hakan. İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi** 25 (2012-Güz).

WEBER, Max. **The Theory of Social and Economic Organization**, N.Y.: The Free Press, 1947.

WEEKS, Jeffrey. “Farklılığın Değeri”. **Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık** çev: İ.Sağlamer, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1998.

WEIKER, Walter F. **1960 Türk İhtilali**, (Çev.: Mete Ergin), İstanbul:Cem Yayınevi, 1967.

WILLIAMS, Patrick. Popular Religion. C.H. Lippy ve P.W. Williams (Ed.). **Encyclopedia of Religion in America**. Washington: CQ Press, 2010.

WILLIAMS, Peter. **Popular Religion in America: Symbolic change and the Modernization Process in Historical Perspective**, NJ: Prentice-Hall, 1980.

WUTHNOW, Robert. Din Sosyolojisi. Adil Çiftçi (Ed.) **Din ve Modernlik**, Ankara:Ankara Okulu Yayınları, 2002.

VAROL, Sibel Fügen. Medyada Yer Alan Temsillerin Kimlik Edinme Sürecindeki Rolü, **International Journal of Social Science**, Sayı, 26 , Yaz 2014.

YAVUZ, Kerim. Din Psikolojisinin Araştırma Alanları, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1982, S.: V, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

YAYLA, Atilla. **Din, Medya ve Medya, Din İlişkisi** (Bildiri), Medya ve Din Sempozyumu, İstanbul, 03.04.2015.

YAZICIOĞLU, M.Said. **Ne Yan Yana Ne Karşı Karşıya**,İstanbul:ALFA Basım, 2013.

YEP, Gust A. “My Three Cultures:Navigating The Multicultural Identity Landscape”. **Intercultural Communication**. Editör: F.E. Jandt, Thousand Oaks, Sage Publications, 1998.

YILDIZ, Abdullah. **28 Şubat Belgeler**, 2.b. İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.

YÜCEKÖK, Ahmet. **100 Soruda Türkiye’de Din ve Siyaset**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1971.

ZENGİN, Ferhat. "Televizyon Dizilerinde Dinin Temsili", **Medya ve Din** (ed.Mete Çamdereli, Betül Onay Doğan, Nihal Kocabay Şener), İstanbul: Köprü Kitabevi, 2014.

<http://www.abantplatform.org/Haberler/Detay/2570/>, 2015

<https://www.akparti.org.tr/site/icraatlar>

<http://www.aksam.com.tr/yazarlar/medyada-melankolik-din-dili-ve-kultur-romantizmi/haber-322708>

http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/reytingi-sirrinda-gizli_509374, 07.05.2015.

<http://arsiv.ajans5.com/detay/2012/08/17/hurriyet-ten-sarapli-iftar-menusu.html>

<http://www.ekodialog.com/Makaleler/iktisatekonomi-din-iliskisi.html> (E.T: 15.02.2015)

<http://www.ensonhaber.com/milliyetin-hac-haberi-2013-08-21.html>

<http://www.farukcelik.com.tr/images/editor/1.pdf>, 2015.

<http://www.gazetehabervaktim.com/ramazana-ozel-hurmali-zemzemli-dondurma-13813h.htm>

<http://www.haberturk.com/yasam/haber/1067823-kutlu-dogum-etkinliginde-kuran-i-kerimli-pasta-kestiler>

<http://www.hurriyet.com.tr/ramazan/>

<http://www.irfanerdogan.com/makaleler4/kulturegemenlik.pdf>

<http://www.islamdenizi.net/tesettur/bsrt17.htm>, 05.05.2015.

http://islamvemedya.com/index.php?option=com_content&view=article&id=98%3AAturan-dini-programlara-ilgi-dinin-toplumsal-haf-zadaki-yerini-goestermektedir&catid=60&Itemid=160

http://islamvemedya.com/index.php?option=com_content&view=article&id=326:kanal-7-den-mehmet-k-vanc-ile&catid=61:roportajlar14&Itemid=161, 2015.

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=203>

<http://www.milliyet.com.tr/2004/08/03/magazin/amag.html>

<http://www.oxforddictionaries.com/>

<http://www.posta.com.tr/ramazan/2015>

<http://www.sabah.com.tr/ramazan>

<http://www.sozcu.com.tr/>

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts, 2015

<http://www.yesiltopuklar.com/modanisa-30-cifti-umreye-gonderiyor.html>

http://www.zaman.com.tr/roportaj_suleyman-ates-medyatik-hocalar-nabza-gore-serbet-veriyor_592060.html, 15.05.2015.

<http://www.zaman.com.tr/ramazan-2015>

<http://www.zile.bel.tr/index.php/>

EK-1: Cumhuriyet Dönemi Parti Programında Din

1- Tanrının lûtfuyla nisanın 23'üncü Cuma günü. Cuma namazından sonra, Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2- Vatanın istiklali, yüce Hilafet ve saltanat makamının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevleri yapacak olan Büyük Millet Meclisi'nin gününü cumaya rastlatmakla, o günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekilleriyle Hacı Bayram Veli Cami-i şerifinde cuma namazı kılınarak Kur'an'ın ve namazın nurlarından da feyz alınacaktır. Namazdan sonra, sakal-ı şerif ve sancak-ı şerif alınarak meclisin toplanacağı yere gidilecektir. Bu merasimde Cami-i şerif'ten başlayarak Meclis binasına kadar Kolordu Komutanlığı'nca askeri birliklerle özel tören düzeni alınacaktır.

3- Açılış gününün kutsallığını belirtmek için bu günden başlayarak vilayet merkezinde, Vali Beyefendi Hazretlerinin düzenleyeceği şekilde, hatim indirilmeye ve Buhari-i Şerif okunmaya başlanacak ve Hatm-i Şerif'in son kısımları uğur getirsin diye Cuma günleri namazdan sonra Meclis'in toplanacağı yerin önünde tamamlanacaktır.

4- Kutsal ve yaralı vatanımızın her kösesinde bu günden itibaren aynı şekilde Hatm-i şerifler indirilmesine ve ve Buhari-i Şerif okunmasına başlanarak, Cuma günü ezandan önce minarelerde sela verilecek, hutbe okunurken, Halifemiz, Padişahımız Efendimiz hazretleri'nin mübarek adları anılırken, Padişah Efendimiz'in yüce varlıklarının, şanlı ülkesinin ve bütün tebaasının bir an önce kurtulmaları ve saadete kavuşmaları için ayrıca dua okunacak ve Cuma namazının kılınmasından sonra sonrada hatim tamamlanarak yüce Hilafet ve Saltanat makamı ile bütün vatan topraklarının kurtuluşu içi girişilen milli mücadele'nin önemini ve kutsallığını, milletin her bir ferdinin, kendi vekillerinden meydana geliş olan bu Büyük Millet Meclis'inin vereceği vatani görevleri yapmaya mecbur olduğunu anlatan vaazlar verilecektir. Daha sonra, Halife ve Padişah'ımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, selameti ve istiklali için dua edilecektir. Bu dini ve vatani merasim yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra, Osmanlı vilayetlerinin her tarafında, hükümet konağına gelinerek Meclis'in açılmasından dolayı resmi tebrikler yapılacaktır. Her tarafa Cuma namazından önce uygun şekilde Mevlid'i Şerif okunacaktır.

5- Bu tebliğın hemen yayınlanarak her tarafa ulaştırılabilmesi için her vasıtaya başvurulacak, sür'atle en ücra köylere, en küçük askeri birliklere, memleketin bütün teşkilat ve kuruluşlarına ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa asılacak ve mümkün olan yerlerde bastırılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.

6- Yüce Tanrı'dan tam bir başarıya ulaştırması niyaz olunur.

EK-2: Demokrat Partisi Programında Din

Madde 14- Partimiz lâikliği devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiç bir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır.

Gerek dinî tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehasıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyette mümasil müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdır.

Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına yurttaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır.

Madde 15- “Partimiz, inkılâpçılığı, daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine sür’atle uyma, Türk milletini her bakımdan ileri bir seviyeye eriştirmek ve geçmişten kalan geri ve zararlı gelenekleri her sahada kökünden tasfiye etmek için, gereken bütün hamlelerin hemen tatbika konulması mânasına anlar.

EK-3: Anavatan Partisi Programında Din

Herkes Anayasamızın teminatı altında vicdan, dini inanç ve ibadet hürriyetine sahiptir. Maddi ve manevi gelişmeyi birlikte sağlamanın zaruretine inanırız.

Yüksek ahlâk sahibi dengeli bir nesil yetiştirilmesini teminen, devletin ilk ve orta öğretim kurumlarında dini eğitim ve öğretim yapılması için gerekli tedbirleri almasını zorunlu görürüz.

Laikliği, manevi değerlerin korunmasında, vicdan, dini inanç ve ibadet hürriyetinin uygulanmasında ve dini kültürün geliştirilmesinde kısıtlayıcı bir unsur olarak anlamıyoruz.

EK-4: Adalet ve Kalkınma Partisi Programında Din

Madde 86 – Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğinin değiştirilmesi ve halifeliğin yeniden kurulması amacını güdemez ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulunamazlar.

Madde 87 – Siyasi partiler, Devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapamaz, istismar edemez veya kötüye kullanamazlar.

Madde 88 – Siyasi partiler, herhangi bir şekilde dini tören ve ayin tertiplemez veya parti sıfatıyla bu gibi tören ve ayinlere katılamazlar. Siyasi partiler, dini bayramları, ayinleri ve cenaze törenlerini parti gösterilerine ve propagandalarına vesile yapamazlar. Devlet protokolünce düzenlenen cenaze törenleri ile partisinden bir üyenin ölümü halinde veya parti nezaketinin gereği olarak bir diğer parti üyesinin veya bağımsız kişinin cenaze töreninde partinin temsili ve parti adına çelenk gönderilmesi ile anma törenleri, bayramlaşmalar, siyasi propagandaya dönüştürülmemek şartıyla birinci fıkradaki yasağın dışındadır.

Madde 89 – Siyasi partiler, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirmek durumunda olan Diyanet İşleri Başkanlığının, genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasanın 136' ncı maddesi hükmüne aykırı amaç güdemezler.

Madde 136- Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

Partimiz, dini insanlığın en önemli kurumlarından biri, laikliği ise demokrasinin vazgeçilmez şartı, din ve vicdan hürriyetinin teminatı olarak görür. Laikliğin, din düşmanlığı şeklinde yorumlanmasına ve örselenmesine karşıdır.

Esasen laiklik her türlü din ve inanç mensuplarının ibadetlerini rahatça icra etmelerini, dini kanaatlerini açıklayıp bu doğrultuda yaşamlarını ancak inançsız insanların da hayatlarını bu doğrultuda tanzim etmelerini sağlar. Bu bakımdan laiklik, özgürlük ve toplumsal barış ilkesidir.

Partimiz kutsal dini değerlerin ve etnisitenin istismar edilerek siyaset malzemesi yapılmasını reddeder. Dindar insanları rencide eden tavır ve uygulamaları ve onların, dini yaşayış ve tercihlerinden dolayı farklı muameleye tabi tutulmalarını anti-demokratik, insan hak ve özgürlüklerine aykırı bulur. Öte yandan dini, siyasi, ekonomik veya başka çıkarlara alet etmek veya dini kullanarak farklı düşünen ve yaşayan insanlar üzerinde baskı kurmak da kabul edilemez.